

PROSTITUSJON I BYLANDSKAPET

En analyse av tiendepengeskattelisten i Norske Regnskaber og Jordebøger fra 1521

Masteroppgave i historie

Åshild Fedøy Salomonsen

Historisk institutt ved Universitetet i Bergen

Våren 2008

INNHALDSFORTEGNELSE:

FORORD	5
1. PRESENTASJON AV EMNET	6
1.1 Innledning	6
1.2 Historiografi	7
1.3 Problemstilling	10
1.4 Avgrensning av oppgaven	12
1.5 Kilder og kildeproblematikk	13
1.5.1 Kilder og litteratur til plassering av gårdene fra 1521-listen	15
1.6 Begreper	16
1.7 Forskningsstatus	17
1.8 Oppsummering	19
2. ET GRUNDIGERE BLIKK PÅ 1521-LISTEN	20
2.1 Innledning	20
2.2 Listen over ”fattige” kvinner	20
2.3 Steder med høyere konsentrasjon av kvinner	23
2.3.1 Øvregaten	24
2.3.2 Korskirkens område	25
2.3.3 Strandsiden	26
2.4 Kvinner med konetittel	27
2.5 Kvinner ført ned bare med fornavn	28
2.6 Inntektsforholdene i 1521-listen	30
2.7 Kvinner listet opp som eneste skattebetalende kvinne i en gård	33
2.8 Kvinner som er oppført uten betaling	34
2.9 Tilnavn	36
2.9.1 Øvregaten	36
2.9.2 Korskirkens område	39
2.9.3 Stranden	41
2.9.4 Sammenligning av de ulike områdene	42
2.9.5 Kvinner med tilnavns skattebetaling	42
2.10 Oppsummering	44

3. TOPOGRAFISK PLASSERING AV GÅRDENE FRA 1521-LISTEN	45
3.1 Innledning	45
3.2 Nytten av en slik undersøkelse	45
3.3 Kanebergett	46
3.4 Problemer ved plassering av gårdene topografisk i bymiljøet	46
3.5 Plassering av gårder	48
3.5.1 Plassering av gårder på Øvregaten	48
3.5.2 Plassering av gårder ved Korskirken	57
3.5.3 Plassering av gårder på Stranden	61
3.6 Innkreverens rute	62
3.7 Oppsummering	64
4. FORSØK PÅ Å FINNE GÅRDER ELLER KVINNER FRA 1521-LISTEN	
I ANNET KILDEmateriale	65
4.1 Innledning	65
4.2 Funn av gårder og kvinner på Øvregaten	66
4.2.1 Knippenborg	66
4.2.2 Anders Smids gård	67
4.2.3 Aarisborgh	68
4.2.4 Kuhus	69
4.2.5 Skurstenenn	70
4.2.6 Nygard	70
4.2.7 Paltegård	71
4.2.8 Gamble Baghus	72
4.3 Funn av gårder og kvinner i Korskirkens område	72
4.3.1 Tuft	73
4.3.2 Abbedens gård av Lyse	74
4.3.3 Hundemarks gården	75
4.3.4 Jonn Elings gardt	76
4.3.5 Jens Stolpes gardt – Kallewegenn	76
4.3.6 Harbag	77
4.4 Funn av gårder og kvinner på Stranden	77
4.4.1 Niels Henricksens gård	78
4.4.2 Jens Hallendsffards gård	78

4.4.3	Hustru Sunnivas gård	79
4.5	Oppsummering	80
5.	SEINMIDDELALDERENS BYSAMFUNN	82
5.1	Innledning	82
5.2	Folketall	82
5.3	Bebyggelse	83
5.4	Livet i byen	84
5.5	Tilreisende	84
5.5.1	Hanseater i Bergen	85
5.5.2	Hanseater og kvinner i Bergen	86
5.6	Kvinnerens liv i Bergens seinmiddelalder	89
5.6.1	Kvinnerens rettigheter i bysamfunnet	90
5.6.2	Kvinnerens yrkes muligheter	90
5.7	Prostitusjon	91
5.7.1	Lover rundt prostitusjon i norsk middelalder	93
5.8	Ære og sosialstatus i seinmiddelalderens bysamfunn	95
5.8.1	Ære og seksualitet	95
5.8.2	Æren og samfunnet	97
5.8.3	Kvinner i forbindelse med hanseaters ære	97
5.8.4	De prostituertes ære	98
5.8.5	Lov og rett	99
5.9	Oppsummering	100
6.	KONKLUSJON	101
VEDLEGG:		
	Vedlegg 1: Tiendepengeskattelisten fra 1521	108
	KILDER OG LITTERATUR	118

Forsidebilde Franciscus Hogenbergs kobberstikk over byen etter Hieronymus Scholens' tegning fra ca. 1580

Forord

Når jeg nå er kommet til veis ende med mitt prosjekt vil jeg sende en takk til alle som har hjulpet meg med å nå målet. Først og fremst går derfor en stor takk til min veileder Geir Atle Ermland, som har holdt ut med, og hjulpet meg med å bli kvitt, både min pretensiøse språkbruk og min undergraving av egne ideer. Uten han hadde det ikke blitt noe av denne oppgaven.

Men takk må også gå til familie som har vært svært hjelpelige med både korrektur lesing og assistanse når mine datakunnskaper har kommet til kort, og som også har gitt mange og gode oppmuntrende ord underveis.

Sist men ikke minst vil jeg også rette en takk til de ansatte ved Universitets biblioteket for Historisk institutt, som har sprunget både her og der for å finne bøker og annen litteratur til meg.

Bergen, 14. mai 2008

Åshild Fedøy Salomonsen

Kapittel 1

Presentasjon av emnet

1.1 Innledning

At Øvregaten var middelalderens horestrøk i Bergen har lenge vært en tradisjon i norsk historieskriving, hanseatene har også lenge blitt tildelt rollen som den største av de prostituerte her sine kunde grupper. Hanseatene hadde ikke lov å gifte seg den tiden de oppholdt seg i byen, dette fordi de ikke skulle få legitime arvinger. I teorien skulle de derfor leve i sølibat. Det er likevel lite sannsynlig at de ikke hadde noen kontakt med kvinner den tiden de oppholdt seg i byen. Derfor har det også vært vanlig å se på at mange av dem var brukere av de prostituerte på Øvrestretet. Denne delen av byen har da også i lang tid vært gitt nærmest en enerådende rolle som tilholdssted for byens prostituerte i middelalder, mye nettopp på grunn av stedets umiddelbare nærhet til Kontoret på Bryggen.

En skatteliste fra 1521 i Norske Regnskaber og Jordebøger som lister opp 277 fattige kvinner som betaler sin tiendepengeskatt,¹ har vært brukt som et sterkt argument for Øvregatens rolle som horestrøk. Siden disse kvinnene betalte skatt, har mange forskere sett det som at de ikke var fattige på penger men på ære, altså at de var prostituerte. Selv om denne listen også nevner slike skattebetalende kvinner andre steder i byen, har den likevel først og fremst vært nyttet som et bevis på Øvregaten som tilholdssted for prostituerte i denne perioden. De andre områdene denne listen også nevner, hører vi lite til ingenting om i forbindelse med prostitusjonen i byen.

Årsaken til at hanseatene ofte nevnes i forbindelse med prostitusjonen i byen finnes det flere forklaringer på. En forklaring, kanskje blant de viktigste, kan sies å være misnøyen mot hanseatene i denne perioden. Ved å skrive negativt om dem, og koble dem opp mot umoral og kriminalitet, ville en underbygge sine påstander om denne gruppen som ødeleggende for det bergenske samfunnet.

En annen forklaring på hanseatenes tildelte rolle i prostitusjonen, er den at de ikke fikk lov til å gifte seg den tiden de oppholdt seg i byen. De skulle leve i det mannsdominerte samfunnet ved Kontoret, og de skulle leve i sølibat. Det var svært viktig at de ikke fikk legitime arvinger som da ville få del i verdiene som var knyttet til Kontoret, gjennom sin farsarv. Likevel ser en det som lite sannsynlig at det ikke har funnet sted kontakt mellom hanseat og lokale kvinner. Det har derfor

¹ Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 de aarhundrede, bind II s. 617-25

vært svært vanlig å se på hanseatene som en stor brukergruppe hos byens prostituerte. Men testamenter funnet i de lybske arkiver, etter hanseater som er vendt tilbake til Lübeck etter opphold i Bergen, taler for at de også hadde faste forhold til byens kvinner. Her finner en at de nevner både sine kvinner, og barn de har fått i sine testamenter.²

Forskningstradisjonen rundt hanseatenes rolle i prostitusjonen i byen er altså preget av et negativt syn på denne gruppen i bysamfunnet. Dermed kan også fokuseringen på prostitusjonen ha blitt for sterk, og de kan ha blitt tildelt en for stor rolle i denne.

Fra kirkens side ble prostitusjonene betraktet som et samfunnsproblem med sterke moralistiske overtoner. Dette var en tid da seksuell omgang skulle være forbeholdt reproduksjon innenfor ekteskapets rammer. Andre typer seksuelle forhold ble derfor fordømt fra kirkens side og en så helst at de ikke fantes i samfunnet. Selv om en også finner at prostitusjonen ble sett på som et onde som var nødvendig for å hindre et samfunn i kaos.³

1.2 Historiografi

Både Øvregaten som horestrøk og hanseater som brukergruppe hos byens prostituerte, kommer flere andre forskere inn på i sine arbeider. Også Skattelisten fra 1521 finner en omtalt hos flere andre historikere. Blant annet finner vi denne i både Bernt Lorentzens Gård og Grunn i Bergen⁴ og i Knut Helles bind i Bergen bys historie⁵. Begge bruker denne listen som et argument for Øvregatens rolle som byens horestrøk i middelalder. De mener, at i det minste de fleste av kvinnene på denne listen må antas å være prostituerte.

I norsk historieskriving er hanseatenes betydning sterkt omdiskutert. Eldre historikere fokuserte ofte på det negative, det at hanseatene tiltvang seg særretter og oppnådde en monopolstilling som hindret fremveksten av en norsk borgerklasse. De utnyttet fattige norske fiskebønder, og de for frem med overmakt og vold. Men dette negative synet er med tiden blitt avløst av et mer nyansert. Hanseatene gjorde blant annet Norge større, og åpnet landet mot Europa. De norske byene – både Bergen og byene i Øst-Norge – ble knyttet til det internasjonale varebyttet.⁶ Og det var helt klart en viktig faktor i utviklingen av Bergen som en handelsby. I all hovedsak må også æren for dette illegges det tyske Kontor på Bryggen i Bergen.

² Bruns 1900: nr 14, 16

³ Damsholt, Nanna 1992: 409

⁴ Lorentzen, Bernt 1952: 169

⁵ Helle, Knut 1982: 714

⁶ Bjørkvik, Halvard 1996: 93

Av dem som grundig har tatt for seg hanseatenes historie i Bergen må særlig Christian Koren Wiberg nevnes. Spesielt i sin bok *Hanseaterne og Bergen – forholdet mellom de kontorske og det bergenske bysamfund*, første gang utgitt i 1932, kommer han grundig inn på ulike sider ved hanseatenes opphold i Bergen. Og da spesielt den siden av deres opphold som er interessant for min oppgave. Han tar her for seg deres forhold til bergenserne, og hvordan disse gruppene levde side ved side i det bergenske bysamfunnet i hele den hanseatiske perioden i Bergen.

Koren Wiberg kommer også inn på dette unyanserte synet på hanseatene som har vært gjeldende i tidligere historieskriveres arbeider. Han kommer inn på at det i tidligere forskning har vært sterkt fokus på de negative sidene ved denne gruppens liv i byen. Han sier her at det ”*blitt sterkt frembevet at tyskernes moral var såre liten og at samkvem med bergenske kvinner nærmest var av umoralsk og lite tiltalende art*”.⁷ Videre kommer han inn på at slike beskyldninger ikke bør fremføres, og at det uten tvil også har vært lyssider ved hanseatenes liv i byen. Han kommer også inn på Bergenfarertestamentene, og fremlegger disse som et bevis på at hanseatenes forhold til de bergenske kvinner ikke utelukkende var av *umoralsk og lite tiltalende art*.⁸

En vanlig oppfatning av hanseatene på Bryggen har vært at de levde et liv i synd og umoral. Blant de tidligere historikere er dette synet svært vanlig, spesielt da blant de såkalte Bergenshumanistene, blant disse finner vi både Absalon Pederssøn Beyer og Edvard Edvardsen. Disse holdt på mange måter hanseatene direkte ansvarlig for nedgangen i Norge. De mente hanseatene holdt tilbake og undertrykte norsk handel. Bergenshumanistene søkte å bygge opp den norske selvfølelse og hevde Norges selvstendighet. Dette gjorde de ved blant annet å skrive om Norges storhetstid. De ville også gjøre hanseatene til hovedfaktor i forklaringen på Norges nedgang.⁹ Mye av det de skriver er derfor sterkt farget av en misnøye mot hanseatene som gruppe i Bergen, og det bærer ofte preg av et ønske om å sverte disse. I en del tilfeller er nok derfor noe av det de skriver også sterkt overdrevet for å desto sterkere underbygge kritikken av hanseatene som gruppe i byen.

Den antatte store andelen av prostituerte knyttet til hanseatene er i særlig grad understøttet ved bruk av lokalt kildemateriale. Særlig er det da denne listen over fattige kvinners skattebetaling fra 1521 som har vært nyttet som en av de viktigste kildene til denne teorien. Her har mange historikere vurdert det slik at siden disse betalte skatt, og siden de er betegnet som fattige, er det sannsynlig at de må ha vært prostituerte.

⁷ Koren Wiberg, Christian 1941: 76

⁸ *ibid.* s. 71-77

⁹ Sæveraas, Betty 1981: V

Knut Helle er blant annet inne på denne teorien i Bergen Bys Historie bind I. Han er her likevel inne på et viktig moment ved denne listen, det står ingen steder her at disse kvinnene har vært prostituerte, en del av dem har trolig ikke vært det. Helle nevner at blant kvinnene på listen finner vi nok både konkubiner, gifte kvinner og småhandlere i tillegg til prostituerte.¹⁰

En annen som også kommer inn på listen fra 1521, og bruker denne som et bevis for prostitusjon er Bernt Lorentzen. Han mener det så godt som utelukkende har vært prostituerte og konkubiner til hanseater som har holdt til i disse gårdene.¹¹

Hanseatene var som nevnt ikke en spesielt populær gruppe i Bergen verken i middelalder eller seinere. Et av ankepunkter mot dem fra lokal befolkningen var også deres kontakt med kvinner, en mente blant annet at de lokket til seg gode menns døtre og hustruer, både gifte og ugifte.¹² En må også ha i tankene misnøyen mot hanseatene i samtidens Bergen når en arbeider med forskning rundt hanseatenes historie i byen. De var som sagt dårlig likt og en overdrev nok derfor i en del tilfeller kritikken mot dem. Dette gjør også arbeidet med disse kildene vanskeligere, siden det ikke blir lett å si hva som er fakta og hva som er overdreven kritikk for å underbygge samtidens påstand om denne delen av befolkningen som umoralsk og ødeleggende.

I den senere tid er det imidlertid blitt mer vanlig å se flere sider av livet ved Kontoret. Og en har fått frem at det er svært mye som tyder på at hanseatene også hadde fastere forhold, såkalte frilleforhold som kan minne om dagens samboerforhold, til byens kvinner.

En forsker som blant annet kommer inn på dette er Knut Helle. I sitt bind i Bergen bys historie kommer han inn på teorien om fastere forhold mellom byens kvinner og hanseater tilknyttet Kontoret på Bryggen. Her kommer han også inn på Bergenfarer testamentene som viser at hanseater betenkte sine kvinner i Bergen selv etter de hadde returnert til Tyskland.¹³

Det finnes også flere kilder som vært brukt som indisium på Øvregatens rolle som tilholdssted for middelalderens prostituerte. En finner blant annet spor etter dette i både Edvard Edvardsen, Den norske So og i Absalon Pederssøn Beyers dagbok, som alle nevner Øvrestretet som et horestrøk, eller i det minste i forbindelse med usømmelige forhold.¹⁴ Absalon Pederssøn Beyer og

¹⁰ Helle, Knut 1982: 764-65

¹¹ Lorentzen, Bernt 1952: 168-69

¹² 1440 klagen mot hanseatene, i Mats Störssons Beretning 1560-1569, i NM I, s. 51 - 54

¹³ Helle, Knut 1982: 763-64

¹⁴ Edvardsen 1630-95: 400 *Til huilcken ende de holt icke mindre enn Siuf offentlige Horehuuser ved lige paa Øfregaden (...)*, Absalon i NM II, tillegg nr. 64 s.496, loven om at "Alle löse kvinder, som ikke ere römt af byen (...) eller til Övregaden (...)

mange av hans samtidige henviser altså ofte til usømmelige forhold i byen, og da er ofte Øvregaten nevnt i første rekke her, og ofte blir også hanseater nevnt i denne sammenheng. Hanseatene blir ofte også holdt til grunn for at Øvregaten ble middelalderens horestrøk på grunn av stretets umiddelbare nærhet til Bryggen.

Det er med andre ord viktig å huske på i dette arbeidet som i arbeid med alle eldre kilder, at de er skrevet av mennesker påvirket av tidens tanker og holdninger. Dette er spesielt gjeldende når en arbeider med historien rundt hanseatene i byen, man må da ha i tankene denne gruppens upopularitet i byen. Og derfor bør en også ta det som skrives om hanseatene, særlig da i eldre historieskriving, med en klype salt, og en bør ha i tankene misnøyen mot denne gruppen i samtiden i arbeid med kilder fra perioden. Særlig eldre kilder er ofte negative til hanseatene ved Kontoret på Bryggen og nevner ofte utelukkende de umoralske sidene ved deres kontakt med byens kvinner. I form av at de kritiserer dem både for å stjele gode menns døtre og hustruer og ellers for å leve et liv i synd og umoral.

1.3 Problemstilling

Oppgaven her har i utgangspunktet ett hovedsikt mål, som er klart overordnet de andre sidene ved denne oppgaven. Denne undersøkelsen vil for det første gå grundigere i sømmene på 1521-listen, å forsøke og se hva denne egentlig forteller oss. Sier den egentlig noe sted direkte at kvinnene på denne listen faktisk var prostituerte, eller at de ikke var det? Kan den fortelle oss noe mer om disse kvinnene? Videre vil jeg forsøke, med utgangspunkt i analyser av denne listen å gi svar på sannsynligheten for Øvregatens rolle som byens klare strøk for prostitusjon i seinmiddelalder og tidlig nytid.

Med 1521-listen som grunnlag vil jeg også forsøke å se på hanseatenes rolle i byens prostitusjon. Er det slik at hovedvekten av prostitusjon i byen kan legges til Øvregaten, og kan en da se det som sannsynlig at noe av årsaken til dette er området umiddelbare nærhet til de kontorske? Et spørsmål her kan da bli om kildematerialet virkelig sier helt klart at hanseatene var den klart største kundegruppen til de prostituerte?

Jeg vil videre også se på om det er mulig å finne igjen noen av gårdene eller kvinnene som er nevnt i denne listen i annet kildemateriale. Om dette er mulig, vil det da kunne fortelle oss noe mer om disse kvinnene og gårdene de oppholdt seg i? Vil en da kanskje kunne komme med et

Den norske So 1584: 38 (...) og alle husene paa Øvregaden er det ikke offentlige horehuse, og have de anden næring end af det offentlige horeri?

klarere svar rundt disse kvinnenes status? Finner en foreksempel indisier på at en gård kan ha vært et bordell?

Et annet spørsmål som dukker opp i arbeidet med 1521-listen er hvorfor, med denne listen som et bevis, mener de fleste forskere at Øvregaten var middelalderens klare horestrøk? Kan en uten videre si at Øvregaten var stedet for prostitusjon i seinmiddelalderens Bergen? Hvorfor utelukker en uten videre de andre stedene som nevnes på denne listen som tilholdssted for prostituerte? Er det slik at denne listen forteller oss at kvinnene som er listet opp under Øvregaten var prostituerte, mens de som er listet opp under Korskirkens område eller på Strandsiden ikke var det? Her blir det da særlig viktig å se hva analyser av 1521-listen egentlig forteller oss. Vil analyser av denne listen helt klart fortelle oss at nettopp Øvregaten var stedet for prostitusjonen i denne perioden? Og om den ikke gjør det, sier den i det minste at det var en høyere konsentrasjon av prostituerte her enn andre steder i byen? Dette blir alle svært viktige spørsmål i arbeid med denne problemstillingen.

Et annet sentralt spørsmål i dette arbeidet blir også om en uten videre kan si at alle disse kvinnene på 1521-listen var prostituerte? Kan de også ha hatt andre yrker? Sier listen egentlig noe om disse kvinnenes yrker? Kan summene de betaler være en indikasjon på det ene eller det andre? Og hva med tilnavnene som enkelte av kvinnene i listen er ført ned med? Sier disse oss noe om disse kvinnenes rolle i samfunnet?

Jeg vil også se på om tidligere forskning kan ha vært for rask med å dra konklusjoner om hanseatene som den klart største brukergruppen hos de prostituerte i byen. Jeg vil derfor komme inn på ulike forskeres synspunkter rundt prostitusjonen i Bergen, og hanseatenes rolle i forbindelse med denne. At hanseatene var de prostituertes eneste kunder er svært lite sannsynlig. Så hvem andre kan en da finne som brukergrupper hos byens prostituerte? Det er mye som taler for at både prester, biskoper og andre geistlige også benyttet seg av de prostituerte kvinnenes tjenester, og en kan også anta at ellers andre menn i byen har vært kunder hos dem.

Et annet spørsmål i arbeidet med denne oppgaven er om en kan si noe om hvor omfattende denne prostitusjonen var, kan en si noe om hvilke kvinner som var prostituerte og hvem som var deres kunde grupper? Jeg vil også se på hvilke muligheter en kvinne i middelalderens bymiljø hadde. Hvis hun ikke giftet seg, hvilket liv ventet henne da?

Også Øvregatens umiddelbare nærhet til Bryggen og de kontorske har vært et argument for både gatens rolle som horestrøk, og til teorien om at hanseatene var hyppige brukere av de prostituerte her. Her brukes også den omtalte 1521-listen som et argument. Men kan det finnes andre årsaker til at Øvregaten har vært et tilholdssted for de fattige kvinnene på denne listen? Hva var Øvregatens posisjon i seinmiddelalder? Et spørsmål en kan stille seg er også om denne delen av byen allerede på den tiden disse kildene er nedskrevet kan ha hatt et dårlig rykte. Og kan det i så fall være en forklaring på at den nevnes i forbindelse med hor og prostitusjon?

Sist men ikke minst, vil også en viktig del av arbeidet med denne tiendepengeskattelisten fra 1521 være å forsøke og plassere gårdene som nevnes i denne listen topografisk i seinmiddelalderens bymiljø. Ved å gjøre dette vil en ha mulighet for å se om det i enkelte områder av byen var en høyere konsentrasjon av slike fattige kvinner enn andre steder. Og en vil kanskje kunne se et mønster i hvor en finner disse gårdene plassert. Dette vil kanskje også kunne lede frem til et svar på spørsmålet om en finner steder i byen som en kan kalle for horestrøk. Vil en da finne at disse er lokalisert rundt Øvregaten? Eller vil en finne at også andre steder i byen kan være aktuelle i dette henseende?

1.4 Avgrensning av oppgaven

Tidsmessig vil jeg i all hovedsak avgrense oppgaven til å gjelde seinmiddelalder og noe inn i tidlig nytid og setter 1400-1600 som en overordnet mal. Grunnen til at jeg vil trekke oppgaven så langt frem er blant annet kildematerialet som er relativt tynt for middelalders vedkommende, men ved å trekke det såpass langt frem kan jeg få mulighet til å trekke inn flere kilder som kan være interessante for denne problemstillingen. Jeg vil da også få et mye bedre grunnlag å basere oppgaven på, og det vil være mye større muligheter for å komme frem til en fruktbar og sannsynlig konklusjon.

Oppgaven vil også begrenses til å gjelde forholdene i Bergen. Selv om det enkelte steder vil være hensiktsmessig å dra inn nasjonale og internasjonale forhold, og der det vil være fornuftig som en sammenligningsstudie vil dette da gjøres.

1.5 Kilder og kildeproblematikk

Den absolutte hovedkilden til denne oppgavens problemstilling blir den nevnte tiendepengeskattelisten i Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16. århundrede.¹⁵ Denne lister opp tiendepengeskatten som fattige kvinner i Bergen betalte i 1521. Listen inneholder til sammen 277 kvinner fordelt på ulike steder i byen. Selv om denne aldri sier direkte verken yrke eller rang til kvinnene som her blir listet opp, forteller den oss mye. At kvinnene har hatt mulighet til å betale denne tiendepengeskatten viser i det minste til at kvinnene har vært i lønnet arbeide.

Relevante kilder for dette arbeidet blir også blant annet Absalon Pederssøn Beyers kapittelbog fra perioden 1552-1572. Absalon Pederssøn Beyer var medlem av domkapitelet i Bergen og teologi lektor. I sin kapittelbog kommer Absalon inn på flere ulike sider ved livet i Bergen, og hanseatene ved Kontoret på Bryggen nevnes ofte. Han beskriver ulike hendelser ved dagliglivet i Bergen i denne perioden, blant annet forteller han om dødsfall, bryllup og kriminalitet. Absalon regnes ofte som den fremste av de såkalte bergenshumanistene, og en kan i Absalon, som i mange av tidens skrifter, se en misnøye over hanseatene som en gruppe mennesker i byen, selv om dette på langt nær er det verket som går hardest ut mot dem.

Det finnes også diverse eldre historiebetraktninger om Bergen og forholdene her som kan sies å være relevante for arbeidet med denne problemstillingen. Her kan blant annet nevnes Edvard Edwardsens Bergenshistorie fra 1694. Også Edwardsen blir regnet som en av bergenshumanistene, og denne er også som Absalon Pederssøn Beyers Dagbok lite begeistret for befolkningen ved Kontoret på Bryggen. Den er kanskje i enda større grad enn Absalon negativ til hanseatene, og dette må en også ha i minnet når en arbeider med denne.

Den norske So fra omkring 1584, må også nevnes. Den ukjente forfatteren av denne kritiserer handelen og håndverket i byen. Trolig hadde han vært lærer i byen, noe som tyder på dette er blant annet at han noen steder i teksten henvender seg til tidligere studenter. Forfatteren nevner både Øvregaten og offentlige horehus, ”*alle oldermænd have hver sin hore*”.¹⁶ Oldermennene var forøvrig de fremste representantene ved Kontoret. Forfatteren er også inne på regelen om at hanseatene ikke hadde lov til å gifte seg i Bergen, og at det i perioder var så mange som 2000 ugifte menn i byen.¹⁷

¹⁵ Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 de aarhundrede, bind II s. 617-25

¹⁶ Den Norske So 1584: 38

¹⁷ *ibid.* s. 25

Mats Størssons beretning om de tyske kjøpmenn i Bergen er også en kilde til historien rundt hanseatene på Bryggen. Dette er en beretning eller nedtegnelse av Mats eller Mattis Størssøn som var dommer i Bergen. Det er noe usikkert når denne er nedskrevet, men sannsynligvis er den fra et sted mellom 1560 og 1569. Originalen er gått tapt og teksten vi har i dag er etter en avskrivning fra tiden rundt 1590. Mats Størssøn tar her for seg litt av forhistorien til tyskerne på Bryggen i Bergen, og tar for seg diverse klagesaker mot dem og ellers andre episoder de har vært involvert i. Denne bærer også til tider preg av å være svært lite begeistret for hanseatene og Kontoret.¹⁸

Bergen Fundas som regnes å være forfattet ca. 1560 er også blant de eldre omtalene av forholdene i Bergen i seinmiddelalder og tidlig nytid. Omtalen av hanseater har en ganske sentral plass i dette verket. Den ukjente forfatteren av Bergen Fundas forteller at en sterk drivkraft bak hans historieskriving har vært hanseatenes nedvurdering av Norge. Han er videre bekymret for at vanlige folk som er i kontakt med hanseatene, skal lytte til det han kaller for deres ubegrunnede skryt og trusler.¹⁹ Forfatteren av Bergen Fundas er mindre direkte aggressiv mot hanseatene og Kontoret enn andre samtidige kilder som beskriver hansaen. Likevel er det klart at han ikke er noe videre begeistret for dem, og mener Norge kan klare seg utmerket uten dem.

Lovmateriale som kommer inn på emnet hor og prostitusjon er også svært sentrale kilder i arbeid med denne type problemstillinger. Ved å se på det lov materialet som tar for seg hor og prostitusjon, kan en kanskje si noe om hvor vanlig dette var i seinmiddelalderen. Videre kan en mulig kunne si noe om hvem de prostituerte var, og hvem som var kundene deres. Lovmaterialet rundt hor og prostitusjon er også en kilde til samtidens syn på denne formen for kontakt mellom kvinne og mann.

Diplomatarium Norvegicum med sine brever og dokumenter er også et fruktbart sted å lete etter kildemateriale som kan underbygge eller forkaste ulike påstander ved min problemstilling, og resultater jeg måtte komme frem til underveis i mine analyser. Her kan en kanskje finne igjen kvinner eller gårder fra 1521-listen som kan være med på å si noe om kvinnene på denne listen.

Bergenfaretestamentene vil også kunne være en kilde til denne problemstillingen. Dette er testamenter etter kontorske som er vendt tilbake til Lübeck. I disse finner en at hjemvendte hanseater husket sin tid i Bergen, og testamenterer både til byens kirker og andre institusjoner, sammen med kvinner de har kjent i byen. Her finner en som tidligere nevnt klare spor som taler

¹⁸ NM I: 38-63

¹⁹ Leinaas, Kersti M 1979: 6-7

for at hanseatene også hadde fastere forhold til byens kvinner, da de nevner både kvinner og barn de har fått. Disse testamentene finnes i Bergenfarerarkivet i Lübeck, men et lite utdrag av dem er utgitt av Friedrich Bruns i 1900. Denne samlingen som han har gitt ut inneholder 231 testamenter fra perioden 1307-1527.²⁰ Det er også dette utdraget fra Bruns jeg vil benytte meg av.

Som ved mange sider av forskning rundt middelalder tematikk i Norge kan kildesituasjonen være relativt dårlig. Denne min problemstilling er i utgangspunktet heller intet unntak.

Kildemateriale som direkte omfatter prostitusjon er for Bergens vedkommende svært tynt.

Kildemengden for valgte tema og tidsepoke er relativt liten. Mye av interessant kilemateriale er gått tapt i tidens løp da særlig gjennom mange av byens bybranner. Her kan nevnes brannen i 1702 som en av de mest katastrofale. Disse kildene finner en i dag, i beste tilfelle, bare gjennom omtale i annet materiale. Likevel må kildesituasjonen sies å være langt bedre fra 1500-tallet og fremover enn for tidligere tider, og derfor trekkes også oppgaven utover i tid til tidlig nytid, der kildesituasjonen etter hvert begynner å bli bedre.

For min problemstilling finner en likevel som tidligere nevnt tiendepengeskattelisten fra 1521 som er en viktig kilde i denne sammenhengen og som kan fortelle oss svært mye. Sannsynligheten for at den kan fortelle mye nytt om prostitusjonen i Bergen er også stor. Når en da legger denne listen til grunn for analyser og som hovedkilde til min problemstilling kan en derfor si at kildesituasjonen for denne perioden, for mitt vedkommende, absolutt er akseptabel.

1.5.2 Kilder og litteratur til plassering av gårdene i 1521-listen

I arbeidet med å forsøke å plassere noen av disse gårdene topografisk i bymiljøet vil jeg ta i bruk forskning og arbeider av blant andre Christian Koren-Wiberg, Bernt Lorenzen, Knut Helle og Geir Atle Ersland.

Men jeg vil også benytte meg av Absalon Pederssøn Beyers Dagbok og oration om Mester Geble, Edvard Edwardsens Bergens beskrivelse og andre arbeider som måtte dukke opp etter hvert. I Absalons dagbok finner en blant annet en oversikt over gårder som gikk med i brannen i 1561.²¹ I denne oppramsingen av gårder som brant finner en noen av gårdene som er nevnt i 1521-listen. Dette er blant annet *bustru Synniffue gard*, som en i 1521-listen finner på Stranden, med én kvinne som betalende.

²⁰ Bruns, Friedrich 1900

²¹ Absalon Pederssøn Beyer 1552 – 1572 trykt 1963: 9-10

Også Franciscus Hogenbergs kobberstikk over byen etter Hieronymus Scholeus' tegning fra ca. 1580, kan være greit å ta en titt på. Og Isaac van Geelkerck kart fra 1646 kan være nyttige her.

1.6 Begreper

I arbeidet med denne problemstillingen dukker det opp en del begreper som i dag kan være ukjente for oss, det kan derfor være fornuftig å forklare disse nærmere.

Frilleliv – var en form for samboerforhold. Partene levde sammen som i et ekteskap, men uten det juridiske – altså velsignelsen fra kirken. Barna de fikk ble heller ikke automatisk deres legitime arvinger. Denne formen for samhold mellom kjønnene var relativt akseptert av samtiden selv om en helst så at en giftet seg.

Løst leiermål – var et seksuelt forhold mellom ugifte personer som ikke giftet seg med hverandre.

Ekte leiermål – Seksuelt forhold mellom trolovede som skulle gifte seg. Dette ble ikke sett på som like alvorlig som løst leiermål, da disse synderne likevel skulle gifte seg med tiden.

Prostitusjon – Ordet *prostitusjon* er opprinnelig et latinsk uttrykk og betyr å *stille frem offentlig*. I denne sammenhengen blir betydningen seksuelle ytelser i bytte for penger. Dette er altså forskjellig i forhold til de andre typene for hor, ved at her får kvinnen betalt. Prostitusjonsbegrepet brukes imidlertid ikke alltid med denne betydningen, det kan variere fra kilde til kilde, dette begrepet kan derfor være vanskelig å forholde seg til. Et viktig aspekt ved prostitusjonsbegrepet er også at det bare var kvinner som kunne være prostituerte.

Helt hor – Betydde i utgangspunktet et seksuelt forhold der begge av partene var gift. Men begrepet hore brukes også om prostituerte, altså kvinner som livnærte seg på å selge seksuelle tjenester.²² Begrepet hor, som begrepet prostitusjon, blir derfor også svært vanskelig å forholde seg til i kildematerialet, fordi dette brukes om hverandre og med ulik betydning fra kilde til kilde. Noen ganger er det snakk om prostitusjon, andre ganger enkelt hendelser hvor noen har hatt et utenomekteskapelig forhold.

Halvt hor – Seksuelt forhold der bare den ene av partene var gift.

²² Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 3

Rufferi – Var bordellvirksomhet. Og rufferske var et begrep som ble brukt om den som bedrev rufferi, dette begrepet ble imidlertid bare brukt om kvinner.

Portkone – Begrep på prostituerte fra Bergen.

De ulike begrepene på hor finner en blant annet brukt i lovtekstene for å skille de ulike typene sedelighetslovbrudd fra hverandre. Noen av dem var mer alvorlige enn andre og ble hardere straffet. Det er imidlertid, som tidligere nevnt, ikke alltid de er konsekvente i sin bruk av de ulike begrepene i lovtekstene, og det er derfor vanskelig å skille det ene sedelighetslovbruddet fra det andre. Også i andre typer kilder brukes disse begrepene om hverandre, og gjør det derfor vanskelig også her å skille dem fra hverandre.

1.7 Forskningsstatus

Tiendepengeskattelisten fra 1521 er i flere historieforskningsarbeider brukt som en kilde for å argumentere for prostitusjonen på Øvregaten. Å grundig ta for seg denne listen over fattige kvinner i Norske regnskaber og jorbebøger, gå grundig i sømmene på denne og finne ut hva den egentlig sier oss, er imidlertid ikke blitt gjort før. Mange har brukt denne i sin forskning, og da gjerne som et bevis på prostitusjonen på Øvregaten, men de har da brukt den som den er, og en har ikke gått grundigere inn på denne og sett hva den egentlig forteller oss. Dette er en svært interessant kilde som har fått ligge urørt for lenge. Denne kan med stor sannsynlighet fortelle mye mer enn hva den tidligere har vært nyttet som. Nemmelig som en kilde til Øvregaten som middelalderens horestrøk. Denne listen sier som tidligere nevnt ingenting om at disse kvinnene har vært prostituerte. Jeg mener derfor det vil være av forskningsmessig interesse å se nærmere på hva denne tiendepengeskattelisten over fattige kvinner egentlig forteller oss. Og det er dette som altså vil være hovedsiktemålet med denne oppgaven.

Prostitusjon som tema for forskning har imidlertid lenge vært et populært forskningsfelt. Den siste tid er det blant annet skrevet en hovedfagsoppgave om et nærliggende tema, dette er Inger Holtans ”*Ekteskap, frillelevnad og hor i norsk høymiddelalder*”, som går inn på ulike sider ved forholdet mellom mann og kvinne i norsk middelalder. Inger Holtan konsentrerer seg for øvrig, som tittel på oppgaven indikerer, i hovedsak om forholdene i høymiddelalder, selv om hun i noen sammenhenger tar for seg emner både før og etter dette. Mange av sakene hun nevner i sitt arbeid er også fra Island og ikke fra Norge, og i den forstand ikke relevant for mitt arbeid. Men

også hun rører så vidt borti emnet om prostitusjonen, og kommer her inn på enkelte forhold i blant annet Bergen. Hun kommer blant annet også så vidt inn på 1521-listen. Her avfeier hun enkelt at det er klart at disse kvinnene er prostituerte.

Forholdet mellom kvinne og mann i Bergen tar også Hanne Marie Johansen for seg i ”*Domt til ekteskap? En retts- og sosialhistorisk undersøkelse av ekteskapsakene ved kapittelretten i Bergen 1604-1708*” (1984). Men hun konsentrerer seg her mer direkte om ekteskapsaker, og da de som kom opp for Bergen domkapitel. Og kommer derfor ikke noe videre inn på prostitusjonen.

Gro E. Bastiansen er også så vidt innom prostitusjon i Bergen i sin hovedoppgave ”*Væ dig Bergen du fule Sodoma oc Gomorra søster*”. En analyse av utenomekteskapelige forhold i Bergen 1597-1669” fra 1995. Bastiansen er også innom 1521-listen i sin undersøkelse av prostitusjonen i Bergen, selv om, som hun sier, dette egentlig går utenfor hennes periode. Hun tar heller ikke denne listen over fattige kvinner grundig for seg, og hun går ikke i sømmene på den. De fleste av sakene Bastiansen tar for seg strekker seg også utenfor mitt valgte tidsrom.

I tillegg er det utgitt et hefte fra Det Hanseatiske Museum og Schøtstuene med tittelen ”*Tatt og forlatt – Lettferdige kvinner i Bergen*” fra år 2000, denne tar lett for seg ulike sider ved hor og prostitusjon på 1500- og 1600-tallet i Bergen. Og er inne på både æresbegrepet i sammenheng med utenomekteskapelige forhold og straffene som ventet en kvinne som hadde begått sedelighetsforbrytelser. Denne nevner også så vidt 1521-listen, og mener at denne kan vise til at det fantes bordeller på Øvregaten.²³

Det har også vært populært å skrive om ulike brudd på sedelighetslovene den senere tid, her er det kommet spesielt mye forskningsmateriale fra Tingbokprosjektet ved Universitetet i Oslo. Prosjektet ble opprettet med tanke på å publisere forskning, fortrinnsvis hovedoppgaver, basert på rettsprotokoller som kilde.²⁴ Det er hittil utkommet 23 bøker i serien.

Også hanseatenes historie i Bergen har vært et svært populært forskningsområde som det er skrevet mye og utførlig om. Forskere som har skrevet mye om nettopp dette er blant annet Knut Helle fra moderne tid og fra eldre tid Christian Koren Wiberg. Disse, med flere, har tatt opp mange ulike sider ved hansaens tid i Bergen.

²³ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 8

²⁴ Bastiansen, Gro E 1995 - nettside

Direkte forskning om forhold mellom hanseat og kvinner i Bergen er det imidlertid skrevet lite til ingenting om, men blant andre Knut Helle rører så vidt bort i emnet i sitt bind i Bergen bys historie og Koren Wiberg i sin *Hanseaterne og Bergen*.

1.8 Oppsummering

Med tiendepengeskattelisten fra 1521 som et utgangspunkt vil jeg i denne oppgaven se nærmere på prostitusjonen i Bergen, og Øvregatens rolle i denne. Jeg vil gå grundig i sømmene på denne listen og analysere de fakta den gir oss, for så å se om den kan fortelle oss noe nytt om prostitusjonen i byen, og Øvregatens rolle i denne.

I arbeidet med denne oppgaven er det helt klart et problem at kildene ofte er svært negative til hanseatene og deres rolle i bysamfunnet. Ofte vil kildene overdrive det negative i sin beskrivelse av denne gruppens liv og virke her i byen. Det er derfor desto viktigere å gå dem i møte med et kildekritisk syn.

Et annet problem en kan støte på er avgrensning av perioden. På mange måter vil det være ønskelig og naturlig å dra svært lange linjer både fremover og bakover i tid ved denne problemstillingen. Spørsmålet da blir hvor mye en skal ta med, hva som vil være mest relevant og hvor lange linjer det vil være fornuftig å dra. Blir oppgaven for vid er det en fare for at den blir for overfladisk og gaper over for mye. Den vil da ikke kunne gå i dybden på problemet og ikke klare å finne en sannsynlig konklusjon, og ikke svare på spørsmålene som stilles.

En del av arbeidet med denne problemstillingen blir derfor å sette en grense i både tid og omfang over hva som faktisk er relevant å få med. Det er som nevnt skrevet lite om emnet fra før og det er derfor desto mer fristende å gape over svært mye for å få mest mulig med. Men dette kan være en felle å gå i, og det kan fort bli at arbeidet da ikke svarer på problemstillingen men heller blir en oppramsing av de ulike sidene ved prostitusjonen i Bergens seinmiddelalder. Målet må da bli å klare å luke ut det urelevante og sette større fokus på det som skal lede frem til en konklusjon rundt problemstillingen.

Kapittel 2

Et grundigere blikk på 1521-listen

2.1 Innledning

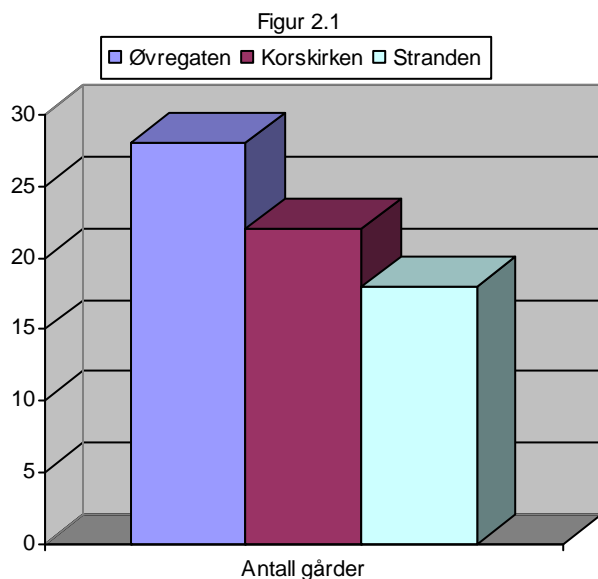
Jeg vil i dette kapittelet gå grundigere i sømmene på listen over fattige kvinner i Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16. århundre. Denne listen fra 1521 inneholder som tidligere nevnt en oppregning av tiendpengeskatten som fattige kvinner i Bergen har betalt, de listes her opp under innledningen: *"Her effter stander tinde hver penninge som fattige qvinder vdgaffwe her vdi Bergenn anno mdxxj"*.²⁵ Og etter dette følger en oppramsing av 277 kvinner og deres betaling. Denne listen er som nevnt den absolutte hovedkilden til min problemstilling, og 1521-listen er et av de sterkeste argumentene som har vært nyttet som bevis på Øvregatens rolle i prostitusjonen i byen. Jeg vil derfor i det følgende ta for meg spørsmålet om det i arbeidet med denne listen kan ha vært for sterkt fokusert på Øvregaten. Så sterkt fokus på bare dette området at en har oversett de andre områdene som også huser slike fattige kvinner, og en har da ikke sett grundig nok på disse stedene. Området rundt Korskirken og på Stranden er nevnt på denne listen som tilholdssted for fattige kvinner i tillegg til Øvregaten. Men likevel settes disse stedene sjelden i forbindelse med prostitusjonen i byen. I dette kapittelet vil jeg gå grundig inn på alle områdene som nevnes som tilholdssted for fattige kvinner på denne listen. Og jeg vil se grundigere på hva denne listen egentlig forteller oss.

2.2 Listen over fattige kvinner

Tiendpengeskattelisten fra 1521 inneholder til sammen 277 kvinner fordelt på 71 gårder ulike steder rundt om i byen.²⁶ Stedene vi finner disse kvinnene på i byen er som nevnt Øvregaten, Korskirkens område og Strandsiden. Fordelingen av kvinnene på de ulike stedene er som følger: 158 kvinner fordelt på 28 gårder på Øvregaten, 22 gårder med til sammen 84 kvinner listet opp under Korskirkens område og 33 kvinner fordelt på 19 gårder på Strandsiden. I tillegg til disse tre stedene er det også listet opp to kvinner under *Paa Kanebergett*, to kvinner fordel på to gårder. Vi kan også anta at to av gårdene som er ført ned under Øvregaten var å finne i Dreggen.

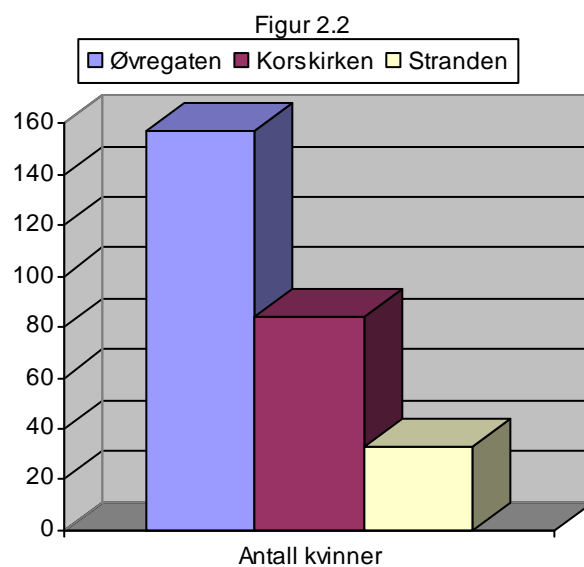
²⁵ Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16. århundre bind II. s. 617-632

²⁶ Tabell 1 - Skattelisten

Vi ser nå at når det gjelder antall gårder på hvert av de tre nevnte stedene på 1521-listen, er ikke forskjellen mellom noen av stedene særlig stor (Fig. 2.1).

Forskjellen mellom antall kvinner på de ulike stedene er imidlertid mye større. For Øvregatens vedkommende finner vi som nevnt 158 kvinner, mens Korskirken huser 84 og Stranden 33. Øvregaten kommer altså her en hel del foran begge de andre stedene, med henholdsvis 74 kvinner flere enn ved Korskirken og hele 125 flere kvinner enn på Stranden (fig. 2.2).

Dette forteller oss med andre ord at det ved Korskirken og på Øvregaten må være flere gårder som huser mange kvinner enn det er på Strandsiden. Dette er da spesielt gjeldende for Øvregaten, som vi har sett har en hel del flere kvinner enn både Korskirkens område og Strandsiden. Hvis vi nå ser nærmere på dette finner vi ut følgende:

For Øvregatens vedkommende finner vi at det i hele 10 av gårdene er listet opp syv eller flere kvinner (tabell 2.1). Vi finner også her den gården som til sammen huser flest kvinner på hele 1521-listen, dette er Nygarden med sine 14 kvinner. For Øvregatens vedkommende vil dette si at hele 97 av de totalt 158 kvinnene som er listet opp her er bosatt i gårder med syv eller flere kvinner. Med andre ord at over halvparten av dem er listet opp, som beboer i en gård, sammen med mange andre kvinner.

Ser vi på fordelingen av gårdene med et høyt antall kvinner ser vi også at de fleste av dem ligger i rekkefølge etter hverandre. Og som vi skal se i kapittel 4, kan vi anta at de er notert ned i riktig rekkefølge ut fra deres plassering i gatens trasé.

Nr. på listen	Navn på gård	Antall kvinner
12	Aarisborgh	8
16	Anne Islenskes gardenn	7
17	Palte gardenn	10
18	Pouels gardenn	11
19	Thore gardenn	8
20	Blanckeborgh	11
21	Arne gardenn	9
25	Elszebeds hus	11
26	Ny gardenn	14
30	Knippenborg	8

Videre ser vi at ved Korskirken er det, som ventet, ikke like mange gårder med et høyt antall kvinner samlet i samme gård. Til sammen er det her fire gårder med flere enn syv kvinner listet opp som beboere (tabell 2.2). Det høyeste antall kvinner i samme gård ved Korskirken finner en som en ser i tabell 2.2 i Jens Stolpes gardt og Oluff Tørilsz gardt, begge med 11 kvinner listet opp som beboere i disse gårdene. I tillegg finner vi ni kvinner som beboere i Jonn Elings gardt og syv i Bends gardt. Ellers er det gårder med relativt få kvinner listet opp i hver gård ved Korskirkens område.

Ved Korskirken finner vi at 38 av de totalt 84 kvinnene her, bodde sammen med syv eller flere kvinner, altså under halvparten av kvinnene som er bosatt i dette området deler hus med flere enn syv andre kvinner.

Også her finner vi at gårder med høyt antall kvinner ligger etter hverandre på listen. Og her kan vi også anta at gårdene er ført ned i rekkefølge, vi kan derfor anta at gårder med høyt antall kvinner også her har lagt etter hverandre, eller i det minste i nærheten av hverandre i bybildet.

Nr. på listen	Navn på gård	Antall kvinner
40	Bends gardt	7
45	Jens Stolpes gardt	11
46	Oluff Tørilsz gardt	11
47	Jonn Elings gardt	9

For Strandsidens vedkommende er det ingen av gårdene som huser flere enn fire kvinner, for det meste finner vi her én og to kvinner i hver gård. Høyest antall kvinner i samme gård på Stranden er fire kvinner som vi finner i totalt to av gårdene her, dette er Rige Tostens gardt som er første gården som nevnes på Strandsiden, og Peder Clausens gardt som vi finner som nummer 18 av gårdene her.

På Stranden er det altså ingen gårder med flere enn fire kvinner, og i hele 11 av de 19 gårdene her er det bare listet opp én kvinne. Antallet gårder med bare én kvinne som skattebetalende er for Øvregaten og Korskirken område mye lavere. Henholdsvis bare tre gårder med én kvinne av totalt 28 på Øvregaten, og fem gårder av totalt 22 ved Korskirken (tabell 2.3).

Tabell 2.3 – Fordeling av antall kvinner i samme gård			
Antall kvinner i samme gård	Øvregaten	Korskirken	Stranden
Gårder med 1 kvinne	3	5	11
Gårder med 2 kvinner	2	5	4
Gårder med 3 kvinner	5	4	2
Gårder med 4 kvinner	3	2	2
Gårder med 5 kvinner	3	1	0
Gårder med 6 kvinner	2	1	0
Gårder med 7 kvinner	1	1	0
Gårder med 8 kvinner	3	0	0
Gårder med 9 kvinner	1	1	0
Gårder med 10 kvinner	1	0	0
Gårder med 11 kvinner	3	2	0
Gårder med 14 kvinner	1	0	0

2.3 Steder med høyere konsentrasjon av kvinner

Om vi nå ser nærmere på hvor vi finner gårder med et høyt antall kvinner, og om vi antar at gårdene på 1521-listen er listet opp i riktig rekkefølge, ser en også at fordeling av antall gårder med høyt antall kvinner ofte følger etter hverandre på listen. Dette gjelder både for Øvregaten og for Korskirken område. For Strandsidens vedkommende kan vi ikke finne et lignende mønster siden det her ikke er en eneste gård med flere enn fire kvinner. Og disse to gårdene som vi finner som huser fire kvinner hver her, var som vi har sett ikke ført opp i nærheten av hverandre på 1521-listen.

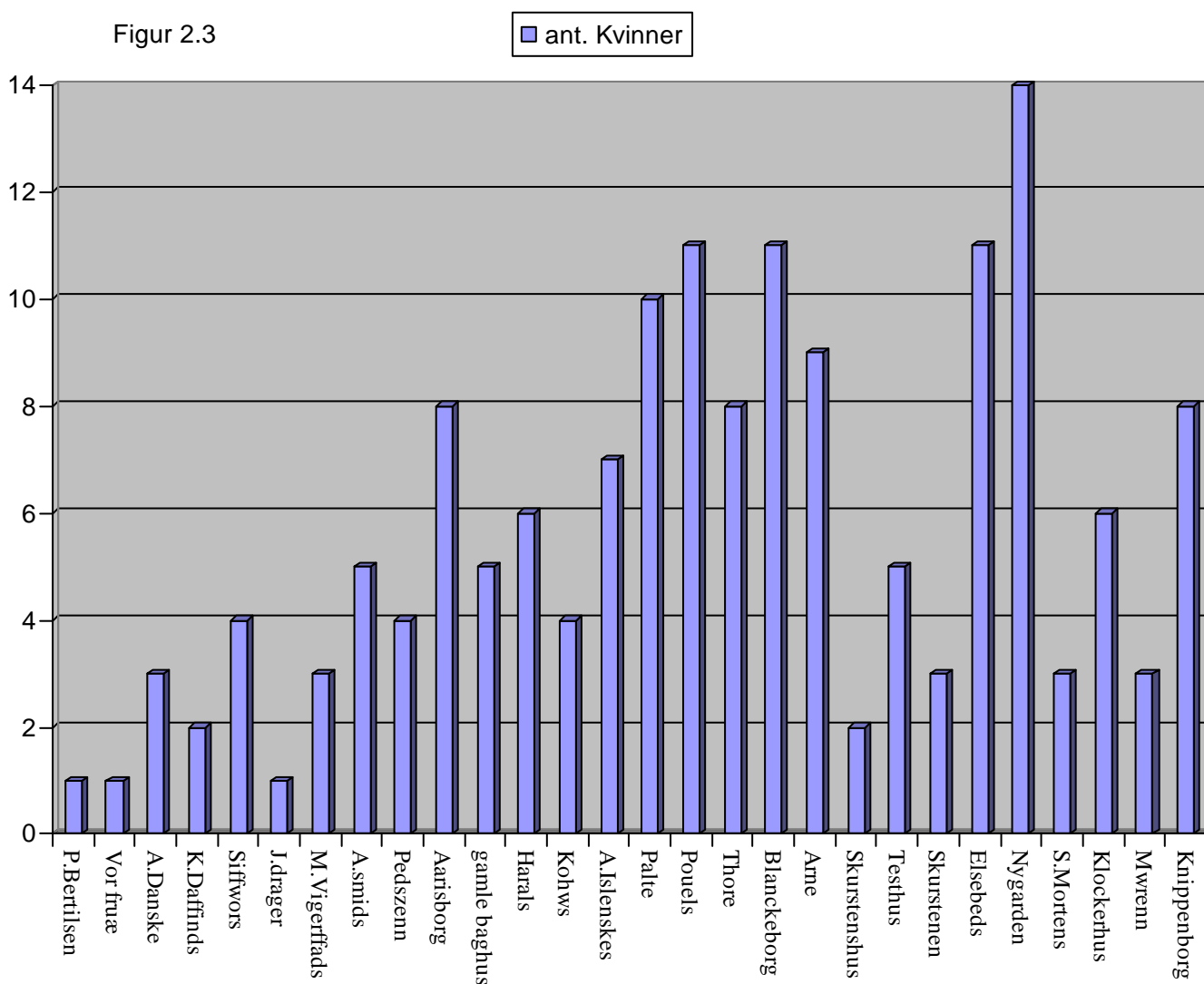
Jeg vil nå se nærmere på Øvregaten og Korskirken område i denne sammenhengen, og se hvor i disse områdene vi finner gårdene med høyt antall kvinner.

2.3.1 Øvregaten

Ser vi på fordelingen av gårder langs Øvregatens trasé er det høyest konsentrasjon av gårder med høyt antall kvinner rundt midten av listen. Fra *Anders smids gardt*, nummer åtte på listen over gårdene på Øvregaten, til *Arne gardenn*, nummer 19 på listen, er det et høyt antall kvinner i de fleste av gårdene, nesten alle av gårdene her huser fem og flere kvinner (fig. 2.3).

I begynnelsen av gatens trasé, fra *Peder Bertilsens gardt* (sannsynligvis i Dreggen) frem til *Marine Vigerffads hms* (nr. syv på listen) er det ingen gårder med flere enn fire kvinner. Etter denne gården og frem til *Knippenborg*, som er siste gården som er listet opp på Øvregaten, finner vi bare fire gårder av i alt 21 gårder som har under fire kvinner listet opp (fig. 2.3).

Siden vi også kan gå ut fra at de er skrevet ned i rekkefølge, noe vi vil se nærmere på i kap. 4, vil det si at det er områder på Øvregaten med flere kvinner enn andre steder (fig. 2.3).

2.3.2 Korskirken område

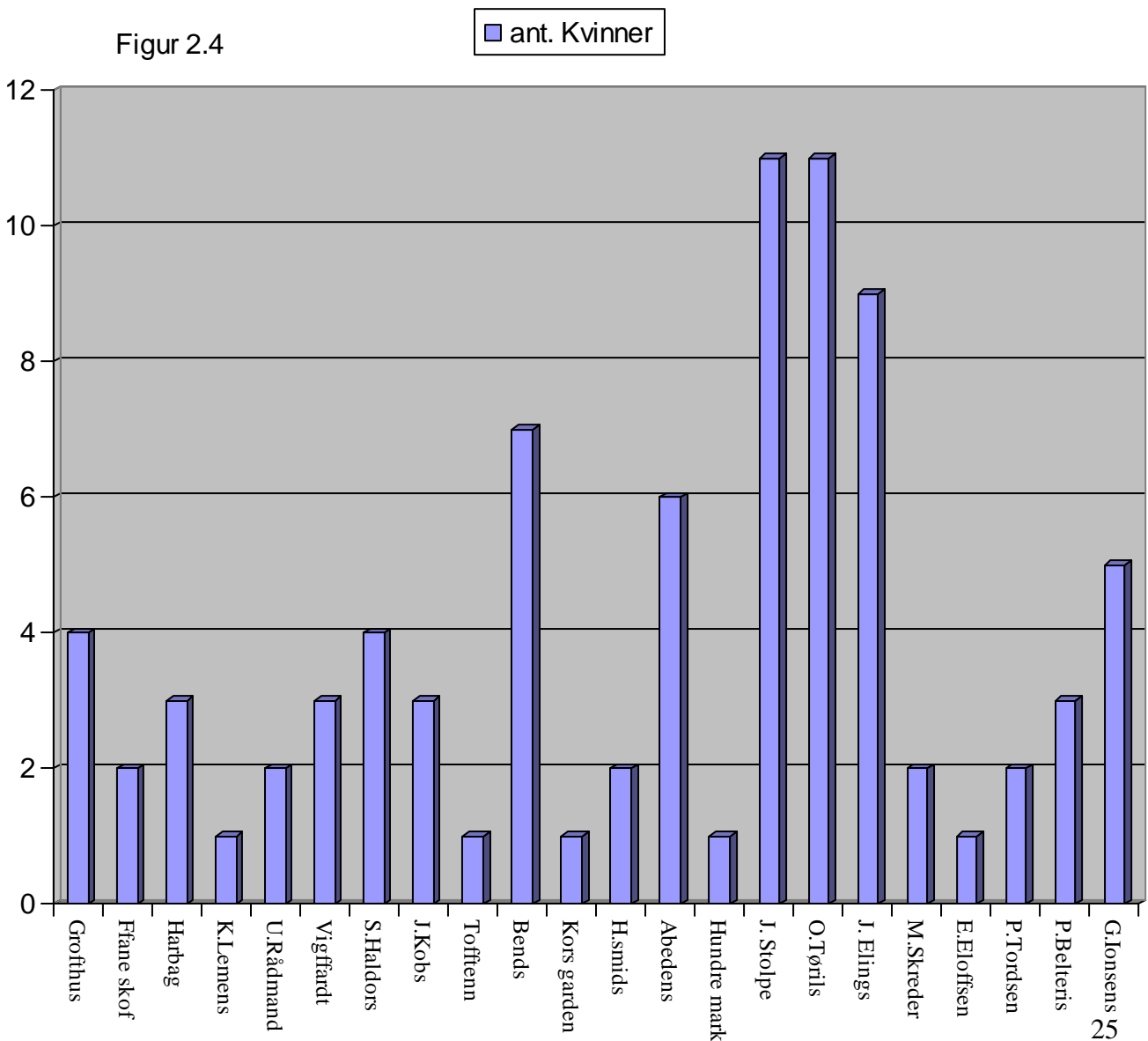
Også for området rundt Korskirken kan vi finne steder der det tyder på at det var høyere konsentrasjon av kvinner enn andre steder, for også her kan vi se det som sannsynlig at gårdene er listet opp i rekkefølge etter hvor de befant seg i området.

Her har vi særlig tre gårder mot slutten av listen med et høyt antall kvinner, dette er gårdene Jens Stolpes gardt, Oluff Tørilsz gardt og Jonn Elings gardt. Dette er også de tre gårdene ved Korskirken hvor vi finner flest kvinner i samme gård. Alle disse tre ligger da også etter hverandre på listen (fig.2.4).

Blant de ni første gårdene som er listet opp i Korskirken område finner vi ikke en eneste gård som huser flere enn fire kvinner. Blant de fire siste gårdene som er listet opp i Korskirken område er det heller ingen gårder som huser flere enn fem kvinner (fig. 2.4).

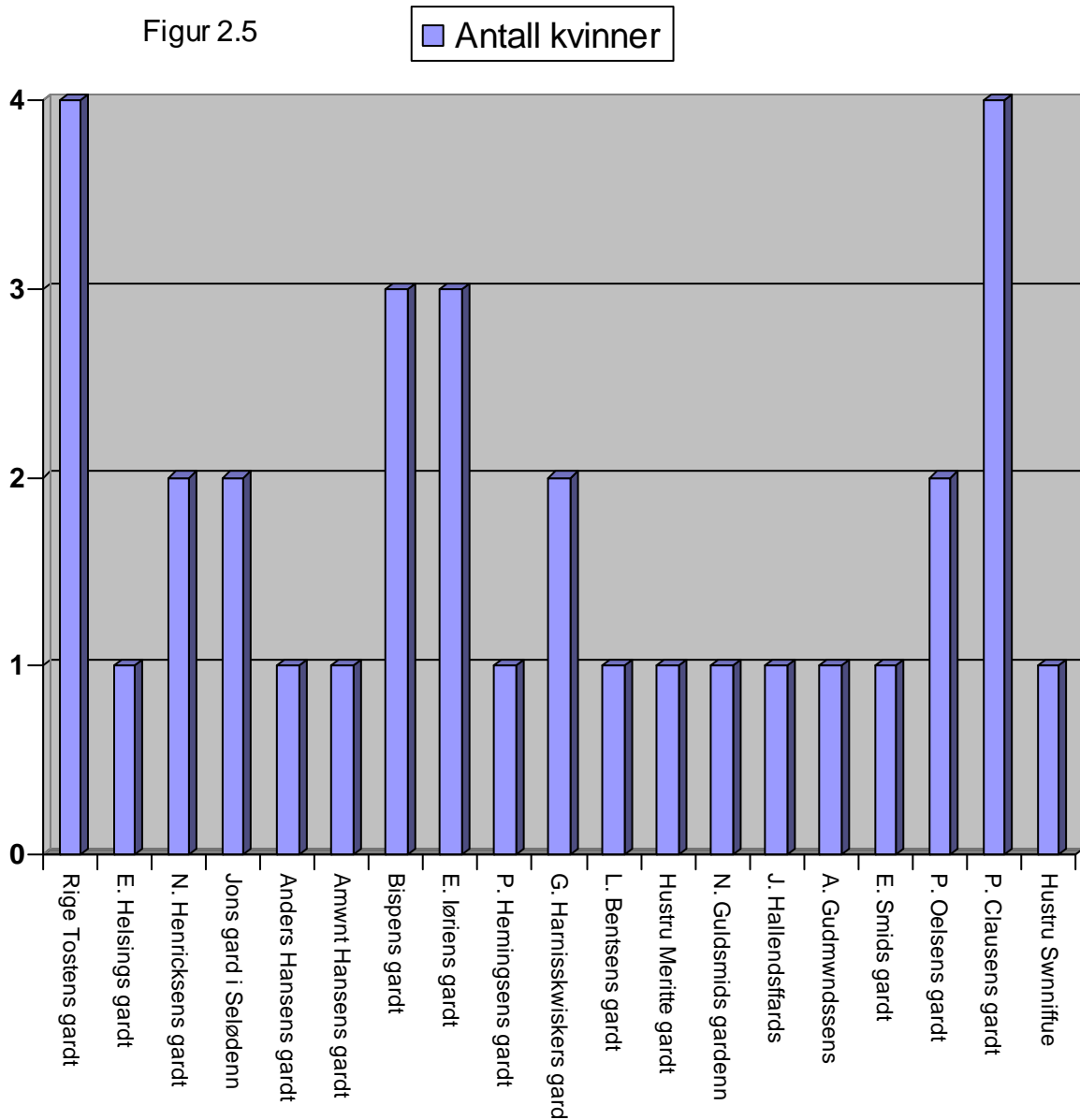
Dette tyder med andre ord på at det også i dette området var steder med høyere konsentrasjon av slike fattige kvinner enn andre steder (fig.2.4).

Figur 2.4

2.3.3 Strandsiden

For Strandsidens vedkommende finner vi som nevnt ingen områder som tydelig har høyere konsentrasjon av fattige kvinner enn andre steder, men det er heller ikke å vente siden ingen av gårdene i dette området er listet opp med et høyt antall kvinner boende i samme gård. På Strandsiden er det ingen gårder med flere enn fire kvinner, og antall kvinner er jevnt fordelt over hele området (fig.2.5).

2.4 Kvinner med konetittel

Av alle de 277 kvinnene på 1521-listen finner vi 19 som blir listet opp med en konetittel (tabell 2.4), noe som altså indikerer at de er eller har vært gift. Det er nå derfor rimelig å anta at de øvrige kvinnene på 1521-listen var ugifte. Vi har i tillegg til disse kvinnene med konetittel en kvinne med tittelen *moder*.²⁷ På Øvregaten finner vi ni av kvinnene som er nevnt med konetittel, ved Korskirken finner vi åtte kvinner med konetittel og på Stranden finner vi bare én kvinne som blir listet med tittelen kone. Den siste kvinnen som er listet med konetittel, finner vi på Kanebergett, her finner vi også kvinnen som blir listet opp som moder.

Tabell 2.4 – Kvinner med Konetittel		
Nr. på listen	Navn på kvinne	Plassering
2	Gwndell Swendt Skreders kone	Kanebergett
3	Thore Marckus skomagers kone	Øvregaten/Dreggen
4	Meritte Anffinds kone	Øvregaten/Dreggen
11	Meritte Stenffads kone	Øvregaten
29	Dorothea kyber kone	Øvregaten
46	Karine Skomager kone	Øvregaten
64	Kristine snitker kone	Øvregaten
126	Berite Jwde kone	Øvregaten
130	Genitte Getle kone	Øvregaten
142	Eline Bardtsker kone	Øvregaten
161	Sigrit Bardtsker kone	Korskirkens område
164	Elinn Botrvmers kone	Korskirkens område
174	Ragnil baker kone	Korskirkens område
175	Anne baker kone	Korskirkens område
179	Karine skreders kone	Korskirkens område
196	Aase skomager kone	Korskirkens område
206	Brønill Simons kone	Korskirkens område
238	Karinn Skotte kone	Korskirkens område
268	Swnniua skomager kone	Stranden

Om vi da ser nærmere på betydningen av tittelen kone, kan en som nevnt gå ut fra at disse kvinnene er eller har vært gift. Kanskje en også med størst sannsynlighet kan si de fortsatt er gift, siden de ikke benevnes som enke. En kan da stille spørsmål ved om det er sannsynlig at disse kvinnene har vært prostituerte, siden de har vært gifte. En kan vel heller si at det er lite sannsynlig at disse kvinnene har drevet med prostitusjon. Med andre ord kan vi da, med stor sannsynlighet, utelukke 19 av kvinnene på 1521-listen som prostituerte. Kanskje forklaringen på disse kvinnene kan være at de har vært en eller annen form for småhandlere. Et spørsmål da blir hva de gjør på denne listen over fattige kvinner. Og vi kan stille spørsmålsteget om benevnelsen ”fattig” virkelig kan vise til at de har vært fattige på ære.

²⁷ Ingebor Skidekels moder, og henne finner vi på Kanebergett i Mester Geloffs gardtt

2.5 Kvinner ført ned bare med fornavn

Blant alle kvinnene på 1521-listen finner vi også en del kvinner som ikke er ført ned med verken tilnavn eller etternavn (tabell 2.5). Hun er bare listet opp med sitt fornavn, og i et tilfelle en latinsk frase som viser til hennes status som fattig (pauper). Totalt finner vi 39 kvinner uten etternavn eller tilnavn, som fordeler seg som følger: 21 på Øvregaten, syv ved Korskirken område og 11 på Stranden. Med andre ord utgjør kvinner som er ført ned bare med fornavn 14 % av alle kvinnene på 1521-listen. Av disse kvinnene finner vi tre ikkebetalende kvinner. Og i seks tilfeller er kvinnen som blir listet opp bare med sitt fornavn eneste skattebetalende kvinne i en gård. En annen ting som kan være verdt å nevne er at i blant annet Nygarden på Øvregaten finner vi at fire av de 14 kvinnene som er ført opp i denne gården, bare er ført ned med sitt fornavn. I tillegg finner vi hele syv kvinner med et av de omtalte tilnavnene her. Det vil si at kvinner med tilnavn og kvinner ført opp bare med fornavn utgjør hele 11 av 14 kvinner i denne gården (tabell 2.5). Det samme finner vi i Klockerhus, også på Øvregaten. Denne gården huser seks kvinner, og hele fire av disse er bare ført opp med sitt fornavn, og i tillegg her har vi én kvinne med tilnavn, noe som vil si at disse kvinnene her utgjør fem av de seks kvinnene i denne gården (tabell 2.5).

Som jeg har vært inne på tidligere ble ofte kvinner på denne tiden gitt en benevnelse som viste til hvem de var datter av, eller ut fra hvem de var gift med. Disse kvinnene er ikke gitt noen av delene, de er bare ført ned med sitt fornavn. Dette kan også være med på å fortelle oss noe om disse kvinnene.

Vi ser også ut fra tabell 2.5 at bare unntaksvis betaler disse kvinnene som blir listet opp med sitt fornavn særlig høye summer. Det mest tydelige unntaket her finner vi i Knippenborg, der Kristine betaler sine 21 mark. Ellers finner vi at hele 24 av disse kvinnene betaler under 1 mark i tiendepengeskatt (tabell 2.5).

Navn	Deler hus med:	I gård	Betaler	Område
Anna	3 kvinner i gården. - husfrue og en m tilnavn	Anne Danskes hus	1 ½ m	Øvregaten
Beritte	1 kvinne i gården	Jonn Draggers gardt	4 sk.	Øvregaten
Barbara	8 kvinner i gården. - to tilnavn, en ikkebetalende	Aarisborgh	3 ½ m, 4 sk.	Øvregaten
Gwnill	6 kvinner i gården.	Harals hws	½ m. 4 sk.	Øvregaten
Randue	7 kvinner i gården. - to tilnavn	Anne Islenskes gardenn	½ m. 6 sk.	Øvregaten
Magdalenn	11 kvinner i gården. - et tilnavn, to ikkebetalende	Blanckeborgh	1 ½ m. 2 sk.	Øvregaten
Elinn	9 kvinner i gården. - to bare m fornavn	Arne gardenn	2 ½ m. 2 sk.	Øvregaten

Gwronn	9 kvinder i gården - to bare m fornavn	Arne gardenn	6 sk.	Øvregaten
Elinn	5 kvinder i gården. - to ikkebetalende	Testhus	2 m. 4 sk.	Øvregaten
Gertrudt	5 kvinder i gården - to ikkebetalende	Testhus	Betaler ikke	Øvregaten
Salue	3 kvinder i gården. - to tilnavn	Skurstenenn	7 m. 4 sk.	Øvregaten
Herborgh	14 kvinder i gården. - 7 tilnavn, fire bare m fornavn	Ny gardenn	1 ½ m. 6 sk.	
Ingeborg	14 kvinder i gården. - 7 tilnavn, fire bare m fornavn	Ny gardenn	½ m. 2 sk.	Øvregaten
Marine	14 kvinder i gården. - 7 tilnavn, tre bare m fornavn	Ny gardenn	½ m. 2 sk.	Øvregaten
Kristine	14 kvinder i gården. - 7 tilnavn, tre bare m fornavn	Ny gardenn	4 sk.	Øvregaten
Gertrudt	6 kvinder i gården. - et tilnavn, fire bare m fornavn.	Klockerhus	8 m. 4 sk.	Øvregaten
Ingeborg	6 kvinder i gården. - et tilnavn, fire bare m fornavn.	Klockerhus	1 m. 4 sk.	Øvregaten
Ragnill	6 kvinder i gården. - et tilnavn, fire bare m fornavn.	Klockerhus	5 ½ m. 2 sk.	Øvregaten
Gwndwor	6 kvinder i gården. - et tilnavn, fire bare m fornavn.	Klockerhus	4 m. 2 sk.	Øvregaten
Kristine	8 Kvinner i gården. - tre tilnavn, to bare m fornavn	Knippenborg	21 m.	Øvregaten
Ingeborg	8 Kvinner i gården. - tre tilnavn, to bare m fornavn	Knippenborg	4 sk.	Øvregaten
Marine	2 kvinder i gården.	Ffane skoff	3 ½ m. 4 sk.	Korskirken
Kristinn	3 kvinder i gården. - én ikkebetalende	Johann Kobs gardenn	8 m. 4 sk.	Korskirken
Geloff	7 kvinder i gården	Bends gardt	4 sk.	Korskirken
Swnniffwa	1 kvinde i gården.	Kors gardenn	Betaler ikke	Korskirken
Helge	3 kvinder i gården. - to m bare fornavn	Peder Belteris gardenn	5 sk.	Korskirken
Citzele	3 kvinder i gården. - to m bare fornavn.	Peder Belteris gardenn	6 sk.	Korskirken
Elinn	5 kvinder i gården. - et tilnavn	Gwnder Ionsens gardt	6 sk.	Korskirken
Anne	2 kvinder i gården. - et tilnavn, én m bare fornavn	Her Niels Henricksens gardt	Pauperrima - Betaler ikke	Stranden
Karinn	1 kvinde i gården	Anders Hansens gardt	1 ½ m	Stranden
Bronill	3 kvinder i gården. - to bare m fornavn	Bispens gardt aff Staffwanger	4 sk.	Stranden
Anne	3 kvinder i gården. - to bare m fornavn	Bispens gardt aff Staffwanger	6 sk.	Stranden
Meritte	3 kvinder i gården. - et tilnavn	Erick Iøriensens gardt	8 sk.	Stranden
Meritte	1 kvinde i gården.	Peder Hemingsens gardt	4 sk.	Stranden
Karinn	1 kvinde i gården	Jens Hallendsffards gardt	½ m. 4 sk.	Stranden
Swnniua	1 kvinde i gården	Anders Gudmwundssens gardt	4 sk.	Stranden
Elsebe	2 kvinder i gården.	Peder Oelsens gardt	4 sk.	Stranden
Anffridt	4 kvinder i gården	Peder Clausens gardt	6 sk.	Stranden
Barbara	4 kvinder i gården.	Peder Clausens gardt	4 sk.	Stranden

2.6 Inntekts forholdene i 1521-lista

Som jeg nevnte i innledningskapittelet er et spørsmål som dukker opp i arbeidet med denne listen, betegnelsen disse kvinnene har fått som fattige. Fattige i ordets rette forstand, altså fattige på økonomiske midler kan ikke disse kvinnene ha vært, av den årsak at de kan betale tiendepengeskatten. Tiende var en skatt man skulle betale av inntekt og formue. Noen av kvinnene på listen betaler ikke rent små summer heller. Til sammen betaler kvinnene på 1521-listen 700 mark og 70 skilling i tiende, noe som på denne tiden ikke var en ubetydelig sum. Til sammenligning kostet det for eksempel 10 skilling for en tønne malt, 4 skilling for en tønne øl og en skilling for en høne.²⁸

En kan derfor, på grunnlag av den relativt store summen disse kvinnene betaler, si at det er svært sannsynlig at disse kvinnene har hatt en inntekt eller formue. Likevel kan en selvfølgelig ikke ut fra denne listen alene si at de derfor må ha vært prostituerte. Det kan sies at det er indikasjoner på det ut fra det vi antar om Øvregatens posisjon i den seine middelalder, og ut fra det faktum at en del av disse kvinnene som er listet opp, bærer tilnavn av seksuelle hentydninger. At det i mange av gårdene bor flere kvinner i samme hus, og at disse kvinnene betaler relativt høye summer i tiendepengeskatt kan også tolkes som indikasjoner på at dette kan ha vært prostituerte kvinner bosatt i bordeller. Men nå er det selvfølgelig ikke slik at prostituerte i middelalder som en regel hadde mye penger, kanskje heller det motsatte, men det at de i det minste kunne betale denne tiendepengeskatten er alene en indikasjon på at de i alle fall har tjent penger. Hvordan de har tjent disse pengene er da uvisst. Her kommer vi innpå et annet aspekt ved denne listen, det står ingen steder i denne listen hvilket yrke disse kvinnene har hatt. Det eneste vi her får opplyst er kvinnens navn, og som vi har sett i noen tilfeller ikke fullt navn en gang, hvor hun holder hus og hvor mye hun betaler i tiendepengeskatt. Denne listen alene forteller oss altså *ikke* at disse kvinnene har vært eller ikke har vært prostituerte. Kvinnene kan også ha hatt andre yrker, som tjenestepiker, vertshuspiker, småhandlere og ellers andre yrker som var tilgjengelige for en kvinne i seinmiddelalderens Bergen.

Det står heller ingen steder at disse kvinnene har vært i særlig kontakt med verken hanseater eller andre grupper i byen. Det er derfor viktig å ikke tillegge denne listen mer tyngde i teorien om at de var prostituerte enn den faktisk kan vise til. Men ved å bruke denne kilden sammen med andre

²⁸ Vilkårlike summer valgt fra Norske Regnskaber og Jordebøger bind I s. 595 – 605

kilder, kan den enten være med på å underbygge og styrke teorien om at disse kvinnene har vært prostituerte, eller forkaste den.

Tabell 2.6 – sum betalt fra de ulike områdene		
Sted	Sum	Prosentvis sum
Kaneberget	3 mark 54 skilling	0,5 %
Øvregaten	536 mark og 90 skilling	77 %
Korskirken	142 mark og 72 skilling	20,4 %
Stranden	17 mark og 54 skilling	2,5 %
Totalt	700 mark og 70 skilling	

Hvordan er så forskjellen i summene disse kvinnene betaler om vi ser de ulike stedene hvor vi finner slike fattige kvinner opp mot hverandre (tabell 2.6)?

Kvinnene på Øvregaten betaler klart mest, til sammen betaler kvinnene her 536 mark og 90 skilling (tabell 2.6). Altså godt over halvparten av summen som alle kvinnene betaler til sammen som vi ser ut fra tabell 2.6 at var i overkant av 700 mark. Men her må vi også ta i betraktning at det er flest kvinner listet opp på Øvregaten, det er derfor ikke unaturlig at den totale summen her er høyere enn de andre stedene. Totalt utgjør alle kvinnene ved Øvregaten 57 % av alle kvinnene på hele 1521-listen. Og vi ser at summen de betaler utgjør 77 % av hele summen som blir betalt av disse fattige kvinnene. Med andre ord betaler de ikke urimelig mye i forhold til hvor mange kvinner vi finner her (tabell 2.6). Det meste vi finner at én enkelt kvinne ved Øvregaten betaler er 50 mark og 4 skilling.²⁹

Kvinnene ved Korskirken betaler heller ikke en liten sum, her betaler de til sammen 140 mark og 272 skilling (tabell 2.6). Ved Korskirken utgjør kvinnene totalt 30,3 % av alle kvinnene på 1521-listen. Og vi ser ut fra tabell 2.6 at de betaler 20,4 % av hele summen som blir betalt av de fattige kvinnene på denne lista. Summen de betaler her passer også bra med hvor mange kvinner vi finner i dette området. Kvinnen som betaler høyest sum ved Korskirken område betaler til sammen 26 mark og 4 skilling.³⁰

På Stranden betaler kvinnene bare 17 mark og 54 skilling (tabell 2.6). Kvinnene i dette området utgjør til sammen 11,9 % av alle kvinnene på 1521-listen, og vi ser ut fra tabell 2.6 at kvinnene her betaler til sammen 2,5 % av hele summen. Med andre ord kan vi si at kvinnene her betaler lite i forhold til hvor mange kvinner vi finner her. Det meste en enkelt kvinne her betaler er 2 ½ mark.³¹ Altså en relativt liten sum.

²⁹ Elsze Gertz's dotter i Elszebeds hus

³⁰ Anne Otte dotter i Sancte Haldors hws

³¹ Ragnell Oluffs dotter i Erick Iøriensens gardt betaler til sammen 2 ½ mark

En viktig observasjon for Korskirkens vedkommende er at kvinnene som betaler spesielt høye summer her, alle er å finne på begynnelsen av oppramsingen over gårdene i dette området. Etter Johann Kobbs gardenn finner vi ikke en eneste kvinne som betaler over 6 mark.³² Som jeg tidligere har vært inne på kan vi også for Korskirkens område anta at gårdene som huser disse kvinnene er listet opp i fortløpende rekkefølge, altså at de er listet opp etter hvor en finner dem i området³³. En kan derfor nå anta at gårdene med kvinner som betaler mest i Korskirkens område har i det minste vært plassert i nærheten av hverandre, og at de med relativt stor sannsynlighet har vært beliggende langs Autallmenningen. Det er ikke mulig å finne samme trend verken på Øvregaten eller på Stranden.

På Øvregaten er det eneste vi kan si at kvinnene i begynnelsen av listen generelt betaler mindre. Men vi finner her et unntak i Anne Danskes hus, hvor blant annet husfruen selv betaler hele 12 mark, noe som må regnes som en høy sum. Men likevel er det her størst summer først etter Aarisborgh, som vi finner som gård nummer ti på Øvregaten.³⁴

For Strandens vedkommende kan vi ikke finne et mønster i det hele tatt, kvinnene her betaler for det meste små summer, og som nevnt finner vi ingen summer som er over 2 1/2 mark.³⁵

Likevel sier ikke dette oss noe videre mye om statusen til kvinnene på denne listen. Det sier oss at kvinnene har kunnet betale sin tiende, og som vist at noen også har kunnet betale svært mye. Men å ut fra dette dra konklusjoner om at de derfor har vært prostituerte blir ikke riktig. En kan ikke si at prostituerte på denne tiden som en regel hadde mange penger, i de fleste tilfeller kan vi nok heller gå ut fra at det var motsatt. Vi kan derfor stille oss spørsmålet om vi kan anta at kvinnene på 1521-listen som er ført opp med de høyeste summene ikke kan regnes som prostituerte. Her kan en selvfølgelig også argumentere for at disse kan ha vært ruffersker i bordeller. Men da burde vi sett en trend for at kvinnene som betaler mest også er beboende i gårder med høyt antall kvinner, og denne trenden kan vi ikke finne. Faktisk i både Anne Danskes hus og Sancte Haldors hus, som vi nevnte her som bosted for to av kvinnene som betaler relativt høye summer, er det listet opp få kvinner, henholdsvis tre i Anne Danskes hus, og fire kvinner boende i Sancte Haldors hus.

³² Tabell 1 – Skattelisten

³³ Se kapittel 4

³⁴ Tabell 1 - Skattelisten

³⁵ Tabell 1 – Skattelisten

2.7 Kvinner listet opp som eneste skattebetalende kvinne i en gård

I en del av gårdene er det også bare listet opp én kvinne som skattebetaler.³⁶ Ser vi bort fra én kvinne ved Korskirken og én kvinne på Stranden,³⁷ er det heller ingen av disse kvinnene som er listet opp aleine i en gård som bærer noen av de omtalte tilhavnene som en del av kvinnene på listen bærer. Det er til sammen 19 kvinner på listen som er ført opp aleine i en gård. Men bare tre av disse befinner seg på Øvregaten. De fleste, 11 stykker, finner en over på Stranden. Mens ved Korskirken finner vi fem kvinner som er listet opp aleine i en gård (tabell 2.7). Ser vi videre på summene disse kvinnene har betalt, ser vi at ingen av dem har betalt mer enn 2 mark. Videre ser vi også at to av disse kvinnene ikke er ført opp med noen betaling i det hele tatt. Begge kvinnene som er listet opp aleine i en gård, og som det ikke er ført opp noen betaling på, finner vi ved Korskirken område. Kvinnen som betaler mest av disse kvinnene som er listet opp aleine finner vi på Stranden i Endritz smids gardt. Hun betaler 2 mark. Det er ingen indikasjoner på at disse kvinnene har vært bosatt i noe bordell siden de er listet opp som eneste skattebetalende kvinnen i en gård. Det har tidligere, av enkelte forskere, vært foreslått at disse kvinnene kan ha vært friller av blant annet geistlige. Vi kan likevel ikke ut fra den informasjonen vi kan lese fra 1521-listen verken forkaste eller underbygge denne teorien. Og siden vi faktisk også finner en kone blant disse kvinnene, taler det i det minste for at ikke alle disse kvinnene har vært friller.

Område	Navn på kvinne	I gård	Sum betalt
Øvregaten	Thore Marckus Skomagere kone	Peder Bertilsens gardt	½ mark, 4 skilling
Øvregaten	Meritte Anffinds kone	Vor frue gård i Dreggen	½ mark, 4 skilling
Øvregaten	Beritte	Jonn dragers gardt	4 skilling
Korskirken	Gertrudt Peders dotter	Kristinæ Lemens hws	1 ½ mark
Korskirken	Ragnill Ionse dotter	Tofftenn	0
Korskirken	Swunniffwa	Kors gardenn	0
Korskirken	Anne Fereske	Hwmdrede marcks gardenn	4 skilling
Korskirken	Meritte Tordsdotter	Erick Eloffsens gardt	6 skilling
Stranden	Magdalena Ingebritz dotter	Eric Helsingens gardt	1 mark
Stranden	Karinn	Anders Hansens gardt	1 ½ mark
Stranden	Karinn Gwunders dotter	Amwnt Hansens gardt	½ mark, 4 skilling
Stranden	Meritte	Peder Hemingsens gardt	4 skilling
Stranden	Borni Jacobs dotter	Laffris Bentsens gardt	½ mark, 4 skilling
Stranden	Marinn Laffrisse dottter	Hustru Meritte gardt	1 ½ mark
Stranden	Meritte gomffenn fur	Niels Guldsmonds gardenn	1 ½ mark, 6 skilling
Stranden	Karinn	Jens Hallendsffards gardt	½ mark, 4 skilling
Stranden	Swnniua	Anders Gudmwndssens gardt	4 skilling
Stranden	Randwe Matisdotter	Endritz smids gardt	2 mark
Stranden	Thore Andrese dotter	hustru Swunniffue gardt	½ mark, 4 skilling

³⁶ Tabell 1 – Skattelisten

³⁷ Dette er kvinnene Anne Fereske i Hwmdrede marcks gardenn og Meritte Gomffenn fur på Stranden

2.8 Kvinner som er oppført uten betaling

I bergenske byvedtekter fra 1302 blir den gamle, sedvanemessige legdsordningen for fattige i byen stadfestet. De fattige skulle være én natt i hver gård, og flytte mellom gårdene etter en fast rute. Ruten omfattet gårdene i østbyen ovenfor og nedenfor Øvrestretet, dessuten strekket fra Kopr bak Mariakirken og over til Mylnudal, den nåværende Mulelvens dalføre.³⁸ Det er sannsynlig at det også i seinmiddelalder fantes en slik legdsordning for fattige i byen.

Dette kan imidlertid ikke være en forklaring på kvinnene i 1521-listens betegnelse som fattige. Som nevnt betaler kvinnene her til dels store summer, og benevnelsen fattig viser nok derfor helt klart ikke til deres økonomiske situasjon. Men som vi så vidt har vært inne på, finner vi blant alle kvinnene på 1521-listen noen som ikke er ført opp med noen sum de har betalt. De står bare oppført under en gård, og i noen tilfeller med en latinsk frase bak navnet sitt som statuerer deres status som fattig (tabell 2.8). Totalt er det 13 kvinner i listen som ikke er ført opp med noen sum. De fordeler seg som følger: fem på Øvregaten, tre ved Korskirken og fem på Stranden. En finner dem med andre ord i alle områdene som er nevnt i denne tiendepengeskattelisten, og de er noen lunde jevnt fordelt over alle tre områdene.

Nr. på listen	Navn på kvinne	I gård	Plassering
33	Anne feriske	Aarisborgh	Øvregaten
88	Anne Botuls dotter	Blanckeborgh	Øvregaten
90	Anne Oluffs dotter	Blanckeborgh	Øvregaten
110	Magga Kragæ	Testhus	Øvregaten
111	Gertrudt	Testhus	Øvregaten
180	Beritte Guttorms dotter	Johann Kobs gardenn	Korskirken
183	Ragnill Ionse dotter	Tofftenn	Korskirken
191	Swnniffwa	Kors gardenn	Korskirken
245	Ingebor Oelse dotter	Rige Tostens gardt	Stranden
246	Dorothea fire hvide sticket	Rige Tostens gardt	Stranden
247	Gwronn Oluffs dotter	Rige Tostens garst	Stranden
251	Anne	Her Niels Henricksens gardt	Stranden
264	Kristinne Ingels dotter	Greger Harnisskwiskers gardenn	Stranden

En ser også ut fra denne tabellen at det gjerne er flere kvinner i samme gård som ikke betaler noe.

I totalt syv av tilfellene finner vi at den ikkebetalende kvinnen ikke er listet opp aleine i en gård.

I Blanckeborgh på Øvregaten finner vi blant annet to ikkebetalende kvinner, i Testhus samme sted finner vi også to, og i Rige Tostens gardt på Stranden finner vi at hele tre av fire kvinner i denne gården ikke er listet opp med noen betaling. Men vi finner også gårder hvor den ikkebetalende kvinnen er eneste kvinne som er ført opp uten noen sum i en gård. Dette finner vi i seks av tilfellene. Blant annet i Aarisborgh på Øvregaten og Kors Gardenn ved Korskirken (tabell 2.8).

³⁸ Helle, Knut 1982: 189

En del av disse kvinnene som ikke er ført opp med noen sum, har også en setning på latinsk oppført bak navnet sitt. Oversatt kan denne setningen bety noe slik som ”null å gi fordi ikke rik var”.³⁹ Andre kvinner i listen er igjen ført opp med setningen ”skylder ikke noe”⁴⁰ ført på latin etter navnet sitt. Syv av de totalt 13 kvinnene som er ført opp uten en sum har en eller annen form for latinsk frase bak navnet sitt (tabell 2.9). At innkreveren har funnet det nødvendig å statuere at disse kvinnene er fattige på en liste som i utgangspunktet skal være over fattige kvinner i Bergens tiendepengebetaling, underbygger teorien om at benevnelsen ”fattig” i begynnelsen av listen ikke har noe med økonomi å gjøre.

Område	Navn på kvinne + Latinsk frase	Betydning
Øvregaten	Anne Feriske <i>non dives nil dedit</i>	null å gi ikke rik
Øvregaten	Anne Botuls dotter <i>nil dedit quia dives non erat</i>	null å gi fordi rik ikke var
Øvregaten	Anne Oluffs dotter <i>non dives nil dedit</i>	null å gi ikke rik
Korskirken	Beritte Guttorms dotter <i>pauper nihil dedit quia nihil divitiarum possidebat</i>	fattig ikke noe overgitt fordi ikke noe (<i>divitiarum</i>) eier
Stranden	Ingebor Oelse dotter <i>nihil dabit</i>	skylder ikke noe
Stranden	Gwronn Oluffsdotter <i>pauperrima nihil dederunt</i>	fattigslig ikke noe skyld (<i>dederunt</i>)
Stranden	Anne <i>pauperrima nihil dedit quia pepervit Georgius propter deum</i>	fattigslig intet overgitt fordi båret frem/ laget/ produsert <i>Georgius</i> nær (<i>deum</i>)
Stranden	Kritstine Ingels dotter <i>pauperrima mulier nihil dedit</i>	fattig kvinne intet overgitt

Årsaken til at disse kvinnene ikke betaler noen sum er det svært vanskelig å gi en fullgod forklaring på. Blant annet på grunn av at det er svært få av de ikkebetalende kvinnene som er listet opp som eneste skattebetalende kvinne i en gård. Faktisk finner vi bare én kvinne som er listet opp aleine i en gård som ikke betaler⁴¹, resten av de ikkebetalende kvinnene er listet opp i gårder sammen med flere andre betalende kvinner. På det meste finner vi at de er listet opp i en gård med til sammen 11 kvinner. Dette er i Blanckeborg på Øvregaten, hvor vi finner to kvinner som ikke betaler noe. Men i samme gården finner vi også én av de kvinnene som betaler mest på hele 1521-listen, hele 25 mark og 4 skilling i tiende.⁴² Så noe fattighus kan vi nok se bort fra at dette har vært. Det er heller ikke slik at ingen av disse kvinnene som ikke betaler noe ikke har av de omtalte tilnavnene. Vi finner blant annet Anne Feriske (Færøyske) og Magga Kragæ (kråke) som ikkebetalende kvinner på Øvregaten og vi finner Dorothea fire hvide sticket (fire hvite stikker) på Stranden.⁴³ Derfor, siden vi også finner tilnavn blant de ikkebetalende kvinnene kan vi ikke si, om en ser på disse tilnavnene som en indikasjon på at kvinnene har vært prostituerte, at de ikkebetalende kvinnene *ikke* har vært prostituerte mens de andre har vært det.

³⁹ *nil dedit quia dives non erat*

⁴⁰ *nihil dabit*

⁴¹ Den ikkebetalende kvinnen i Kors gardenn er eneste skattebetalende kvinnen som blir listet opp i denne gården

⁴² Dette er Barbara Oluffs dotter

⁴³ Tabell 1 – Skattelisten

2.9 Tilnavn

Som jeg tidligere har vært inne på, bærer en del av kvinnene i 1521-listen heller mindre flatterende tilnavn. Dette har vært nyttet som et sterkt argument for påstanden om at de var prostituerte. Totalt finner vi 50 kvinner på tiendepengeskattelisten fra 1521 med tilnavn, med andre ord bærer 18 % av alle kvinnene på denne listen et tilnavn av en eller annen sort. Disse tilnavnene har også vært brukt som et argument for Øvregatens rolle i prostitusjonen i byen. Jeg vil nå se nærmere på disse kvinnene med slike tilnavn, og videre forsøke å plassere dem i byen.

Ved å grundig ta for meg både Øvregaten, Korskirken område og Stranden ser jeg at fordeling av kvinner med tilnavn er som følger: på Øvregaten finner vi 33 kvinner med tilnavn, ved Korskirken område finner vi 13 slike tilnavn og på Stranden har vi fire. Altså finner vi 66 % av kvinnene med tilnavn på Øvregaten, 26 % ved Korskirken område, og kvinnene med tilnavn på Stranden utgjør totalt 8 % av alle kvinnene med tilnavn i listen.

2.9.1 Øvregaten

På Øvregaten finner vi totalt 33 kvinner med tilnavn av ulik karakter (tabell 2.10). Tilnavn som er mer eller mindre forståelige for oss i dag. Her finner en blant andre i Nygarden Karine *Slangen*, Kristine *Fiseklinke* og Marine *Ferskhvite*, og i Klokkerhus bor Magge *Femfingre i Røffuen*. I tillegg til disse 33 kvinnene på Øvregaten med slike tilnavn finner en også en kvinne her med den latinske frasen *Liffue concubina vnius presbiterj*, ved navnet sitt.⁴⁴ Altså, siden betydningen av denne frasen må bli som følger, ”I live konkubinen av presten”, var denne kvinnen konkubina til presten. Om vi da regner dette som en form for tilnavn, har vi med henne 34 kvinner med tilnavn av ulik karakter på Øvregaten.

Tabell 2.10 – Kvinner med tilnavn på Øvregaten		
Navn	Tilholdssted	tilnavn i samme gård
Ingebor Styggis	Anne Danskes hus	1 av 3 kvinner
Kristine Hvide ko	Siffwors gardt	2 av 4 kvinner
Inger Brwnøffue	Siffwors gardt	2 av 4 kvinner
Marine Kappellaffnn	Andres smids gardt	5 av 5 kvinner
Gwrenn Swinerugh	Andres smids gardt	5 av 5 kvinner
Magge Hielt	Anders smids gardt	5 av 5 kvinner
Swunniffua Rordspindt	Andres smids gardt	5 av 5 kvinner
Elsebe Ionsedotter – Liffue Concubina vnius presbiterj	Andres smids gardt	5 av 5 kvinner
Christine Svinerug	Pederszenn	1 av 4 kvinner
Maggæ Stompe	Aarisborgh	4 av 8 kvinner
Karine Melsticke	Aarisborgh	4 av 8 kvinner

⁴⁴ NRJ II s. 619 Elsebe Ionsedotter – Liffue concubina vnius presbiterj

Dorothea Kyber kone	Aarisborgh	4 av 8 kvinner
Anne Feriske	Aarisborgh	4 av 8 kvinner
Iehanne Fincke	Kohws	1 av 4 kvinner
Marine Hielt	Anne Islenskes gardenn	2 av 7 kvinner
Karine Hielt	Anne Islenskes gardenn	2 av 7 kvinner
Marine Gritke	Palte gårdenn	1 av 10 kvinner
Marinn Kruckhøenn	Pouels gardenn	1 av 11 kvinner
Gwronn Gasenn	Thore gardenn	1 av 8 kvinner
Elinn Stutffill	Blanckeborgh	1 av 11 kvinner
Elinn Paffuegoiæ	Skurstenenn	2 av 3 kvinner
Elinn Sictebull	Skurstenenn	2 av 3 kvinner
Magga Kragæ	Testhus	1 av 5 kvinner
Berite Jwde konæ	Ny gardenn	7 av 14 kvinner
Hedsken enn Tysk konæ	Ny gardenn	7 av 14 kvinner
Karine Slangenn	Ny gardenn	7 av 14 kvinner
Kristine Fiseklincke	Ny gardenn	7 av 14 kvinner
Marine Ferskhvide	Ny gardenn	7 av 14 kvinner
Beritte Lange	Ny gardenn	7 av 14 kvinner
Gyde Gotzke	Ny gardenn	7 av 14 kvinner
Maggæ femffingre i Røffuen	Klockerhus	1 av 6 kvinner
Karine Groffenbradt	Knippenborg	3 av 8 kvinner
Magge driffaal	Knippenborg	3 av 8 kvinner
Genitte Leppelkude	Knippenborg	3 av 8 kvinner

Det er som vi ser ut fra tabell 2.10, *Ny gardenn* som huser flest kvinner med slike tilnavn. Vi finner i denne gården syv kvinner med tilnavn, altså halvparten av alle kvinnene her. Også i Aarisborgh finner vi at halvparten av kvinnene som er listet opp som beboere er blitt tidelt et tilnavn, og vi finner her fire av åtte kvinner med et av de omtalte tilnavnene. Men også Anders Smids gardt merker seg ut, om vi teller med kvinnen som har fått betegnelse som konkubina til presten, finner vi at alle kvinnene som er listet opp i denne gården har et tilnavn av en eller annen sort.

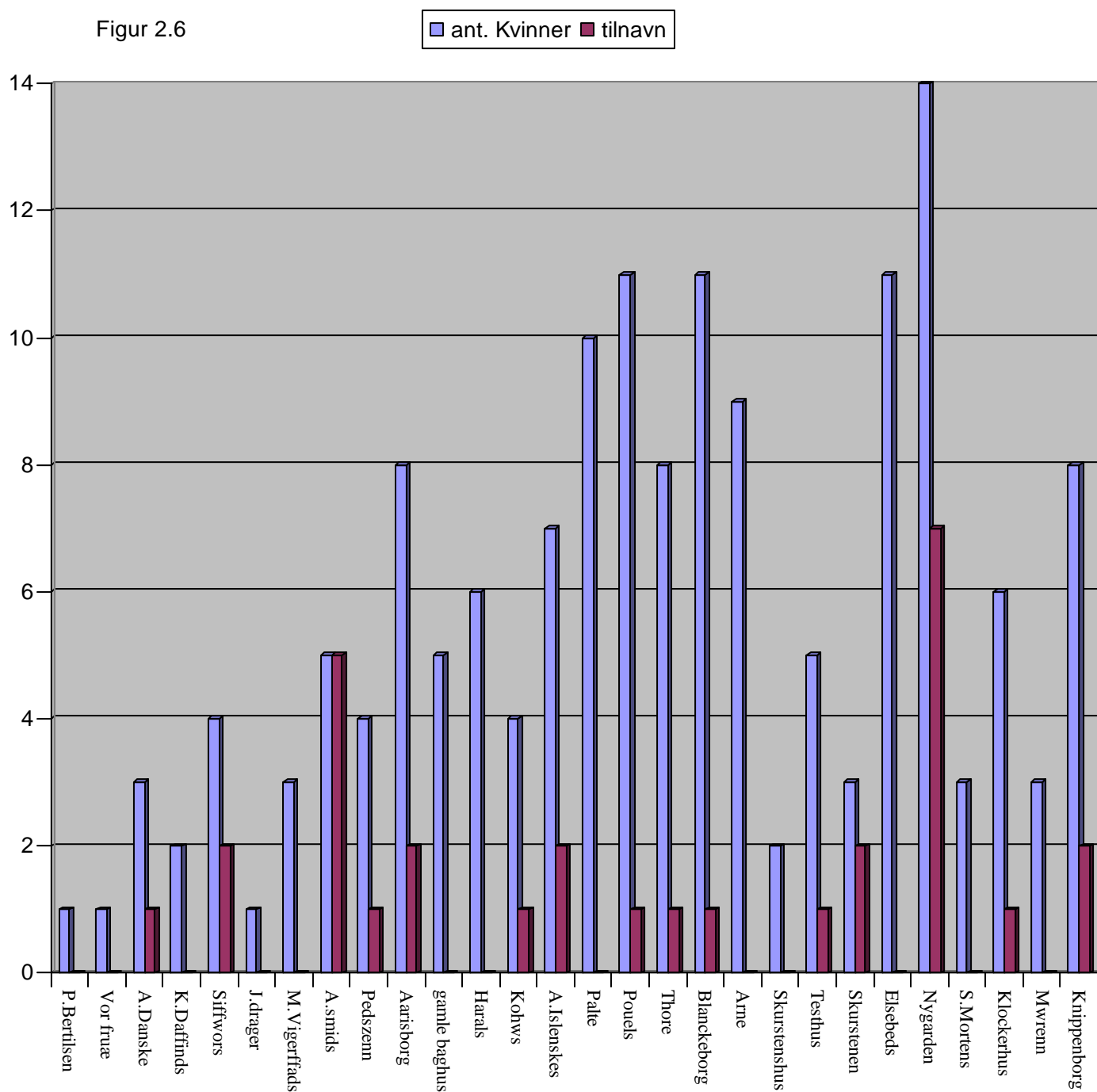
Videre ser vi også at i ni av tilfellene hvor en kvinnene på Øvregaten er blitt gitt et tilnavn, er hun eneste kvinnen med tilnavn i gården hun er listet opp som beboer i. På det meste finner vi gårder med så mange som 11 kvinner listet opp som beboere hvor vi bare finner én kvinne med tilnavn. Dette er tilfellet i både Pouels gardenn og i Blanckeborgh. En kan derfor ikke si at det er noen klar sammenheng mellom gårder med et høyt antall kvinner, og høyt antall kvinner med tilnavn i samme gård på Øvregaten.

Vi ser altså ut fra dette at i 16 av de 28 gårdene på Øvregaten finner vi kvinner med tilnavn, med andre ord er det bare litt over halvparten av gårdene her som huser kvinner med et tilnavn. Det vil si at det er hele 12 gårder på Øvregaten som ikke huser en eneste kvinne med et av de omtalte

tilnavnene som av mange forskere har blitt lagt til grunn for å nytte denne listen som et bevis på disse kvinnenes status som prostituerte.

Ved å se på fordelingen av tilnavnene i forbindelse med fordeling av antall kvinner i hver gård, ser vi at det er ingen sammenheng mellom høyt antall kvinner i samme gård og hvor vi finner disse kvinnene med tilnavn. Kvinnene med tilnavn er jevnt plassert utover hele 1521-listen, og siden vi antar at disse gårdene er skrevet ned i riktig rekkefølge, kan vi derfor også anta at kvinner med tilnavn er fordelt utover hele Øvregatens trase (fig. 2.6).

Figur 2.6

2.9.2 Korskirken område

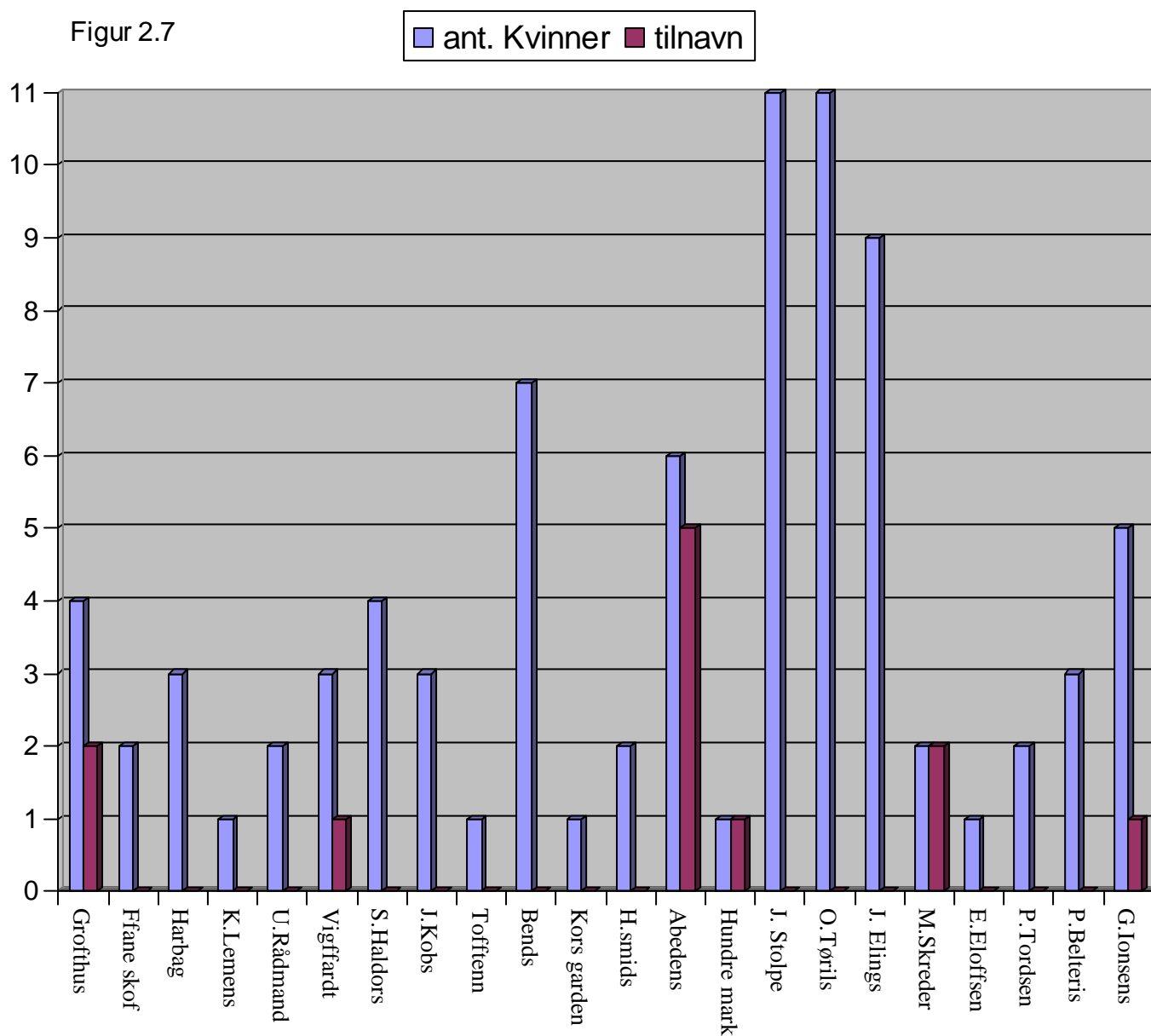
Ved Korskirken finner vi som nevnt 13 kvinner med tilnavn (tabell 2.11). Her er blant andre gården *Abudens gardt aff Liwsze* verdt å nevne. I denne gården finner en at hele fem av de totalt seks kvinner som holder til her bærer tilnavn. Vi finner blant andre Karin *Kockis* og Citzele *Buldre*. Andre eksempler på kvinner med tilnavn i Korskirken område er blant andre Anne *Fersk offret*, Guron *kvinnen* og Anne *Prals* alle tre i Groffthus, i denne gården utgjør også kvinner med tilnavn tre av totalt fire kvinner. Korskirken område underbygger også teorien om at høyt antall kvinner i samme gård ikke nødvendigvis har sammenheng med høyt antall tilnavn. Altså, om vi legger tilnavn til grunn for prostitusjon, snakker vi ikke nødvendigvis om bordeller. Ingen av gårdene med et særlig høyt antall kvinner samlet ved Korskirken, Jens Stolpes gardt (11 kvinner), Oluff Tørilsz gardt (11 kvinner) og Jonn Elings gardt (9 kvinner), huser en eneste kvinne med et av de omtalte tilnavnene. Selv om det her er færre gårder hvor én kvinne med et slikt tilnavn er eneste kvinne med tilnavn i en gård. For Korskirken område finner vi totalt tre kvinner med tilnavn som er eneste med et slikt tilnavn i gården hun er listet opp i (tabell 2.11).

Navn:	Tilholdssted:	Tilnavn i samme gård
Gwronn qwintenn	Groffthus	3 av 4 kvinner
Anne fersk offret	Groffthus	3 av 4 kvinner
Anne Prals	Groffthus	3 av 4 kvinner
Inger Hackeblock	Vigffardt gardenn	1 av 3 kvinner
Store Ragnil	Abudens gardt aff Liwsze	5 av 6 kvinner
Danske Karinn	Abudens gardt aff Liwsze	5 av 6 kvinner
Elinn Kockis	Abudens gardt aff Liwsze	5 av 6 kvinner
Karinn Kockis	Abudens gardt aff Liwsze	5 av 6 kvinner
Citzele Buldre	Abudens gardt aff Liwsze	5 av 6 kvinner
Anne Fereske	Hwndrede marcks gardenn	1 av 1 kvinne
Inger Vinterkatten	Mortenn skreders gardenn	2 av 2 kvinner
Meritte litle qwintenn	Mortenn skreders gardenn	2 av 2 kvinner
Karinn Ducklus	Gwnder Ionsens gardt	1 av 5 kvinner

Ser vi nå på antall gårder som huser kvinner med tilnavn i Korskirken område, ser vi at her finner vi totalt seks gårder hvor det bor én eller flere kvinner med et av de omtalte tilnavnene. Det vil si at det i hele 16 av de 22 gårdene vi finner ved Korskirken område ikke bor en eneste kvinne med tilnavn.

Når vi ser på fordelingen av kvinner med tilnavn i dette området ser vi at den samme trenden som på Øvregaten er gjeldende. Kvinnene med tilnavn er også her jevnt fordelt ut over hele området, og vi finner ingen steder hvor konsentrasjonen av tilnavn er høyere enn andre steder (fig. 2.7). Og heller ikke her, som vi har vært inne på, finner vi at det er sammenheng mellom et høyt antall kvinner i samme gård og antall kvinner med tilnavn (fig. 2.7).

Figur 2.7

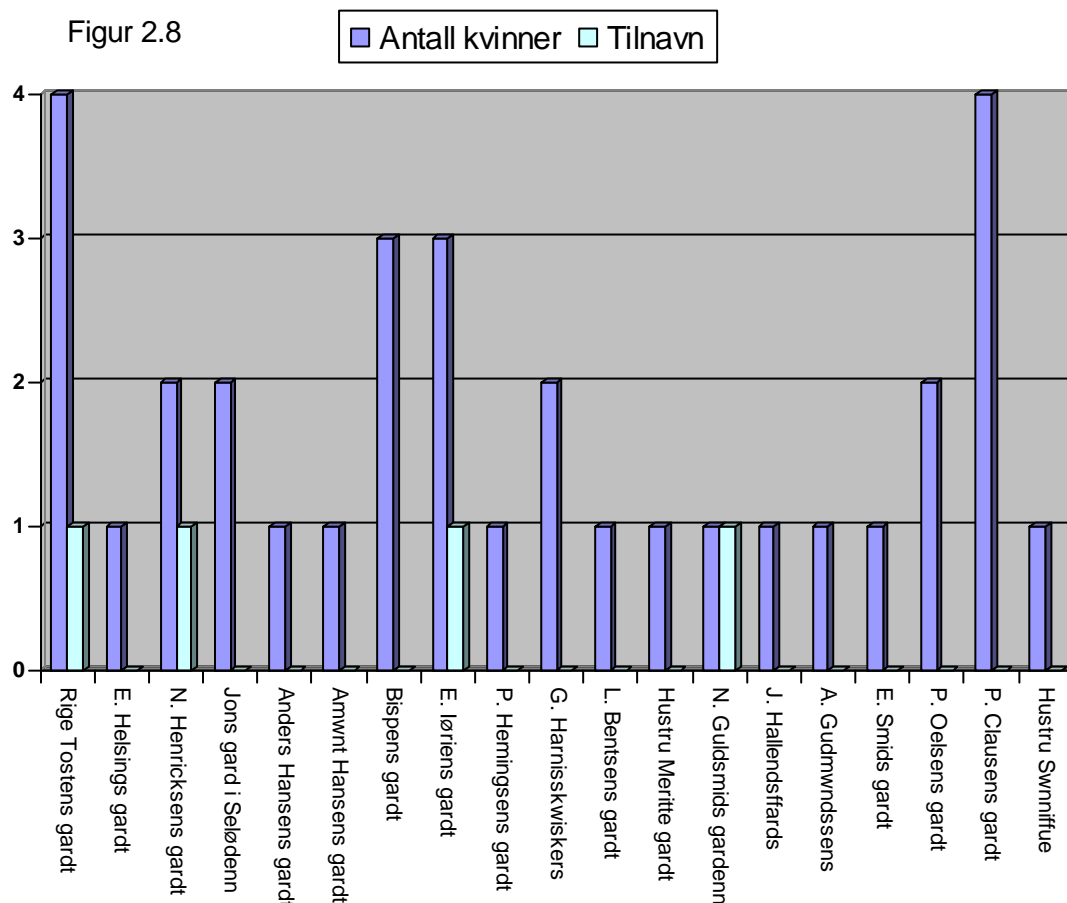

2.9.3 Stranden

På Stranden finner vi ikke like mange kvinner med tilnavn (tabell 2.12), selv om vi også her finner noen. Totalt finner vi på Stranden fire kvinner med tilnavn, blant andre Jngebør *Gyllen sticke* i Hr. Niels Henricksens gard. På Stranden er det ingen gårder med flere enn én kvinne med tilnavn listet opp, alle kvinnene med tilnavn er eneste kvinnen med tilnavn i gården hun er bosatt i. Vi finner også på Stranden den ene av kvinnene som er listet opp aleine i en gård som har et tilnavn, dette er kvinnen i Niels guldsמידs gard. Her finner vi også en av kvinnene med tilnavn som jeg nevnte tidligere at ikke betaler noe i tiendepengeskatt.⁴⁵

Tabell 2.12 – Kvinner med tilnavn på Stranden		
Navn:	Tilholdssted:	Tilnavn i samme gård
Dorothea fire hvide sticket	Rige Tostens gardt	1 av 4 kvinner
Ingebør Gyllen sticke	Her Niels Henricksens gardt	1 av 2 kvinner
Inger Hielt	Erick Iørensens gardt	1 av 3 kvinner
Meritte Gomffenn fur	Niels Guldsמידs gardenn	1 av 1 kvinne

Figur 2.8

Vi ser nå på fordeling av kvinner med tilnavn på Strandsiden. Også for Strandens vedkommende, som på Øvregaten og ved Korskirken, finner vi at kvinnene med tilnavn er fordelt jevnt ut over området (fig. 2.8).

⁴⁵ Dette er Dorothea fire hvide sticket i Rige Tostens gardt

2.9.4 Sammenligning av tilnavn i de ulike områdene

En del av tilnavnene vi finner i 1521-listen kan vi helt klart si at har seksuelle hentydninger. Også det at han som fører disse skattelistene bruker disse tilnavnene offentlig, kan si oss noe om disse kvinnenes sosiale status i byen. Dette er derfor en av de sterkeste indikasjonene som har vært nyttet som bevis på kvinnene i denne listens status som prostituerte. Disse tilnavnene har også vært nyttet som et bevis for at prostitusjonen i perioden i hovedsak var konsentrert rundt Øvregaten, siden en her finner flest kvinner med slike tilnavn.

Som vi har sett tidligere, finner vi 66 % av alle kvinnene med tilnavne på 1521-listen på Øvregaten, mens 26 % finner vi i Korskirken område og bare 8 % av alle kvinnene med tilnavn finner vi på Strandsiden. Men vi må huske at Øvregaten totalt huser flere kvinner enn både Korskirken område og Stranden, så det vil ikke være unaturlig at vi her finner et høyere antall kvinner med tilnavn enn i de to andre områdene. Om vi nå ser nærmere på kvinnene med tilnavn i forhold til det totale antall kvinner i et område, ser vi at prosentvis er ikke forskjellen mellom de ulike områdene særlig stor, da spesielt mellom Øvregaten og Korskirken område, for Strandsiden er denne forskjellen noe lavere.

Kvinner med tilnavn på Øvregaten utgjør til sammen 20.8 % av alle kvinnene som blir listet opp her, mens ved Korskirken utgjør de 15,4 % og på Stranden 12.1 %. Forskjellen er som vi har sagt altså ikke særlig stor. En kan derfor ikke ilegge antall kvinner med tilnavn som et bevis for Øvregatens klare rolle som byens horestrøk særlig tyngde.

2.9.5 Kvinner med tilnavns skattebetaling

Som nevnt blir ofte tilnavnene enkelte av kvinnene på denne listen er tildelt brukt som et argument for at vi her har å gjøre med prostituerte. Vi tar nå og ser grundigere på disse kvinnene med slike tilnavn, og på summene de har betalt i tiendepengeskatt. Vi ser da at det bare unntaksvis er kvinner med tilnavn som betaler særlig høye summer, som unntak kan vi nevne Cristine Swinerugh i Pedsszenn som betaler 8 mark og fire skilling, to av kvinnene i Ny gardenn som betaler over 12 mark og Karine Groffenbradt i Knippenborg som betaler 15 mark (tabell 2.13). En observasjon her er likevel at kvinnene med tilnavn som betaler høye summer for det meste er bosatt på Øvregaten. Eneste unntaket på dette finner vi i Morten skreders gård ved Korskirken hvor Inger Vinterkatten betaler fem mark, noe som kan regnes som i det minste en relativt høy sum (tabell 2.13).

Regelen blant kvinnene med tilnavn er heller at de jevnt over betaler relativt små summer. Faktisk så betaler hele 48 % av alle kvinnene med tilnavn under 1 mark i tiendepengeskatt. Bare ni av kvinnene med tilnavn betaler over 5 mark i tiende, altså utgjør de bare 18 % av alle kvinnene med tilnavn (tabell 2.13).

Tabell 2.13 – Kvinner med tilnavns betaling			
Område	Navn på kvinne	I gård	Sum betalt
Øvregaten	Ingebor Styggis	Anne danskes hus	6 skilling
Øvregaten	Kristine Hvide ko	Siffwors gardt	6 skilling
Øvregaten	Inger Brwnøffue	Siffwors gardt	4 skilling
Øvregaten	Marine kappellaffnn	Anders smids gardt	2 ½ mark
Øvregaten	Gwrenn Swinerugh	Anders smids gardt	9 skilling
Øvregaten	Magge Hielt	Anders smids gardt	5 skilling
Øvregaten	Swnniffua Rordspindt	Anders smids gardt	8 skilling
Øvregaten	Cristine swinerug	Pedersszen	8 mark, 4 skilling
Øvregaten	Maggæ Stompe	Aarisborgh	6 mark
Øvregaten	Karine Melsticke	Aarisborgh	8 skilling
Øvregaten	Dorothea kyber kone	Aarisborgh	1 mark, 2 skilling
Øvregaten	Anne Feriske	Aarisborgh	0
Øvregaten	Iehanne Fincke	Kohws	1 ½ mark
Øvregaten	Marine Hielt	Anne Islenskes gardenn	8 skilling
Øvregaten	Karine Hielt	Anne Islenskes gardenn	½ mark
Øvregaten	Marine Gritke	Palte gardenn	½ mark, 4 skilling
Øvregaten	Marinn Krvchønenn	Pouels	5 mark
Øvregaten	Gwronn Gasenn	Thore gardenn	6 ½ mark, 4 skilling
Øvregaten	Elinn Stutffill	Blanckeborgh	1 ½ mark
Øvregaten	Magga Kragæ	Testhus	0
Øvregaten	Elinn Paffuegoiæ	Skurstenenn	3 mark
Øvregaten	Elinn Sictebull	Skurstenenn	1 mark, 2 skilling
Øvregaten	Berite Jwde konæ	Ny gardenn	5 mark og 4 skilling
Øvregaten	Hedsken enn Tysk konæ	Ny gardenn	17 ½ mark, 4 skilling
Øvregaten	Karine Slangenn	Ny gardenn	12 ½ mark, 4 skilling
Øvregaten	Kristine Fiseklincke	Ny gardenn	4 skilling
Øvregaten	Marine Ferskhvide	Ny gardenn	4 skilling
Øvregaten	Beritte Lange	Ny gardenn	½ mark, 4 skilling
Øvregaten	Gyde Gotzke	Ny gardenn	6 skilling
Øvregaten	Maggæ femfingre I Røffuen	Klockerhus	5 mark, 4 skilling
Øvregaten	Karine Groffenbradt	Knippenborg	15 mark
Øvregaten	Magge driffaal	Knippenborg	2 ½ mark, 2 skilling
Øvregaten	Genitte Leppelkude	Knippenborg	7 ½ mark
Korskirken	Gwronn quintenn	Groffthus	1 mark, 4 skilling
Korskirken	Anne fersk offret	Groffthus	1 mark, 2 skilling
Korskirken	Anne Prals	Groffthus	3 mark
Korskirken	Inger Hackeblock	Vigffardt gardenn	1 mark, 4 skilling
Korskirken	Store Ragnil	Abudens gardt af Liwsze	1 mark, 4 skilling
Korskirken	Danske Karinn	Abudens gardt af Liwsze	½ mark, 4 skilling
Korskirken	Elinn Kockis	Abudens gardt af Liwsze	14 skilling
Korskirken	Karinn Kockis	Abudens gardt af Liwsze	1 ½ mark, 2 skilling
Korskirken	Citzele Buldre	Abudens gardt af Liwsze	6 skilling
Korskirken	Anne Fereske	Hwndremarcks gardenn	0
Korskirken	Inger Vinterkatten	Mortenn skreders gardenn	5 mark
Korskirken	Meritte litle qwintenn	Mortenn skreders gardenn	1 mark, 2 skilling
Korskirken	Karinn Ducklus	Gwnder Ionsens gardt	½ mark, 4 skilling
Stranden	Dorothea fire hvide sticket	Rige Tostens gardt	0
Stranden	Ingerbor Gyllen sticke	Her Niels Henricksens gardt	6 skilling
Stranden	Inger Hielt	Erick Iøriensens gardt	9 skilling
Stranden	Meritte gomffenn fur	Niels guldsמידs gardenn	1 ½ mark, 6 skilling

2.10 Oppsummering

Jeg har i dette kapittelet gått nærmere i dybden på tiendepengeskattelisten fra 1521, og sett grundigere på hva denne kan fortelle oss. Jeg har sett på de ulike aspektene ved den, og tatt for meg både tilnavnene som har båret slik tyngde i teorien om kvinnes status som prostituerte, summen disse betaler og det at vi finner noen kvinner som ikke betaler i det hele tatt på denne listen. Jeg har også sett på hvor i byen en finner disse kvinnene og sett de ulike stedene opp mot hverandre.

Jeg har også forsøkt å sette de ulike opplysningene vi kan lese ut fra denne listen i system. Og sett på hva det kan fortelle oss om vi ordner disse fakta som faktisk er å finne i 1521-listen. Jeg har med dette sett at en kan lese svært mye ut av denne listen, og at den forteller oss mye mer enn det den tidligere har vært nyttig som, et bevis for prostitusjon på Øvregaten.

Jeg er i arbeidet med dette kapittelet kommet frem til at fordeling av de ulike kategoriene kvinner vi finner på 1521- listen fordeler seg i de ulike områdene hvor en finner disse fattige kvinnene som vi ser ut fra tabell 2.14.

Tabell – 2.14 – Oppsummerende begrepsstabell					
	Tilnavn	Ikkebetalende	Konetittel	Bare fornavn	Øvrige
Kanebergett			1 kone + 1 moder		
Øvregaten	33 kvinner	5 kvinner	9 kvinner	21 kvinner	90 kvinner
Korskirken	13 kvinner	3 kvinner	8 kvinner	7 kvinner	53 kvinner
Stranden	4 kvinner	5 kvinner	1 kvinne	11 kvinner	12 kvinner
Totalt	50 kvinner	13 kvinner	19 (20) kvinner	39 kvinner	155 kvinner

Videre har jeg også sett at det ser ut for at enkelte områder har hatt større konsentrasjon av slike fattige kvinner enn andre. Her finner en blant annet områder både på Øvregaten og ved Korskirken hvor en finner gårder med høyt antall kvinner listet opp etter hverandre, mye tyder derfor på at disse gårdene også har ligget i nærheten av hverandre i byen.

Jeg har i dette kapittelet vist at en i arbeidet med denne listen ikke må glemme verken Korskirken område eller Stranden, da listen også kan fortelle oss mye interessant om disse stedene i byen. Og at om en skal bruke denne listen som et bevis på prostitusjon i byen, kan en ikke bare nytte den slik for Øvregatens vedkommende, en må da også ta med de andre områdene, særlig Korskirken område.

Kapittel 3

Topografisk plassering av gårdene fra 1521-listen

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg undersøke hvor i byen en finner disse gårdene som er nevnt i tiendepengeskattelisten over fattige kvinner fra 1521. Jeg vil også forsøke å se grundigere på de ulike områdene som nevnes som tilholdssted for disse fattige kvinnene, og se om det er steder hvor konsentrasjonen av kvinner er særlig høy.

Videre vil jeg her også forsøke å se de ulike stedene i byen hvor disse fattige kvinnene befinner seg i forhold til hverandre, og se om en her kan finne noen klare forskjeller eller ulikheter.

Grunnlag for kartene jeg har laget i dette kapitlet er *Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80*.

3.2 Nyttene av en slik undersøkelse

En slik undersøkelse kan være svært nyttig i arbeidet med min problemstilling og vil være en sentral del av arbeidet med denne. Ved å forsøke å plassere gårdene i 1521-listen vil det kanskje også være mulig å enten underbygge eller forkaste teorien om Øvregaten som byens klare horestrøk i middelalder. Og ved å skissere en slik oversikt kan en mulig se om det var noen områder hvor det klart var flere kvinner enn andre steder igjen. Ut fra dette vil det kanskje også være mulig å kunne si noe om sannsynligheten for Øvregaten som horestrøk.

Det kan altså være av nytte og interesse for mitt videre arbeid med denne problemstilling, å forsøke og plassere noen av disse gårdene som er nevnt i denne listen topografisk i seinmiddelalderens Bergen. I det minste prøve å få en grov oversikt over hvor en finner disse gårdene i bylandskapet. Kan en blant annet klare å finne ut, for Øvregatens vedkommende, noe om hvor i Stretets trase en finner flest kvinner? Og er det en særlig høy konsentrasjon av kvinner også andre steder i byen? Når en ser på gårdene ved Korskriken er det noen områder hvor det er høyere antall kvinner enn andre steder her? Disse spørsmålene vil jeg forsøke å gi svar på i dette kapitlet, ved å grundig undersøke hva 1521-listen kan fortelle oss om dette. Her vil det også være nødvendig å leite etter disse gårdene i annet kildemateriale som kanskje kan si noe om plasseringen til disse gårdene. Når da disse gårdene i det minste er noenlunde plassert i byen, kan det være mulig å plassere andre ut fra dette.

En slik skissering av disse gårdene er ikke blitt laget før. Flere forskere, blant andre Christian Koren Wiberg og Bernt Lorentzen, har arbeidet med å plassere gårder på Bryggen i Bergen i ulike tidsepoker. Men ingen har direkte skissert opp gårdene i verken Øvregaten, ved Korskirken eller på Stranden, rundt midten av 1500-tallet. Da særlig ikke gårdene fra denne skattelisten i Norske Regnskaber og Jordebøger. Dette er et av de første, og kanskje det største av problemene en støter på i arbeidet med plasseringen av disse gårdene. Siden det ikke er gjort noe videre forskning på dette området fra før, blir det desto vanskeligere og mer tidkrevende å leite fram disse gårdene.

Denne listen over fattige kvinners tiendepengeskatt i Bergen i 1521 inneholder til sammen 71 gårder. Av disse finner en 28 på Øvregaten, 22 ved Korskirken og 19 på Stranden. I tillegg er det to gårder nevnt helt i begynnelsen av listen under navnet *På Kanebergett*.⁴⁶

Forskjellen i antall gårder er med andre ord ikke særlig stor verken mellom Øvregaten og ved Korskirken, eller mellom Korskirkens område og Stranden. Forskjellen mellom Øvregaten og Stranden er imidlertid noe større, men heller ikke her er forskjellen i antall gårder særlig stor.

3.3 Kanebergett

I begynnelsen av 1521-listen finner vi listet opp to gårder under navnet Kanebergett. Dette er med stor sannsynlighet samme området som også går under navnet Kannikeberg. Dette navnet ble brukt om Holmen-høyden utenfor Bergenhus. Det kan derfor også stemme bra med at innkreveren av denne tiendepengeskatten har startet her ute før han beveget seg innover mot Dreggen, for så å fortsette til Øvregaten.

3.4 Problemer ved plassering av gårdene topografisk i bymiljøet

I arbeidet med en slik skissering møter en altså på flere problemer som kan by på vanskeligheter når det gjelder å få plassert gårdene i 1521-listen topografisk i byen. Kanskje er det blant de største hindrene en møter på i forbindelse med dette arbeidet, nettopp det at mange av dem ikke er nevnt noen andre steder enn i denne listen. Dette gjør arbeidet med å plassere mange av disse gårdene direkte i bybildet svært vanskelig og tidkrevende. Men enkelte av gårdene kan en altså finne nevnt i andre kilder, men en finner da i ytterst sjeldne tilfeller en beskrivelse av hvor de var

⁴⁶ Tabell 1 - Skattelisten

å finne i byen. Siden perioden jeg skriver om i utgangspunktet ikke er videre rik på kildemateriale, blir dette arbeidet desto vanskeligere.

Et spørsmål blir da om det i det hele tatt vil være mulig å plassere disse gårdene i seinmiddelalder byen. Og i så fall, hvor nøyaktig vil en kunne klare å plassere gårdene? Hva kan en ut fra kildematerialet en i dag har tilgjengelig si om plasseringen av gårdene? Er det noe som er mer eller mindre sannsynlig?

Bernt Lorentzen er også inne på 1521-listen i sitt arbeid. I Gård og Grunn i Bergen i Middelalder er han inne på disse gårdene som nevnes i denne listen. Han sier her at det ikke er mulig å utpeke tomtene til alle de eiendommene som oppføres i lensregnskapene fra 1521.⁴⁷ Han sier videre om disse gårdene at ”De fleste av de eiendommene som nevnes, har ligget på oppsiden av gaten. Noen få av disse tilhørte norske arbeidsfolk, men de fleste var enten bordeller eller boliger for et mindre antall av hanseatiske konkubiner. Vertshusvirksomhet ble drevet i samband med flere av dem.”⁴⁸ Ut fra dette mener han at en bare til en viss grad kan avgjøre i hvilket strøk disse gårdene må ha ligget.

Et annet problem en støter på i arbeidet med denne listen, er at en del av gårdene nok har gått under andre navn tidligere. Flere av gårdene på 1521-listen kan man gå ut fra at her er gitt navn etter eieren eller husfruen i gården på dette tidspunktet. Altså kan gården være omtalt i annet kildemateriale men da under et annet navn. Eksempler på dette kan en blant annet finne i Anne Danskes hus på Øvregaten. En av kvinnene her er listet opp med tittelen *ipsa domestica*, altså husfrue, og denne kvinnene heter også Anne. Med stor sannsynlighet er altså denne gården navngitt etter dens husfrue, og det er mulig den finnes i annet kildemateriale men under et annet navn. Vi finner flere slike gårder som sannsynligvis har fått navn etter sin husfrue på 1521-listen (tabell 3.1).

Tabell 3.1 – Oversikt over gårder med navn etter husfruen i gården		
Navn på gård	Navn på eier/husfrue	Område
Anne Danskes hus	Anne <i>ipsa domestica</i>	Øvregaten
Kristinæ Daffinds hus	Kristinæ Daffind – hun finnes da ikke på listen over fattige kvinners tiende	
Marine Vigerffads hus	Marinn <i>ipsa domestica</i>	Øvregaten
Elszebeds hus	Elsze Gertz dotter – ingen husfrue tittel på henne, men ut fra summen hun betaler kan hun ha vært husfruen i gården	Øvregaten
Kristinæ Lemens hus	Kristinæ Lemen – hun finnes da ikke på listen over fattige kvinners tiende	Korskirkens område
Hustru Meritte gardt	Hustru Meritte – hun finnes da ikke på listen over fattige kvinners tiende	Stranden
Hustru Sunnivas gardt	Hustru Sunniva – hun finnes da ikke på listen over fattige kvinners tiende	Stranden

⁴⁷ Lorenzen, Bernt 1952: 169

⁴⁸ *ibid.* s. 168

I tillegg til disse finner vi også at svært mange av gårdene er gitt navn etter en mannsperson. Dette kan da være navnet på eieren av gården på den tiden listen ble ført ned. Med andre ord, er det godt mulig at gården finnes i kildematerialet men da med navn etter en annen eier.

3.5 Plassering av gårder

Det er et vanskelig og tidkrevende arbeid å plassere disse gårdene fra 1521-listen nøyaktig i seinmiddelalderens Bergen. Noen av dem klarer en likevel å plassere ut fra at de nevnes i andre kilder, hvor beskrivelsen av dem er mer eller mindre nøyaktig. Jeg vil nå se nærmere på disse gårdene, og se om jeg, når jeg vet beliggenhetens deres, igjen kan plassere andre ut fra dette. Jeg vil videre se om jeg ut fra dette kan finne ut gårdenes plassering, og forsøke å lage en skisse som i det minste kan vise området de må ha ligget i, og for enkelt gårder kanskje en ganske nøyaktig plassering.

3.5.1 Plassering av gårder på Øvregaten

Øvregatens trasé er det også mye som tyder på at ikke var den samme i middelalder som den er i dag. Det kan derfor her være fornuftig å grense opp hvordan en mener Øvregatens trasé må ha vært i middelalderen. I Bergen bys historie begrenser Knut Helle gaten slik: *"Øvrestretet fulgte etter vanlig oppfatning noenlunde Øvregatens nåværende løp fra Mariakirken til Vetrilidsalmenning. Men traséen er ikke arkeologisk påvist, og kan bare trekkes opp i grov strek. Da Mariakirkens kor ble forlenget i gotisk stil etter 1248-brannen, ble stretet knekket østligere rundt det nye hjørnet. (...) Videre innover løp stretet først under øvre del av Øvregaten eller kanskje noe ovenfor. Den nedre delen ligger her på en steinfylling, som innenfor Schjotstuene dekker en del av Peterskirkens kor. Peterskirke gården hadde port mot stretet, (...). Fra Nikolaikirkealmenning til Vetrilidsalmenning ser det derimot ut til at Stretet førte under nedre del av og til dels litt nedenfor dagens Øvregate. (...) Utover fra Mariakirken mot Holmen kjenner vi ikke Øvrestretets trasé, men det er vanlig å anta at det førte noenlunde rett mot Sandbru og Hovedporten til Håkon Håkonssons kongsgård. Innenfor Vetrilidsalmenning fortsatte Øvrestretet omtrent langs nåværende Lille Øvregate."*⁴⁹

Det er altså ikke mange arkeologiske utgravinger som forteller oss hvordan Øvregatens trasé var i middelalderen. Men likevel er det mye som tyder på at denne avgrensingen fra Knut Helle må være ganske riktig. En vet blant annet at bryggeområdet i grunntrekk har beholdt sitt preg fra den tid og helt frem til i dag. Det finnes blant annet også ulike skriftlige kilder som tyder på at Knut Helles avgrensingen er fornuftig. Derfor vil jeg benytte meg av denne avgrensningen i mitt arbeide. En del gårder som er listet opp under *Øffrestrædet* i listen fra 1521 kan derfor også ha vært

⁴⁹ Helle, Knut 1982: 191

plassert utenfor det som i dag tilhører Øvregatens trasé, men som den gang ble regnet til Øvrestretet. Allerede her kan vi i denne sammenhenge nevne to gårder som da etter all sannsynlighet ikke har ligget på Øvregaten. Dette er gårdene *Vor fruæ gard vdi Dreggen* og *Peder Bertilsens gardt*.⁵⁰ Den ene av disse plasseres da også som vi ser utenfor Øvregatens trasé allerede på 1521-listen, og vi kan derfor anta at gården som er nevnt før denne også har ligget i Dreggen.

Når det gjelder plasseringen av gårdene på Øvregaten er det mye som tyder på, som blant andre Bernt Lorentzen er inne på, at disse gårdene er skrevet ned i en nord – sør gående trasé.⁵¹ Altså at innkreveren som skrev ned disse gårdene i sin runde for å samle inn tiendepengeskatten startet i Dreggen, fortsatte så videre til Mariakirken og gikk gateløpet den veien mot Martinskirken. Det er videre også trolig at de fleste av disse gårdene lå på oppsiden av gaten. En grunn til at man kan anta dette, er at en del av Bryggegårdene nok har strekt seg så langt opp som til Øvregaten, kanskje til og med de fleste. Og om de ikke gjorde det, hadde flere av dem anlagte kålhager bak bryggegårdene. Dette utelukker derfor med relativt høy sannsynlighet at gårdene fra 1521-listen har ligget på nedsiden av gaten.

Edwardsen nevner 25 eiendommer på oppsiden av stretet på midten av 1600-tallet, noe som stemmer med antall eiendommer mellom Kristi krybbe (på gamle Martinskirkens grunn) og Mariakirken etter bykartet fra 1879/1880. Det er sannsynlig at flere av disse eiendommene har vært gårdene som er nevnt i 1521-listen. Dette er blant andre både Knut Helle og Bernt Lorentzen inne på i sine arbeider med topografien i middelalderens Bergen.⁵²

I Bergen bys historie er Knut Helle inne på at noen nøyaktig plassering av disse gårdene ikke vil la seg gjøre med det kildematerialet vi har tilgjengelig i dag. Han er videre inne på som også andre har kommet frem til før han, at gårdene som nevnes i denne listen mest sannsynlig må ha ligget ovenfor stretet. Dette mener han også stemmer bra med de 25 gårdene Edwardsen nevner her i andre halvdel av 1600-tallet.⁵³

En av gårdene, *Vor fruæ gard vdi Dreggen* (6), kan ut fra navnet, plasseres i Dreggen. Det er derfor også svært trolig at gården som nevnes før denne i listen, *Peder Bertilsens gardt* (7), også lå i Dreggen. Som Knut Helle er inne på i Bergen bys historie, kan en ut fra navnet på denne gården

⁵⁰ Tabell 1 - skattelisten

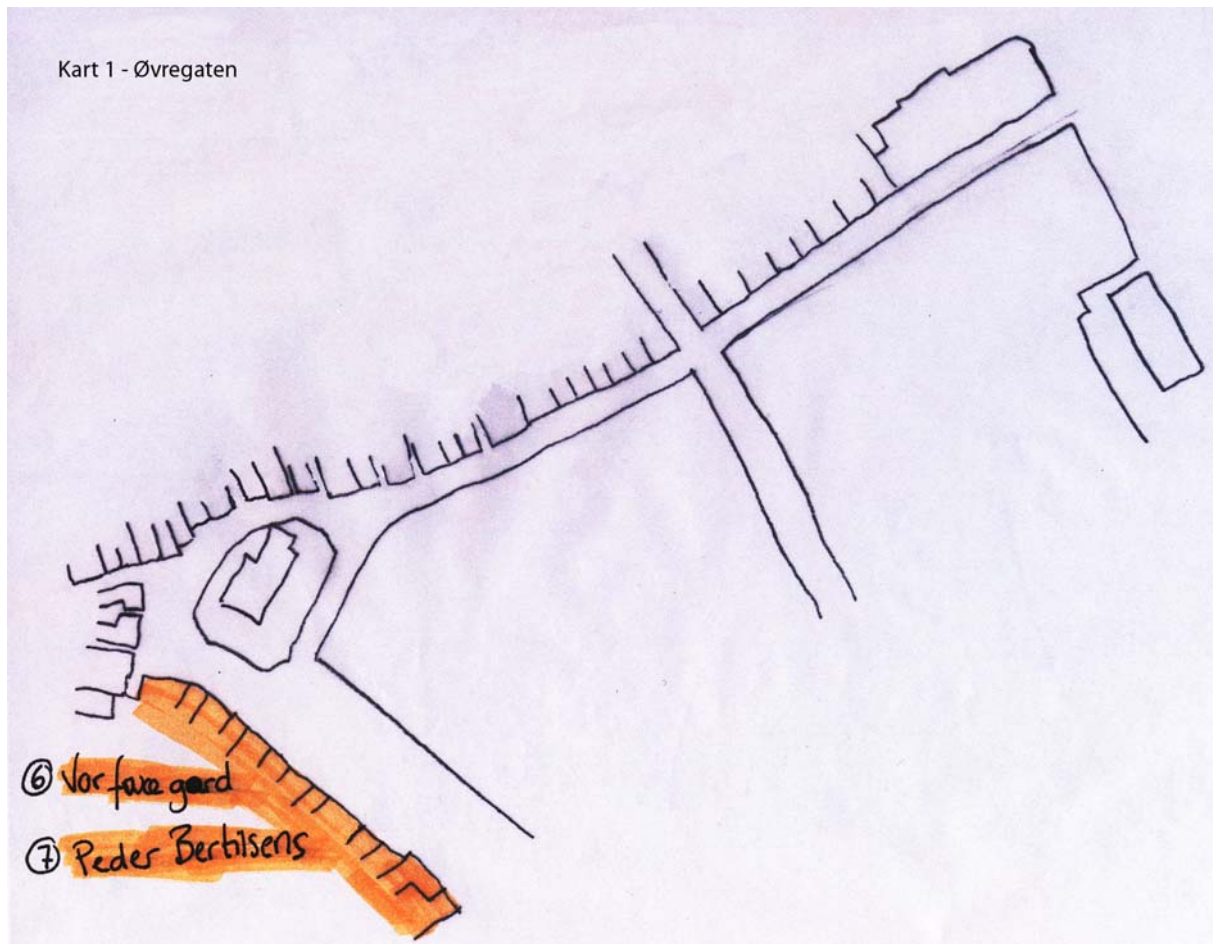
⁵¹ Lorentzen, Bernt 1954: 169

⁵² Helle, Knut 1982: 714 og Lorentzen, Bernt 1952: 171

⁵³ Helle, Knut 1982: 714

anta at den har tilhørt Mariakirken. Helle mener videre at vi kan anta at denne sto på enten Galgens eller Botagards tidligere tomt.⁵⁴ Ut fra disse opplysningene har vi nå plassert to av de første gårdene på 1521-listen, særlig da den ene, noenlunde nøyaktig (Kart 1 – Øvregaten).

Plassering av gårder i Dreggen, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

Ser en bort fra de to eiendommene på denne listen som etter all sannsynlig har ligget ute i Dreggen⁵⁵, og en eiendom som mulig har kommet etter Martinskirken⁵⁶, så stemmer antallet gårder nøyaktig. Det er 25 gårder listet opp under *Paa Øffrestrædet* etter *Vor frua gard udi Dreggen* og frem til *Mwrenn gardenn* som etter all sannsynlighet har ligget ved muren til Martinskirken. En kan mulig derfor ut fra dette plassere noen av gårdene. Når noen av gårdene er plassert, kan muligens andre igjen også la seg plassere noenlunde ut fra dette, om en har i tankene at som nevnt tidligere at de mest sannsynlig er nedskrevet fra nord mot sør, og at de trolig ligger på oppsiden av gaten.

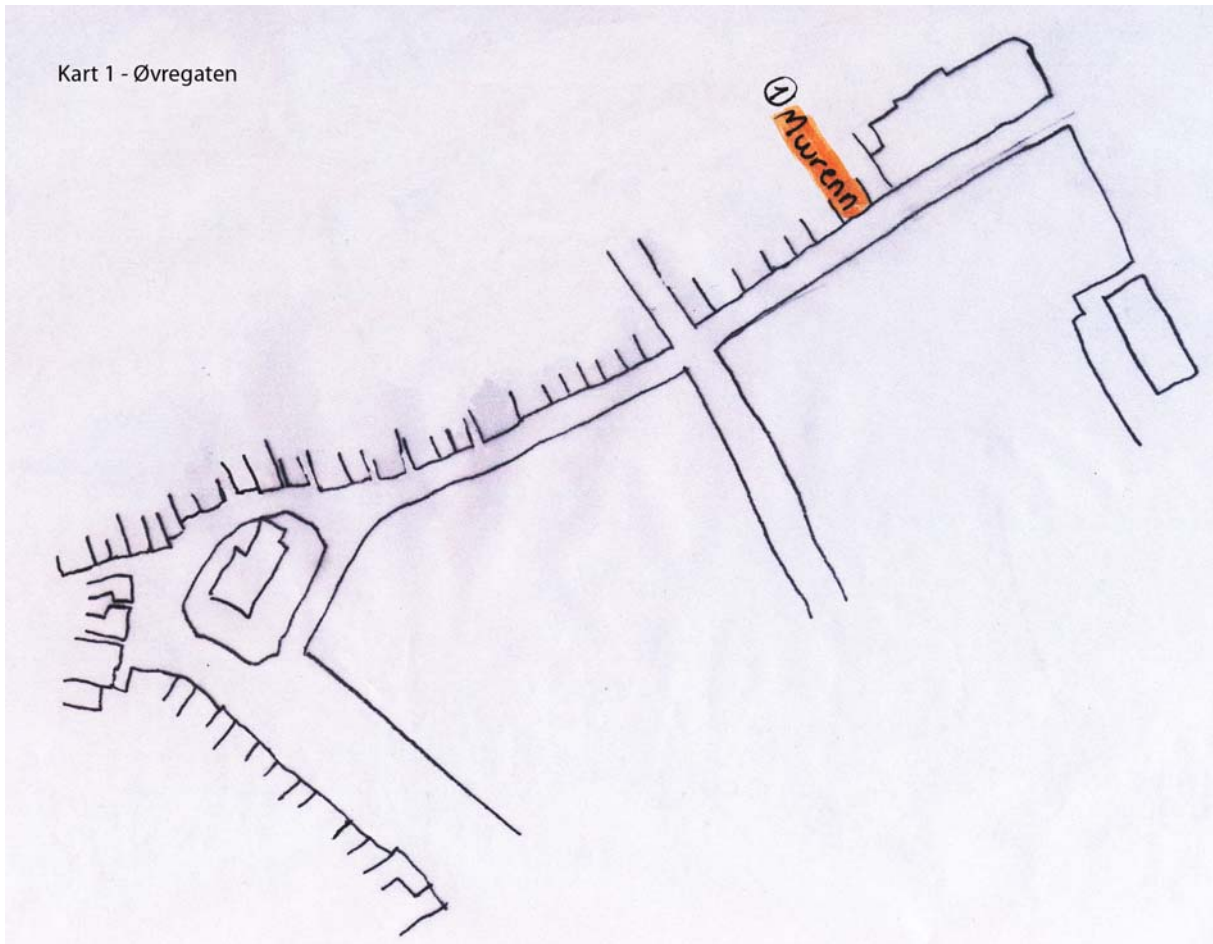
⁵⁴ Helle, Knut 1982: 707

⁵⁵ Peder Bertilsens gardt og vor frua gard vdj Dreggenn

⁵⁶ Knippenborg, denne nevnes etter Mwrenn gardenn som vi antar har ligget ved Martinskirkens mur

Muren (1) (*Mvrenn gardenn*), på grunn av navnet er det mye som tilsier at denne gården må ha ligget ved muren til en av kirkene i området. Siden den også nevnes til slutt i på 1521-listen, og siden disse gårdene etter all sannsynlighet er ramset opp i nord – syd gående retning, kan en her regne med at det er snakk om muren til Martinskirken (Kart 1 - Øvregaten).

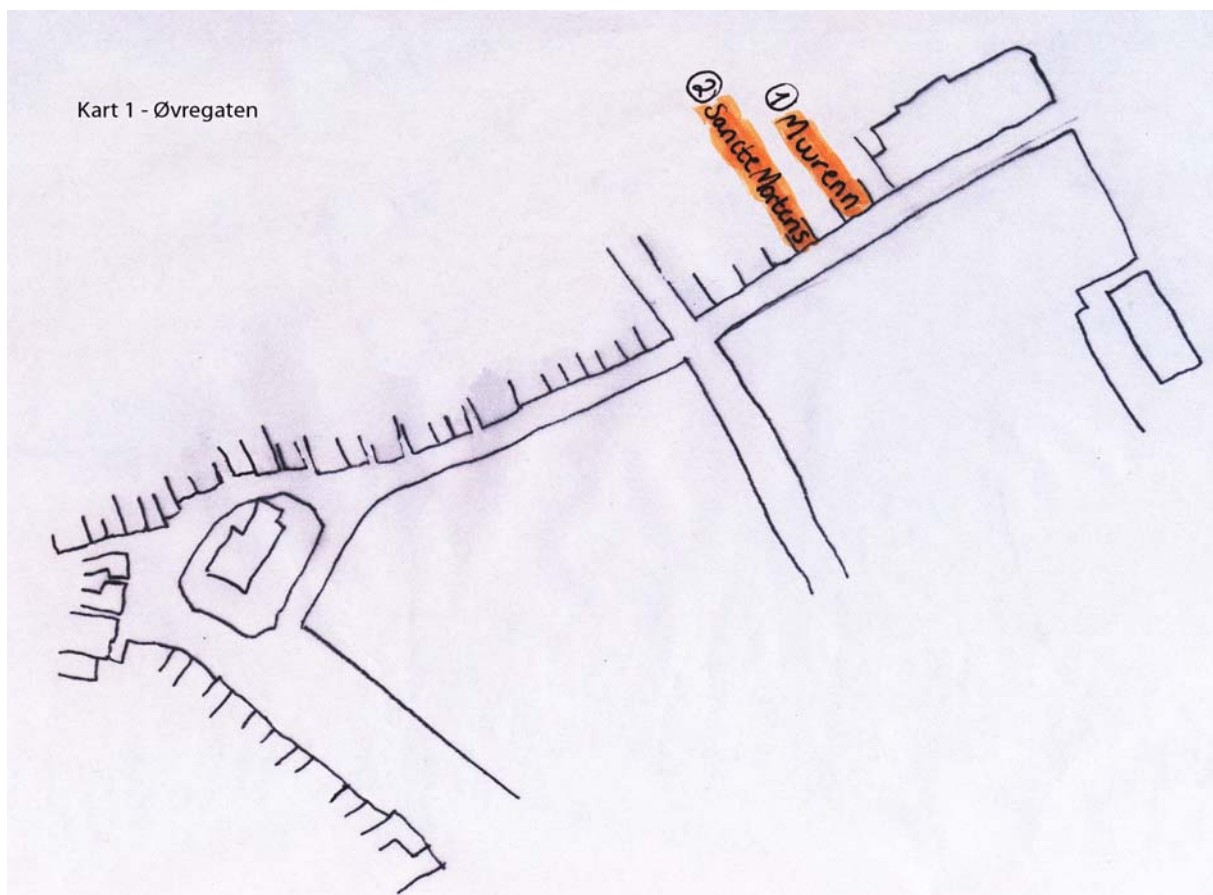
Plassering av Mvrenn gardenn, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

Også gården *Knippenborg*, som nevnes som den siste av gårdene på Øvregaten i 1521-listen kan mulig plasseres utenfor stretets trasé. Denne nevnes rett etter *Mvrenn gard*, og kan da ut fra dette sannsynligvis plasseres etter Martinskirken. Og om en da ser det som sannsynlig at disse gårdene er nevnt i rekkefølge fra Mariakirken og sørover mot Martinskirken, ligger også Knippenborg utenfor Øvregatens område. Denne gården kan da ha ligget i det som er dagens Lille Øvregate. En kan derfor da stille seg spørsmålet om uttrykket ”på Øvregaten” betydde mer enn bare at de faktisk bodde der.

Bernt Lorentzen nevner i Gård og grunn i Bergen i middelalder en gård ved navn *Sanket Marteins bus*. Det er trolig at denne kan være den samme som *Sancte Mortenbus* (2) i listen fra 1521. Lorentzen mener denne gården mest sannsynlig må ha ligget i nærheten av Martinskirken på oppsiden av gaten.⁵⁷ Dette kan også stemme bra med navnet på gården, og dens plassering på 1521-listen, der den ligger som nummer 25 av gårdene som er nedskrevet her, mellom *Ny garden* og *Klockerbus* (Kart 1 - Øvregaten).

Plassering av Sancte Mortenbus, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

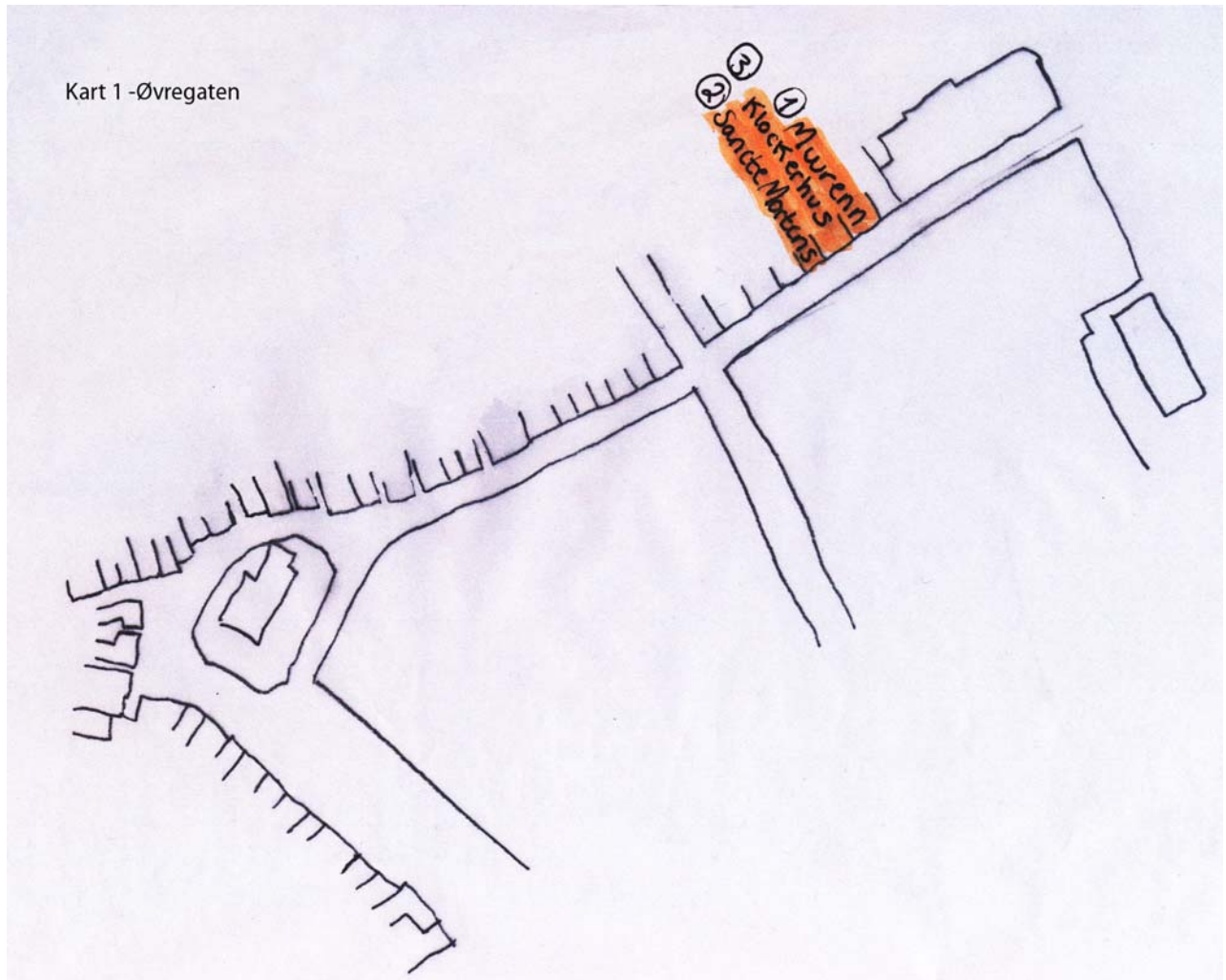
Gården *Klockerbus* kommer også Lorentzen inn på. Denne mener han også må ha ligget i nærheten av Martinskirken på oppsiden av gaten.⁵⁸ Dette kan være den nevnte *Klockerbus* fra 1521-listen som ligger i enden av gatens trasé i forbindelse med *Mwrenn garden*. Dette kan stemme bra når en har i tankene at listen etter all sannsynlighet er listet opp i rekkefølge fra nord mot sør. *Klockerbus* er skrevet ned som gård nummer 26 på 1521-listen. Og ligger i følge denne listen mellom *Mwrenn garden* og *Sancte Mortenbus*. Navnet *Klockerbus* stemmer også med at den har ligget i forbindelse med en av byens kirker.

⁵⁷ Lorentzen, Bertn 1954: 168

⁵⁸ *ibid.* s. 168

Med andre ord er det mye som tyder på at både *Klokkerhus* (3), *Sancte Mortenshus*(2) og *Mvrenn gardenn* (1) alle har ligget i umiddelbar nærhet til Martinskirken. Og hvis plasseringen av disse stemmer har en da også plassert tre av de siste gårdene på 1521-listen med relativt stor nøyaktighet i Øvregatens trasé (Kart 1 - Øvregaten).

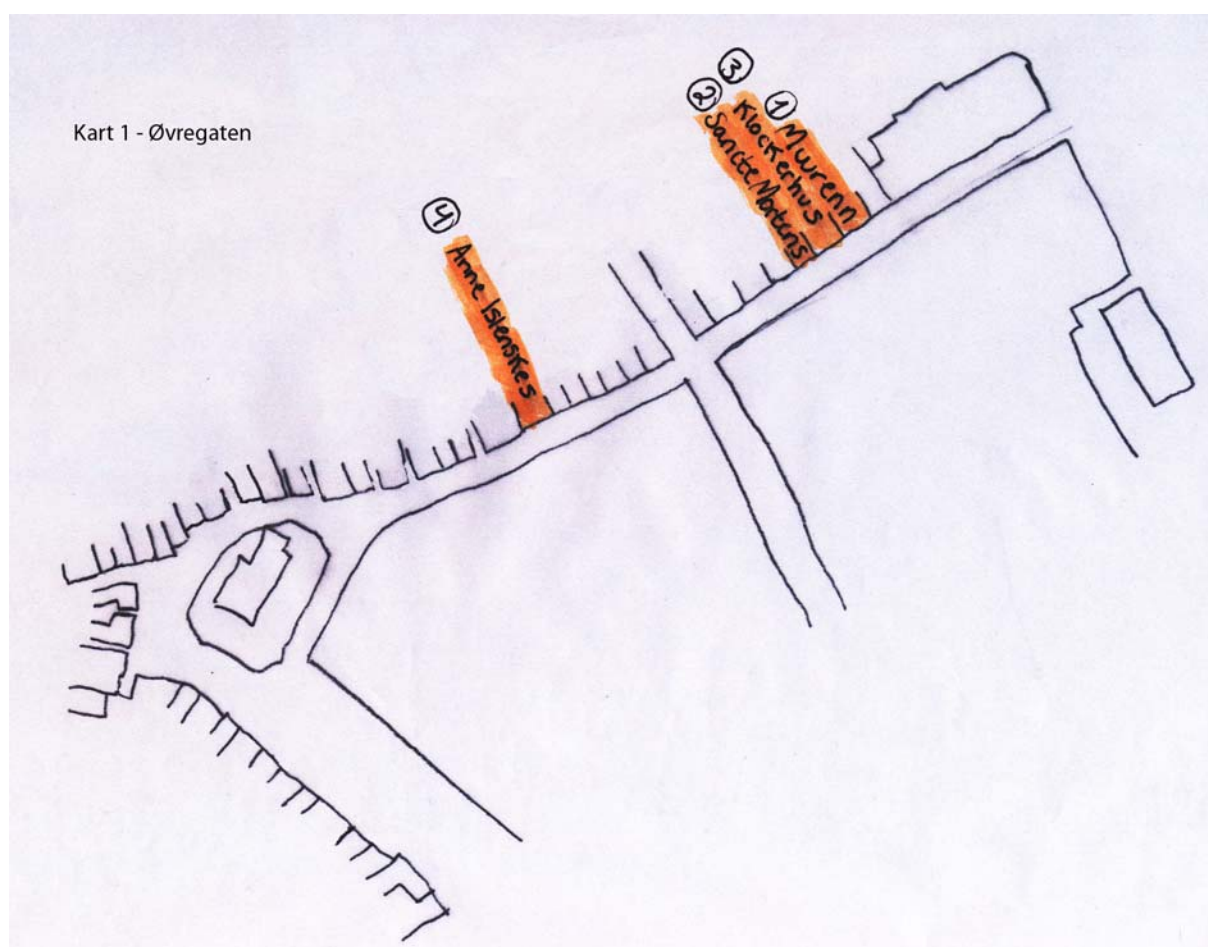
Plassering av Klokkerhus, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

Dette underbygger da også teorien om at gårdene på 1521-listen er ført ned i rekkefølge etter hvor en finner dem i byen. Alle disse gårdene er listet opp som de siste på denne listen, og vi finner dem altså, som vi nå har sett også helt i slutten av det som må regnes som Øvregatens trasé.

Videre kommer Lorentzen også inn på at det kan tenkes at *Islandsgrunn bak Åfjorden* er den samme eiendommen som *Anne Islenskes garden* (4).⁵⁹ Denne mener han sannsynligvis er blant de få gårdene som er nevnt i 1521-listen som lå på nedsiden av stretet. Dette var da en bryggeeiendom som strakte seg opp til Stretet. Men denne kan også ha ligget på eiendommen som befant seg bak Islandsgrunn på oppsiden av gaten. Om en da teller seg opp på 1521-listen ligger *Anne Islenskes gardenn* (4) som eiendom nummer 12 på denne listen, dette kan da også passe fint med plasseringen til Islandsgrunn (Kart 1 - Øvregaten). Og eiendommen kan da mulig plasseres ut fra dette, og en har fått plassert en av de midterste gårdene som nevnes på 1521-listen.

Plassering av Anne Islenskes garden, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

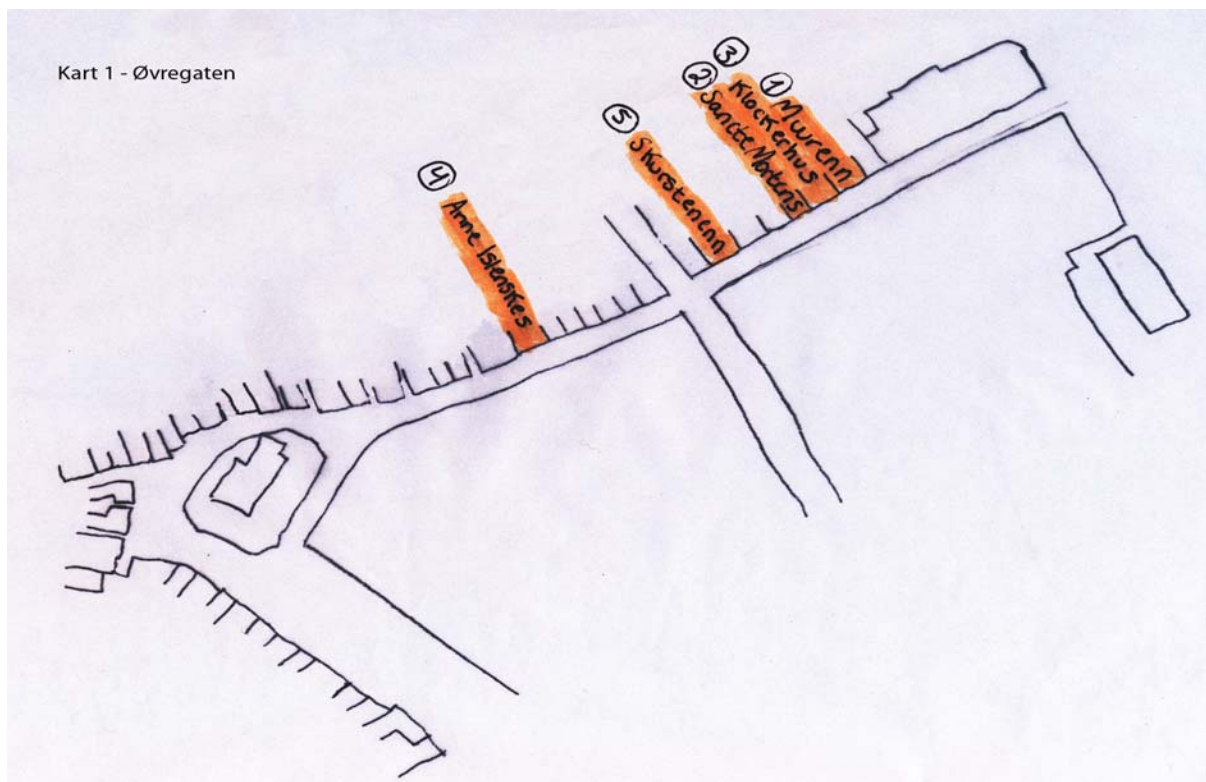
Bernt Lorentzen er også inne på at gården *Ny gardenn* som nevnes i denne listen, som gård nummer 24 her, ikke må forveksles med gården *Nya gard* ved Sutarestretet.⁶⁰ Dette utelukker derfor ikke at den har hatt en plassering som passer godt inn på 1521-listen. Denne kan derfor ha ligget ved *Sancte Mortenshus* i nærheten av Martinskirken.

⁵⁹ Lorentzen, Bernt 1954: 171

⁶⁰ *ibid.* s. 169

Knut Helle nevner blant annet en eiendom kalt *bakerhus* i Bergen bys historie bind 1. I følge Helle fikk tyskeren Hans Nagele tillatelse i 1441 til å oppføre dette på Breidaalmenning ovenfor stretet, inntil Nikolaikirkegårdens mur. Noe som taler for at dette kan være en av eiendommene i 1521-listen, er blant annet at den stenkjelleren som hørte til denne eiendommen, og som mest sannsynlig har gitt navn til dagens gate i dette området, er den samme som nevnes i en lybsk oppteignelse under år 1455. Og omkring 1584 blir denne omtalt som horehus i Den norske So.⁶¹ Men nøyaktig hvilken av disse gården dette kan ha vært er ikke lett å si. Men det er godt mulig at det er samme gården som nevnes på 1521-listen som *Skurstenenn*. Denne må også om en teller seg opp på listen fra Mariakirken ha ligget like ved Breidaalmenning, altså Nikolaikirken. Navnet, *skorsteinen*, tyder også på at det her har vært en skorstein i huset, noe det ville vært i et eventuelt bakeri. Lorentzen kommer også inn på denne *Skorstenenn* i sitt arbeid. Vi regner med at eiendommen i Øvregaten nr. 17 har vært et gammelt bakeri. Og at bakerovnen senere har blitt ombygd, slik at det her har vært en stor skorstein. I lensregnskapene fra 1521 nevnes her gården som *Skorstenen*. Vi kan likevel, mener Lorentzen, gå ut fra at denne eiendommen har vært den samme som den gamle bakeri eiendommen.⁶² Dette kan en da med stor sannsynlighet si at er den eiendommen som er listet opp i 1521-listen som *Skurstenenn* (5) (Kart 1 - Øvregaten).

Plassering av Skurstenenn, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

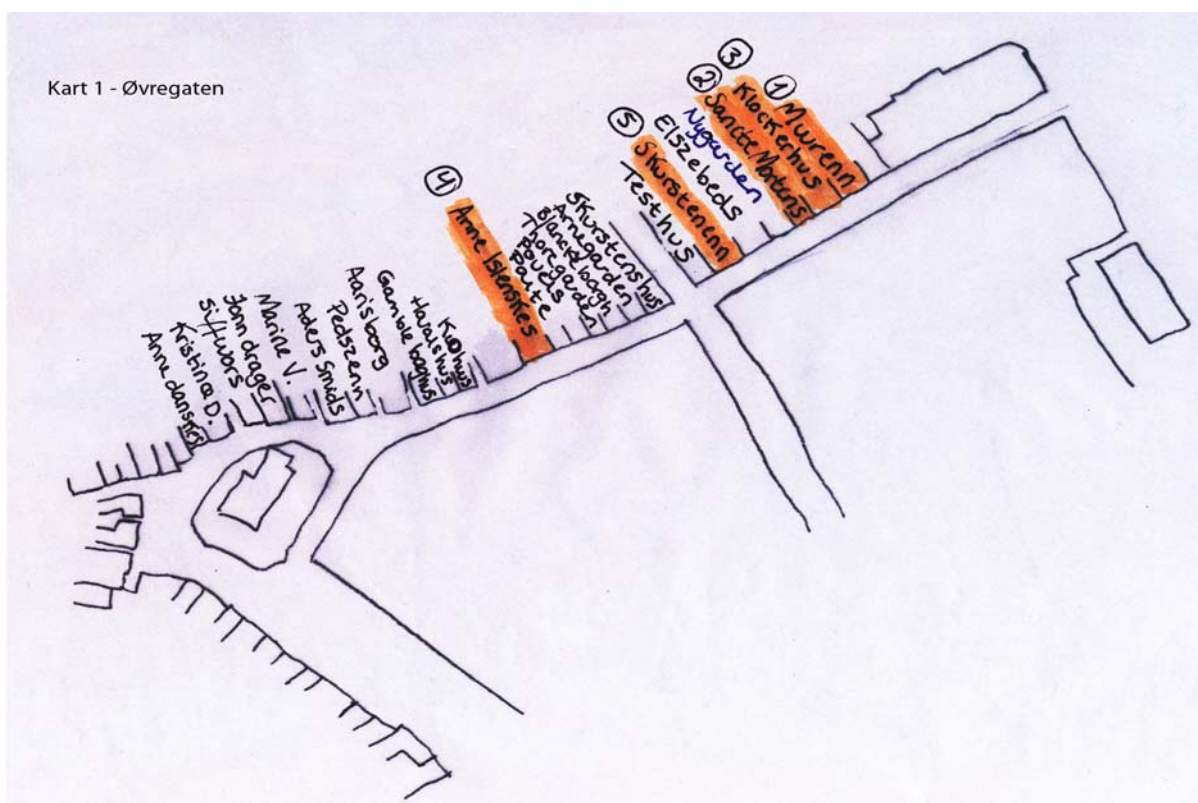
⁶¹ Helle, Knut 1982: 715

⁶² Lorentzen, Bernt 1952: 165

En annen gård med navn som hinter om en skorstein på 1521-listen er gården *Skurstenshus*, nummer 22 på listen under Øvregaten. Kan en da anta at denne kan ha ligget i forbindelse med bakeriet som en mener kan være *Skurstenenn*? Ser en på dens plassering på 1521-listen, er dette godt mulig, den ligger som nummer 20 på listen, mens en finner *Skurstenenn* som nummer 22. Om en antar at den har ligget i nærheten av denne eiendommen kan den plasseres i gatens trasé ut fra hvor en antar *Skurstenenn* (5) må ha ligget.

Siden antall gårder på listen stemmer med antall gårder som sannsynligvis har ligget på Øvregaten i denne perioden, og siden en kan plassere enkelte av disse gårdene ganske nøyaktig, kan mye tyde på at resten av gårdene nå kan fylles inn i resten av stredets eiendommer. En kan da få en oversikt over gårdene på stredet som mye kan tale for at er relativt korrekt. Dette spesielt siden vi med ganske stor sannsynlighet kan plassere den første og siste eiendommen på listen i hver sin ende av stredets trasé. Og siden en med relativt stor sikkerhet også kan plassere noen av de midterste gårdene på listen, blant annet *Skurstenenn* (5) og *Anne Islenskes grunn* (4). Et annet argument som taler sterkt for at en slik plassering av gårdene i det minste er noenlunde korrekt, er at gårdene som tidligere nevnt er ramset opp i nord – sør gående retning. Jeg mener derfor at det er ganske stor sannsynlighet for at gårdene kan ha lagt i Øvregatens trasé, i det minste noenlunde, slik som jeg har skissert opp på kartet over gårdene her (Kart 1 – Øvregaten).

Plassering av gårder på Øvregaten, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

3.5.2 Plassering av gårder ved Korskirken

Gårdene ved Korskirkens område er mulig enda vanskeligere å plassere enn gårdene langs Øvregaten. Men også her vet vi med rimelig nøyaktighet beliggenheten til enkelte av gårdene som nevnes i Korskirkens område på 1521-listen. Og ut fra dette kan vi da sannsynligvis plassere andre igjen. Også her bør det derfor i likhet med Øvregaten, være mulig å i det minste få en grov oversikt over hvor gårdene fra 1521-listen er plassert i området.

Knut Helle sier i Bergen bys historie at det ved utgangen av middelalderen var bygd sammenhengende både langs Hollenderstretet og høymiddelalderens Sutarestrete, som er dagens Kong Oscars gate. Og han mener videre at det er rimelig å regne med en viss utvidelse i dette området i løpet av seinmiddelalderen.⁶³ Han er her også inne på at det nå hadde vært en omfattende utfylling av den innerste og grunneste delen av Vågen. Og at allerede før 1507 var utfyllingen kommet så langt at det langs Skostredet var overgang til Stranden.⁶⁴

For Korskirkens område kan en med stor sannsynlighet utelukke området rundt Skomakerstretet og Skomakergården som et tilholdssted for disse kvinnene, av den årsak at her holdt skomakerne til i perioden, og at dette var et lukket område. Jeg mener derfor det er to muligheter for områder disse kvinnene sannsynligvis har oppholdt seg i. Innkreveren kan fortsatt sin innsamlingsrunde fra Øvregaten og ned Autallmenning, for så å gå Sutarestretets gateløp mot Korskirkens område før han bevegde seg over på Strandsiden. Eller han kan ha gått bort dagens Lille Øvregate for så å fortsette ned mot Sutarestretet og videre beveget seg mot Stranden. Det er viktig her å huske på at dagens Øvre Korskirke allmenning ikke fantes på denne tiden. Denne allmenningen kom først etter brannen i 1582.

Jeg vil nå se om jeg kan finne ut om en av disse teoriene til innkreverens innsamlingsrute er mer sannsynlig enn den andre. For å gjøre dette må jeg se om det er mulig å plassere enkelte av gårdene en finner listet opp under Korskirkens område på 1521-listen, i bybildet.

I sitt bind i Bergen bys historie kommer Knut Helle inn på gården *Toft* som skal ha ligget ved Sutarestretet ut mot Bryggesporen.⁶⁵ Det er meget sannsynlig at dette er den samme gården som vi finner listet opp under Korskirken kvarter på 1521-listen, da med navnet *Toftenn* (1), som nummer 9 av gårdene her (Kart 2 – 1). Om vi da antar at innkreveren av tiendepengeskattet har

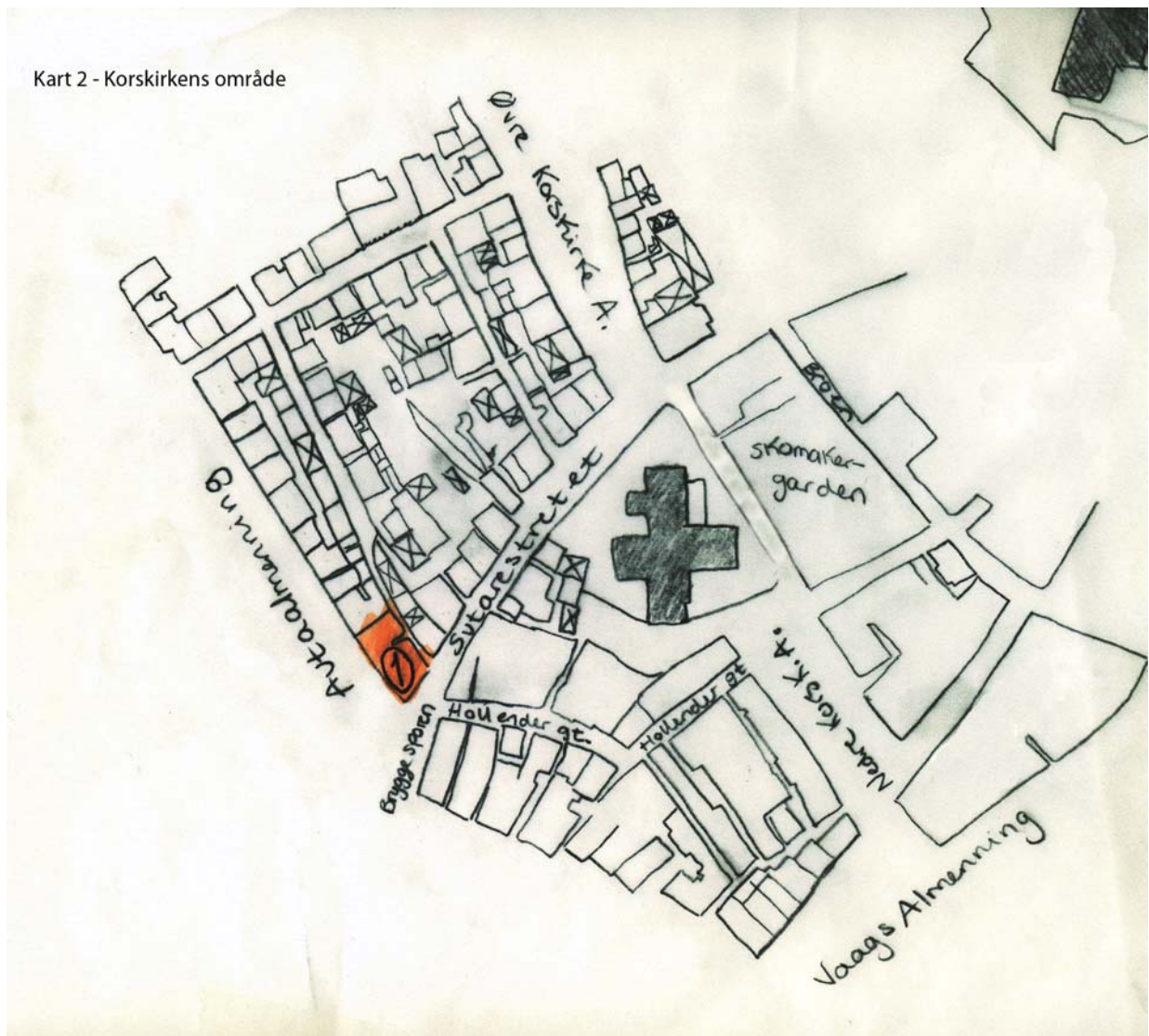
⁶³ Helle, Knut 1982: 716

⁶⁴ *ibid.* s. 716-717

⁶⁵ *ibid.* s. 578

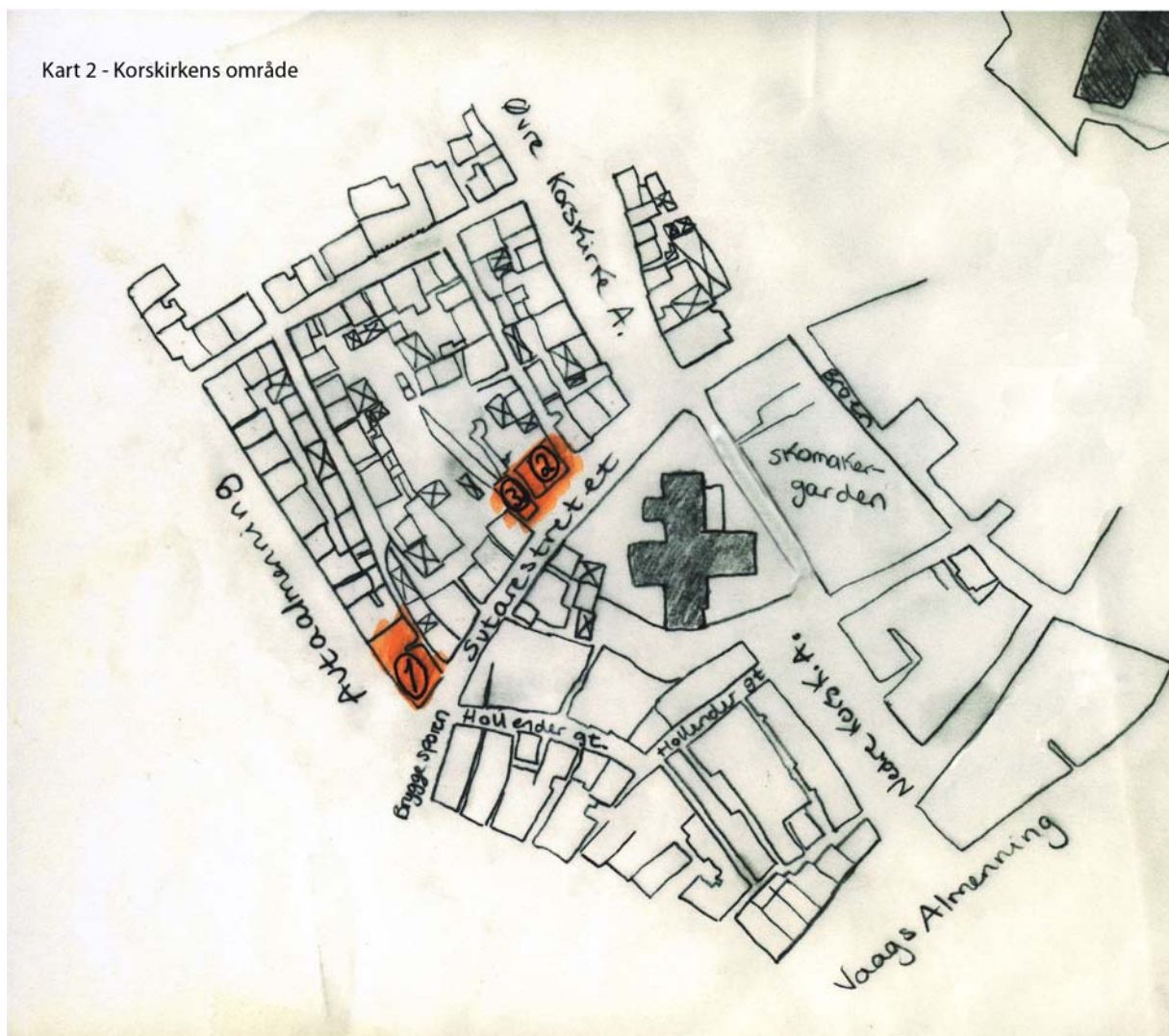
gått ned Autaalmenning fra Øvregaten, og om vi da teller eiendommene som ligger langs gaten her, stemmer gårdens plassering svært godt. Vi kan derfor også anta at gårdene som er nevnt før denne på 1521-listen da sannsynligvis har vært plassert i området mellom Øvregaten, og Sutarestretets begynnelse på Autaalmenning. Antallet gårder i dette området, passer også svært godt med antallet gårder vi finner på 1521-listen ført opp under Korskirken område (Kart 2 – Korskirken område).

Plassering av gården Toffitenn, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

Også gården Kallewegenn – Jens Stolpes gardt lar seg plassere noe lunde ut fra kildematerialet. I Mikkel Hofnagels optegnelser finner vi en ganske nøyaktig plassering av denne gården. Her blir den plassert på Skrædderstrædet, altså Sutarestretet eller dagens Kong Oscars gate. Videre blir den plassert mellom Hans Rissous gardt og Henrik Skomagers hus.⁶⁶ Ut fra dette, og dens plassering på 1521-listen, mener Bernt Lorentzen at denne gården må ha ligget i området like sør for bakergården på østsiden av gaten (kart 2 - 2). Han mener også det er sannsynlig at Hundre marks gården må ha ligget i samme område her.⁶⁷ (Kart 2 – 3).

Plassering av Kallewegenn og Hundremarks gården, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

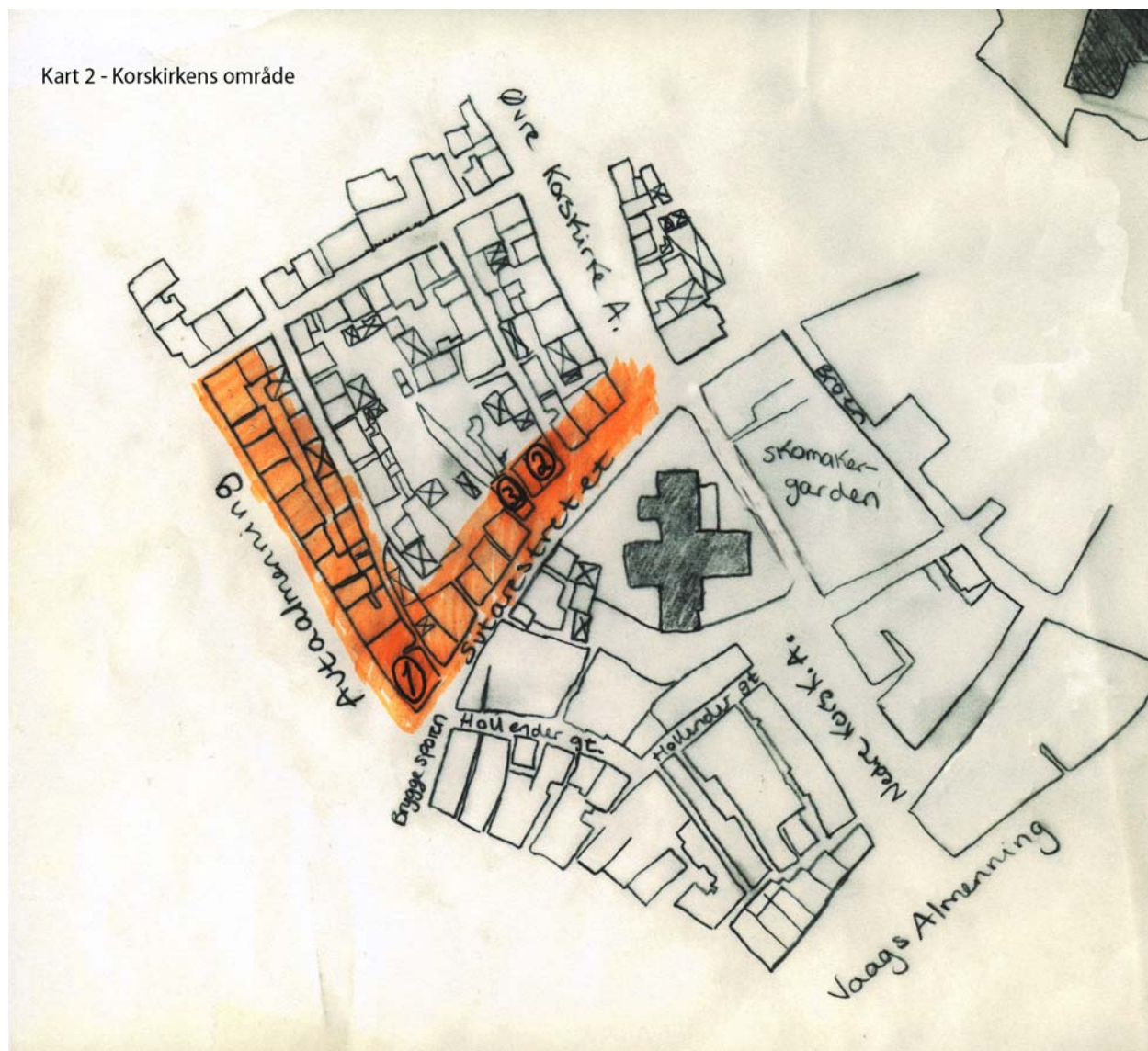

⁶⁶ NM II s. 276

⁶⁷ Lorentzen, Bernt 1952: 183

På grunnlag av at man med stor sannsynlighet kan plassere disse gårdene i Korskirken område, mener jeg vi kan anta at innkreverens rute har vært som følger: han må ha gått ned Autaalmenning, fulgt Sutarestretets gateløp opp fra Bryggesproen og mot Korskirken den veien før han har fortsatt over på Stranden. Derfor er det stor sannsynlighet for at gårdene som er listet opp i Korskirken område i 1521-listen må ha lagt i det markerte feltet på kart 2 – Korskirken område. Antallet gårder i området her, stemmer også bra med antallet gårder vi finner i Korskirken område på 1521-listen. Men enkelte av gårdene kan også ha lagt på nedsiden av gaten her, mot Hollendergaten.

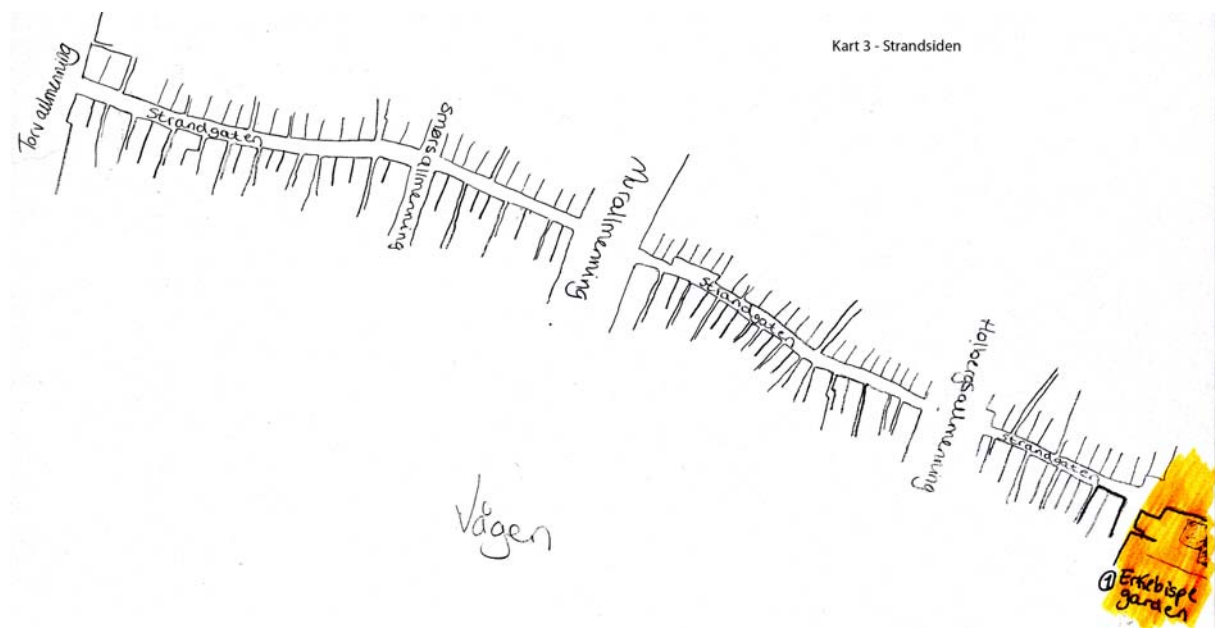
Plassering av gårder i Korskirken område, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

3.5.3 Plassering av gårder på Stranden

Arbeidet med å plassere gårdene fra 1521-listen på Stranden er nok det vanskeligste i arbeidet med denne listen. Strandsiden har langt fra vært like utbygd i seinmiddelalder som den er i dag. Knut Helle sier i Bergen bys historie bind 1 at det ser ut til at ved utgangen av middelalderen var det sammenhengende bebyggelse på begge sider av Strandgaten ut til Erkebispegården.⁶⁸ Erkebispegården var plassert under dagens Nykirke (Kart 3 – Strandsiden). Vi må også huske på at allmenningene på Strandsiden ikke ble lagt ut før på 1500- og 1600-tallet, og de eksisterte ikke på tiden for min undersøkelse.

Strandgaten frem mot Erkebispegården, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

Det er vanskelig å si nøyaktig hvor gårdene fra 1521-listen som er nevnt på Stranden har ligget ut fra det kildemateriale vi i dag har tilgjengelig. Men enkelte av gårdene lar seg plassere noenlunde. Og ut fra dette kan vi mulig kunne, i det minste kunne få en grov oversikt over hvor mulighetene for at disse kvinnene har vært bosatt er størst.

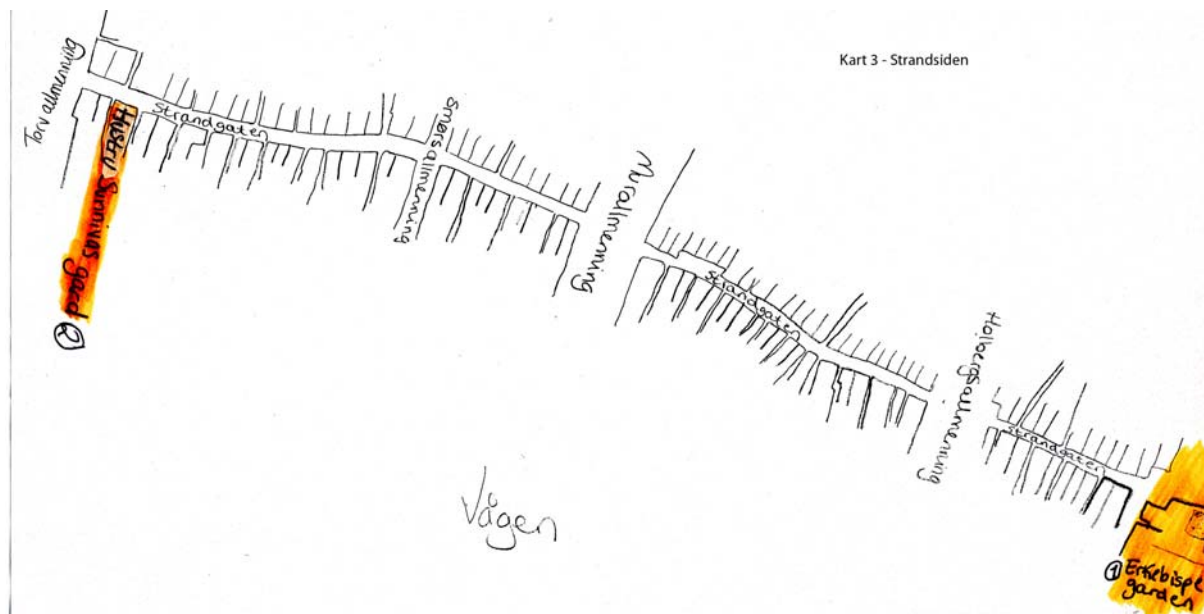
Gården *Hustru Sunnivas gård* (2), sist av gårdene på Stranden i 1521-listen, er sannsynligvis den samme gården som Absalon Pederssøn Beyer nevner som en av gårdene som brant ned i 1561. Denne kommer også Knut Helle inn på. Han mener at denne på grunnlag av dens plassering i Absalons liste over gårdene som brant, at det er meget sannsynlig at denne kan ha ligget utenfor Arnegard, under det som i dag er Strandgaten 3.⁶⁹ Om dette stemmer, har denne med andre ord lagt helt i begynnelsen av Strandgatens trasé. Vi kan da stille oss spørsmålet om gårdene i dette

⁶⁸ Helle, Knut 1982: 720

⁶⁹ *ibid.* s. 254

området ikke kan sies å være ført ned i riktig rekkefølge siden denne gården er nevnt som siste gården på 1521-listen under Stranden, og siden vi mulig kan plassere den i begynnelsen av området (Kart 3 – Strandsiden). Men en teori kan også være at innkreveren først har tatt for seg gårdene på oppsiden av gaten, for så å ta gårdene på nedsiden av gaten på returen.

Plassering av Hustru Sunnivas gård, skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

Bispens gård av Stavanger, nevnt først i 1472, mener Knut Helle kan ha ligget i strøket innenfor Muren og går muligens tilbake til høymiddelalderen.⁷⁰ Denne finner vi på 1521-listen som nummer syv av gårdene her. Og ut fra opplysningene om denne kan vi plassere den innenfor dagens Murallmenning (Kart 3 – Strandsiden).

3.6 Innkreverens rute

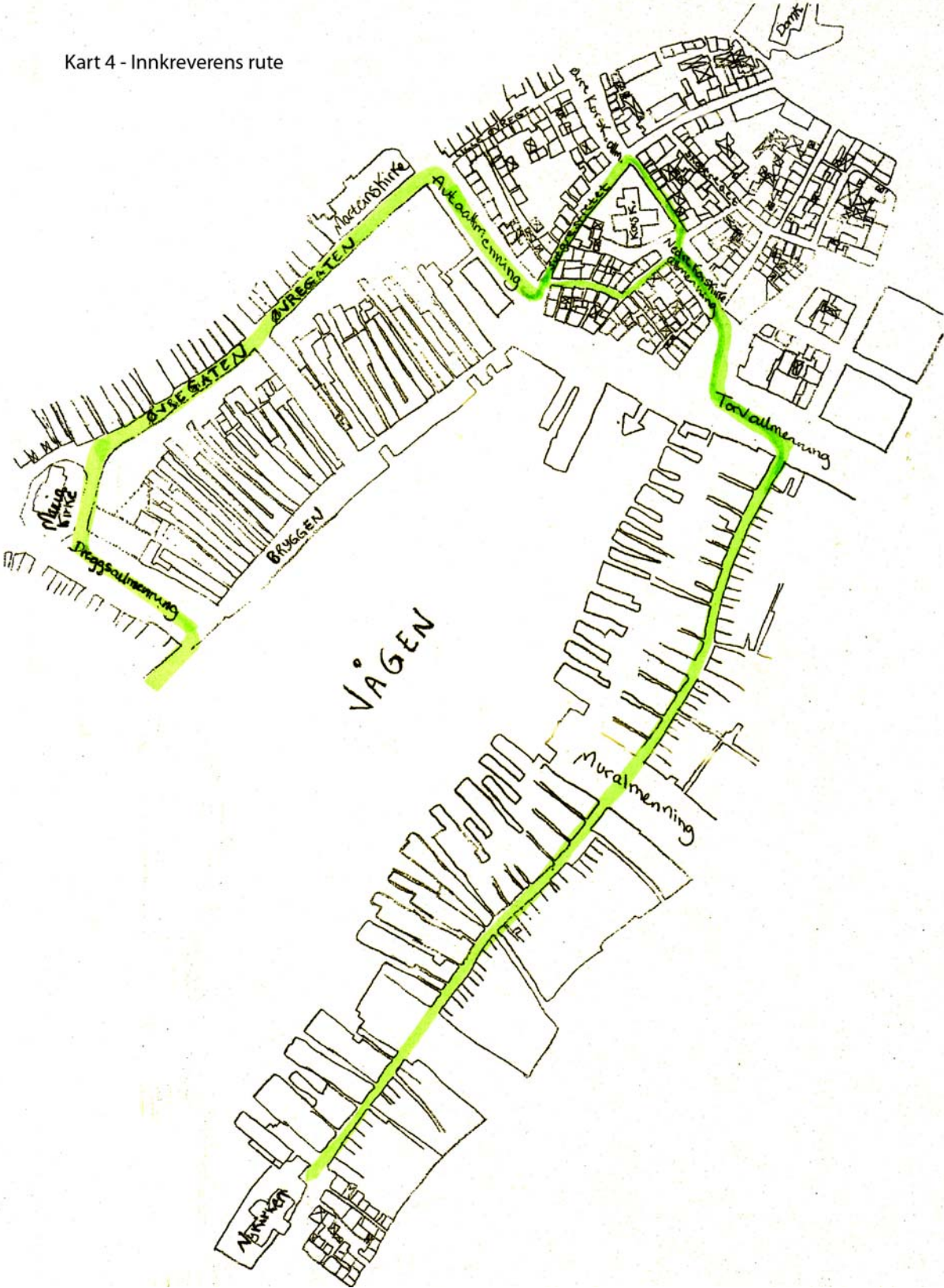
Ut fra gårdene jeg nå med stor sannsynlighet har plassert ganske nøyaktig i bymiljøet, menet jeg det er svært stor sannsynlighet for at innkreveren av tiendepengeskatten i 1521 har startet sin innsamlingsrute på Holmen, Kanebergett, for så å fortsette inn mot Dreggen. Her i fra har han fortsatt opp på Øvregaten, gått gateløpet her til endes, før han fortsatte ned Autallmenning. Han har så fortsatt videre og fulgt Sutarestretet mot Korskirken. Her kan han enten, om han fikk tillatelse fra skomakerne ha tatt seg over til Strandsiden fra Hollendergaten. Men om skomakerne holdt porten stengt, kan han ha tatt seg opp Skomakerveiten, mellom Korskirken og Skomakergarden og fulgt gata innover til Broen og gått over til Strandsiden på den måten.⁷¹

⁷⁰ Helle, Knut 1982: 255

⁷¹ Ersland, Geir Atle 1993: 12

Innkreverens rute, kart skissert etter Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80

Kart 4 - Innkreverens rute

3.7 Oppsummering

I mitt arbeid med å plassere gårdene fra 1521-listen topografisk i Bergens middelalder by, er jeg kommet frem til at for Øvregatens vedkommende bør det være fullt mulig, i det minste, å plassere gårdene i gatens trasé noenlunde. På grunnlag av at en med relativt stor sannsynlighet kan plassere enkelte av gårdene, og at plasseringen av disse passer godt sammen med gårdenes plasseringer på 1521-listen kan en med relativt stor sannsynlighet også plassere de andre gårdene ut fra dette. Også det faktum at gårdene etter all sannsynlighet, er ført ned fra Mariakirken i nord, og mot Marteins kirken i sør gjør mulighetene for en tilnærmet korrekt plassering av disse gårdene enda større.

Når det gjelder plassering av kvinnene i Korskrikens område, er arbeidet noe vanskeligere. Men ut fra at en vet noenlunde hvilke områder som var utbygd i denne perioden, og at en kan med relativt stor nøyaktighet plassere enkelte gårder, vil en sannsynligvis kunne gi en mulig plassering av i det minste området de må ha ligget i. Også her er de sannsynligvis ført ned i rekkefølge som følger gateløpene sin trasé, noe som også her gjør at en plassering av disse gårdene kan være mulig.

For strandsidens vedkommende er det ikke like lett å finne disse gårdenes plassering. Men her finner jeg også plasseringen til enkelte av gårdene. Her er det imidlertid ikke like lett å si noe videre om plasseringen til disse gårdene passer med gårdenes plassering på 1521-listen.

I arbeidet med å plassere disse gårdene i byen virker også teorien, som flere er kommet til før meg, om at disse gårdene er skrevet ned i rekkefølgen de plassert i de ulike områdene svært sannsynlig. Noe som taler sterkt for dette er blant annet at de gårdene en med relativt stor sikkerhet kan plassere ganske nøyaktig, passer godt sammen med nummeret de har på tiendepengeskattelisten fra 1521. Dette er da spesielt gjeldende for Øvregatens vedkommende, men det virker som det også kan passe bra for Korskrikens område. For Strandsidens vedkommende er det her mer usikkert om gårdene er ført ned i den rekkefølgen vi finner dem i området.

Kapittel 4

Forsøk på å finne kvinner eller gårder fra 1521-listen i annet kildemateriale

4.1 Innledning

Andre historikere, som har nyttet seg av tiendepengeskattelisten fra 1521, har gjerne sett det slik at de fleste av gårdene vi finner nevnt på denne listen ikke er å finne igjen i annet kildemateriale. En har heller ikke sett mulighetene for å finne igjen noen av kvinnene som en finner på denne listen som særlig store. Og dette er ikke forsøkt gjort før. At en ikke kan finne igjen gårder eller kvinner i annet kildemateriale har en da selvfølgelig ment at gjør arbeidet med denne listen svært vanskelig. Jeg vil nå i dette kapittelet, teste ut påstanden om at det ikke er mulig å finne igjen gårdene fra 1521-listen i annet kildemateriale.

Det kan være av stor interesse og nytte for arbeidet mitt med tiendepengeskattelisten fra 1521 å undersøke om det er mulig å finne igjen noen av kvinnene eller gårdene i annet kildemateriale for seinmiddelalder og tidlig nytid. Men det kan også være interessant å se om en kan finne igjen gårdene i kildemateriale fra eldre og nyere tid enn min tidsramme.

Om en klarer å finne igjen noen av gårdene eller kvinnene, kan dette være med på å få dannet et klarere og mer korrekt bilde av disse fattige kvinnene, og gårdene de har oppholdt seg i. Det kan mulig også kunne gi en indikasjon som kan peke i retning av hvilken status disse kvinnene har hatt i samfunnet, og kanskje kunne gi et svar på sannsynligheten for at de var prostituerte. Det kan kanskje også kunne gi indikasjoner på om gårdene de holdt til i kan ha vært bordeller.

Helt klare svar på dette kan jeg ikke vente å finne i kildematerialet vi i dag har tilgjengelig, men indikasjoner, til dels relativt klare indikasjoner, som kan tale for eller mot mener jeg det kan være mulig å finne i det minste for enkelte av gårdene, og det er dette jeg vil teste ut med dette kapittelet.

Av de 70 gårdene som er nevnt i 1521-listen finner jeg, etter en kikk i min veileder Geir Atle Erslands kartotek over eiendommer i Bergen frem til år 1599, igjen 21 av gårdsnavnene fra 1521-listen som også er nevnt i annet kildemateriale enn i denne listen. Jeg finner gårder som jeg ut fra 1521-listen kan plassere både på Øvregaten, ved Korskirkens område og på Stranden. Disse gårdene vil jeg i det følgende se nærmere på, og se om jeg kan finne noe relevant for min problemstilling i dette andre kildematerialet.

4.2 Funn av gårder og kvinner på Øvregaten

I kartoteket finner jeg at totalt syv av gårdene som finnes i 1521-listen under Øvregaten skal finnes i annet kildemateriale. Dette er gårdene Knippenborg, Peder Bertilsens gardt, Anders Smids gardt, Aarisborgh, Kuhus, Skurstenenn og Nygard. I tillegg finner en også Ny gardenn og Palte gardenn i et privilegie brev fra Kong Hans 1491.

I tillegg til disse gårdene finner jeg også noen gårder som kan være de samme som på 1521-listen, men som en ikke kan vite med sikkerhet. Dette er blant annet gården Gamble Baghus.

Disse gårdene vil jeg nå ta for meg, og se hva dette andre kildematerialet kan fortelle meg om dem.

4.2.1 Knippenborg

Gården Knippenborg finner vi på 1521-listen under Øvregaten som gård nummer 28 her, med åtte kvinner listet opp som beboere.

Knippenborg finner vi i annet kildemateriale oppført tre ganger.⁷² Alle gangene nevnes også en Kristine i sammenheng med denne gården (tabell 4.1). Et spørsmål vi nå må stille oss er om vi på 1521-listen kan finne en Kristine blant de skattebetalende kvinnen som blir listet opp i Knippenborg. Og det gjør vi, Kristine er her listet opp med en betaling på 21 mark i tiendepengeskatt. Her klarer vi med andre ord ikke bare å lokalisere en gård fra 1521-listen i annet kildemateriale, vi finner også en kvinne som med stor sannsynlighet er den samme som vi finner i 1521-listen.

Vinteren 1518-19 finner en oppført i Norske Regnskaber og Jordebøger bind I at Kristinæ i Knippenborigh betaler to mark for 1 lb talg. Dette er altså to år før Knippenborg nevnes i tiendepengeskattelisten fra 1521. At en her finner igjen Kristine, som kjøper talg, sier selvfølgelig fortsatt verken om hun da var eller ikke var en prostituert kvinne, men en kan da altså i det minste finne henne igjen i annet kildemateriale. Der det også tyder på at hun ikke har vært fattig på økonomi siden hun går hen å kjøper seg talg. Vi kan også spørre oss hvorfor hun kjøper talg? Kan hun ha drevet med salg? Og at hun derfor har kjøpt talg i stort og solgt det videre igjen i mindre stykker? Om dette er tilfellet kan en anta hun har vært en småhandler av noe slag, og det er derfor ikke videre sannsynlig at hun har drevet med prostitusjon. Oppføringene vi finner om

⁷² NRJ I s. 265, s. 291 og s. 684

Kristine i det øvrige kildematerialet indikerer heller ikke på noen måte at hun har vært sett ned på av samfunnet. Hun nevnes ikke med noen annen benevnelse enn sitt navn her.

Senere, i 1520 - 21 finner vi også at Kristine i Knippenborg har betalt en mark og to skilling for sitt hus⁷³, altså sannsynligvis har hun betalt leie. Dette er da året før/samme år som vi finner Kristine ført opp under tiendepengeskattelisten fra fattige kvinner i Bergen. Nok en gang sier ikke dette at hun har vært en prostituert. Her gir det oss indiaksjoner på at hun kan ha vært husfruen i Knippenborg, siden hun betaler leie for stedet.

Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 265	Kristine 1518-19	”Jtem ij marc aff Kristinæ i Knippenborigh for i lb talligh”
Norske Rengskaber og Jordebøger bind 1 s. 291	Kristine 1518	”Jtem j løb talligh ffick Kyrstinæ i Knippenborigh ffor rede peninghe ære peningen indscreffne”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 684	Kristine 1520 – 21	”Jtem j marc Christine wtij Knippenborg gaff for syn hwss”

4.2.2 Anders Smids gård

Anders smids gård finner vi på 1521-listen ført opp som gård nummer åtte på Øvregaten, med fem kvinner listet opp som beboere.

I 1519 finner vi også Anders Smids gård i Norske Regnskaber og Jordebøger.⁷⁴ Her finner vi at en mann ved navn Tordt Arvitsen har fått et halvt løb smør i lønn for et arbeide han har utført (tabell 4.2). Dette er bare to år før fem kvinner listes opp som betalere av tiendepengeskatten i samme gården. Det kan derfor godt være at denne Tordt Arvitsen har bodd i Anders smids gård samtidig med, i det minste, noen av kvinnene som nevnes på 1521-listen.

Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 419	Tordt Arvitsen 1519	”Jtem j løb smør fick Tordt Arvitsen i Anders smedtz gaardt (wdj Anders smetz gaard vdj arbetzløn faar hand slo høø till gaards behoff”

⁷³ NRJ I s. 684

⁷⁴ NRJ I s. 419

Dette kan altså fortelle oss at det ikke nødvendigvis bare er kvinner som bor i disse gårdene. At menn ikke nevnes i denne listen betyr ikke at det ikke har bodd menn her.

Det finnes også unntak for at menn ikke er ført opp i denne listen. En finner faktisk en person på denne listen som en etter all sannsynlighet må gå ut fra at er en mann. Dette er en Oluff Bagge i Knippenborg på Øvregaten. Han blir her listet opp sammen med syv andre kvinner, og betaler 4 skilling i tiendepengeskatt. Vi finner også en Helge i Peder Belteris gården, men dette kan være en kvinne, da Helge på denne tiden også var et kvinnenavn. Det at en mann dukker opp i denne listen skaper også selvfølgelig mange nye spørsmål. Hvorfor finner vi en mann på en liste over fattige kvinners betaling av tiende? Hvorfor er han sannsynligvis eneste mannen som nevnes på denne listen? Men disse spørsmålene får ligge, de er ikke en del av min problemstilling og denne mannen nevnes her bare på grunn av at han dukker opp i denne grundige analysen av tiendepengeskattelisten fra 1521.

At det også har bodd menn i en del av disse gårdene er selvsagt svært sannsynlig. Og det viser også dette funnet av gården Anders smids gardt i det øvrige kildematerialet fra perioden oss. Vi kan derfor gå ut fra at det har bodd menn sammen med disse kvinnene i kanskje de fleste av gårdene som nevnes på 1521-listen.

4.2.3 Aarisborgh

Aarisborgh finner vi som gård nummer 10 på Øvregaten, og den huser åtte slike fattige kvinner.

Gården Aarisborgh finner vi også flere spor etter i kildematerialet. I Norske Regnskaber og Jordebøger bind I finner vi den oppført hele seks ganger, i tidsrommet mellom 1516 – 20 (tabell 4.3). I fem av disse seks gangene finner vi en mann ved navn Hans, som for det meste får betalt for utført arbeid.⁷⁵ Og den sjette gangen denne nevnes her, er det en annen mann ved navn Olaff som får et halvt løb smør.⁷⁶ Videre finner vi også Aarisborgh nevnt i både bind II og bind III i Norske Regnskaber og Jordebøger. Begge gangene er det igjen Hans vi finner. Blant annet finner vi at han har betalt for grunnleie, henholdsvis i 1519-21 og 1522-23, to mark og fire skilling hver gang.⁷⁷ Han har med andre ord betalt grunnleien for gården samme året som vi finner de åtte kvinnene listet opp her som betalende av tiendepengeskatt.

Aarisborgh finner vi også igjen i kildematerialet ti år etter 1521-listen. I Diplomatarium Norvegicum finner vi her i 1531 et brev som omtaler at denne gården er det betalt grunnleie for.

⁷⁵ NRJ I s. 34, 606, 607, 609 og 643

⁷⁶ NRJ I s. 644

⁷⁷ NRJ II s. 541 og NRJ III s. 627

Nok en gang sier ikke dette oss noe om kvinnene som bodde her i gården var prostituerte eller ikke. Denne gangen finner vi ikke kvinner i sammenheng med gården i det andre kildematerialet i det hele tatt. Men det viser som tidligere til at det også her mest sannsynlig har bodd menn i tillegg til kvinnene som er oppført i 1521-listen som beboere her.

Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 34	Hans 1515-17	”Jtem j ge ffor j te hawre som Hanss vtj Aaresborigh fick”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 606	Hans 1520	”Jtem vi ß Hans vti Arisborig vti erbeds løen”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 607	Hans 1520	”Jtem vi ß Hans vti Arsborigh Vti erbeds løenn”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 609	Hans 1520	”Jtem ii marc iiii ß aff Hans vti Aresborgh cum socio vti erbeds løen”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s.	Hans 1520	”Jtem j løb smør Hans vti Arsborigh vti erbeds loen”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 644	Olaff 1520	”Jtem j løb smør Olaff vti Arsborigh vti erbeds løen”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 2 s. 541	Hans 1519 – 20	”Jtem ij marc iiij ß aff Hans vti Aresborgh i grundlegæ”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 3 s. 627	Hans timbermand 1522 – 23	”Jtem ij marc iiij ß anammet iegh aff Hans timbermand i Arisborg oc war grundelege”
Diplomatarium Norvegicum XIII brev 583 s. 639	1531	”Grwndeleige aff en gordt heder Aarsborg. Rede peninge ij marc iiij ß

4.2.4 Kuhus

Kuhus finner vi som gård nummer 13 av gårdene på Øvregaten med fire kvinner listet opp som beboere.

Eiendommen Kuhus på Øvregaten finner vi også igjen i annet kildemateriale, også denne gangen i Norske Regnskaber og Jordebøger (tabell 4.4). Her finner vi i 1520-21 en mann ved navn Mats Fynde som får et løb smør.⁷⁸ Altså samme året som vi finner fire kvinner listet opp som beboere i samme gården som skattebetalende fattige kvinner. Om ikke annet, nok en gang en indikasjon på at det også har bodd menn i disse gårdene samtidig som de huser slike fattige kvinner.

Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 2 s. 14	Matzs Fynde 1520-21	”Jtem j løb smør Matzs Fynde i Kohuss”

⁷⁸ NRJ II s. 14

4.2.5 Skurstenenn

Gården Skurstenenn ligger som nummer 22 på Øvregaten, og huser tre kvinner.

Skurstenenn finner en også igjen i annet kildemateriale (tabell 4.5). I 1567, 46 år etter listen over fattige kvinner er ført ned, finner en her en kvinne ved navn Anne Andersdotter som har blitt dømt til å betale to daler, fordi hun slo to andre kvinner til blods.⁷⁹ Vi finner ingen Anne i denne gården på 1521-listen, men det kan vi heller ikke vente siden denne kilden er fra hele 46 år etter 1521-listen er ført ned. Om ikke annet forteller denne kilden oss at nesten 50 år etter 1521-listen bodde det fortsatt kvinner i denne gården. Og kilden plasserer også gården på Øvregaten.

Tabell 4.5 – Funn av gården Skurstenenn i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske lensregnskapsbøker bind 4 s. 19	Anne Andersdotter 1567	”Anne Andersdotter j Schorstenenn po Øffrestredit for hund sloe tho annder Quinde saa at theris ansikt stoid alt udi bloid”

4.2.6 Nygard

Nygaard finner vi som nummer 24 av gårdene på Øvregaten med hele 14 kvinner som beboere.

Som nevnt må ikke gården Nygard på Øvregaten forveksles med gården Nya gard ved Sutarestretet. Denne blir derfor vanskelig å identifisere i kildematerialet, på grunn av at skrivemåten på navnene ofte varierer ut fra hvem som har skrevet dem. Og siden gårdene oftest ikke er nevnt med en plassering i kildematerialet, kan det være vanskelig å avgjøre om det er å snakke om gården Nygard på Øvregaten eller gården Nya gard ved Sutarestretet. Jeg tar likevel for meg de oppføringer jeg finner av gårder med navn Nygard eller lignende i kildematerialet, så lenge det ikke blir statuert at det er snakk om gården Nya gard ved Sutarestretet (tabell 4.6).

Gården Nygard finner vi som vi ser i tabell 4.6 i blant annet i 1519-20 da gården nevnes i Norske Regnskaber og Jordebøger. Den nevnes her i sammenheng med at *riighe Elszęby* i denne gården får et pund spekk.⁸⁰ På listen fra 1521 finner vi ingen kvinne med et navn som kan ligne på dette. Men det trenger ikke å bety at hun ikke har bodd her hun også. En forklaring på at vi ikke finner henne i 1521-listen kan være at hun ikke passer inn under innkreverens betegnelse på disse kvinnene som fattige. Men det kan også bety at hun i 1519-20 bodde her, mens hun ikke gjorde det året etter.

⁷⁹ NLR IV s. 19

⁸⁰ NRJ I s. 544

Vi finner også en gård ved navn Nygard i 1563 altså over 40 år etter tiendepengeskattelisten fra 1521. Her er det en mann ved navn Christopher som enten er skipper eller styrmann som har betalt sin skatt (tabell 4.6).

To av eiendommene på denne listen, Nygard og Paltegard, nevnes også i et privilegiebrev fra Kong Hans 30 år før denne listen over fattige kvinner føres ned, i 1491. Dette brevet gir beboerne her lov til å drive sin virksomhet uten innblanding fra verken kongens menn eller andre av byens beboere.⁸¹ Virksomheten som nevnes her kan godt mulig ha vært et vertshus eller lignende, da det nevnes at beboerne i disse gårdene har lov til å selge all drikke (tabell 4.6). Dette brevet fra Kong Hans blir utstedt 30 år før vi finner gården på listen over fattige kvinners tiendepengebetaling. Det er godt mulig at virksomheten som ble bedrevet her i 1491 også ble bedrevet 30 år seinere.

Tabell 4.6 – Funn av gården Nygard i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 544	rike Elszeby 1519-20	”Jtem j pund speck riighe Elszeby in Nygardh”
Norske Lensrekneskapsbøger bind 3 s. 176	Christopher 1563	”Christopher y Nygord till sin halffue fractt – vij vog f.”
Norske Magasin I s. 498	Meritte Nielsdatter 1569-71	1 ½ mark, Meritte Nielsdatter at et lidet hus ovenfor Nygaard. (denne opptegnelsen har også en fotnote som forteller at dette neppe er den Nyigardr som nevnes i Sutarestretet).
Norske rigs-registranter første bind s. 632	Meritte Nielsdatter 1569	Samme oppføring som i Norske magasin bind 1 s. 498
Bergenfarerarkivet 704	(Nigardh oc Poltegard) 1491	Tillatelse til å drive sin virksomhet fra disse gårdne

4.2.7 Paltegard

Paltegården finner vi på 1521-listen som nummer 15 av gårdene på Øvregaten, denne huser 10 fattige kvinner.

Som nevnt finner vi også Paltegården i privilegiebrevet fra Kong Hans fra 1491, der beboerne her sammen med beboerne i Nygarden får drive sin virksomhet.⁸²

⁸¹ Archiv der Hansestadt Lübeck, Fündbücher 9, 704

⁸² Archiv der Hansestadt Lübeck, Fündbücher 9, 704

4.2.8 Funn av gården Gamble Baghus

Gården Gamble Baghus finner vi på 1521-listen som nummer 11 av gårdene på Øvregaten, og denne huser fem fattige kvinner.

Også gården Gamble Baghus på Øvregaten finner vi mulig igjen i annet kildemateriale. Vi finner to gårder med liknende navn i annet kildematerialet. Dette trenger ikke være samme eiendommene som vi finner i 1521-listen, ingen av dem blir direkte plassert i byen i noen av disse kildene, men jeg mener den likevel kan være verdt å nevne her. (tabell 4.7).

I 1567 finner vi en gård ved navn Øffre Baghuusss i sammenheng med at en mann ved navn Henndrich blir idømt en bot for å ha slått en mann her. Samme året finner vi også en gård ved navn Baghuusss i kildematerialet i forbindelse med ulovlig salg av fisk. Begge disse funnene av gården som kan være den samme som vi finner på 1521-listen, forteller oss ikke noe som kan være videre interessant for min problemstilling.

Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske lensrekneskapsbøker bind 4 s. 19	Henndrich 1567	”Henndrich vdi Aakrogenn for hannd sloigh enn bagger drengh j Øffre baghuusss po hanndenn til bloids”
Norske lensrekneskapsbøker bind 4 s. 23	Thønnis Claussenn, en kjøpmann på bryggen og en enke 1567	”thenn i martij bleiff nogenn fiisk optagenn veid torgiit aff nogre som kiöpte thenom vdi baader j forbuud fraa Thønnis Claussen iij talffiisk fraa Donncker schote iij smaa talffiisk fraa Lydtke hollennder j lanngge fraa einn kjøpmannd veid brygenn j talddffiisk och aff thenn encke vdi baghuusss j talddffiisk thenne fiisk bleiff vurderit tilhobe for”

4.3 Funn av gårder og kvinner ved Korsrikens område

I kartoteket til veileder Geir Atle Ersland finner jeg også igjen flere av gårdene som vi finner listet opp ved Korskirken på 1521-listen. Dette er gårdene Tuft, Abbedens gård av Lyse, Jonn Elings gardt, Jens Stolpes gardt (Kallewegenn) og Hundremarks gården.

I tillegg til disse finner jeg en gård som kan være den samme som gården Harbag på 1521-listen, men som vi på grunn av skrivemåten og at den ikke blir gitt en nøyaktig plassering i dette andre kildematerialet, ikke kan være helt sikker på om er den samme.

4.3.1 Tuft

Tuft finner vi på 1521-listen som gård nummer ni av gårdene som er listet opp under Korskirkenes område, denne huser nå én kvinne.

Gården Tuft ved Korskriken finner vi igjen i kildematerialet flere ganger (tabell 4.8).

Den nevnes allerede i 1416 der det blir bekreftet at denne gården er blitt gitt til en kvinne ved navn Gudrid for 18 år siden av hennes mor og tante.⁸³

Videre finner vi denne gården nevnt flere ganger ved ulike eierskifter. Og i 1427, altså nesten hundre år før 1521-listen blir den gitt i gave til Birgittinerordenen i Munkeliv, da eiernes datter trer inn i klosteret.⁸⁴ Et spørsmål kan da bli om denne gården forble i klosterets eie frem til 1521. En finner her i 1521 som nevnt bare én kvinne, og denne kvinnen er en av kvinnene som ikke er ført opp med noen sum hun betaler.

I 1518 finner en også igjen denne gården i kildematerialet, da er det en mann ved navn Moghens som får betalt for en dags arbeid.⁸⁵ Det kan derfor være sannsynlig at denne mannen også bodde her i 1521, tre år etter at han får lønn for utført arbeid. Nok en gang viser dette altså til at det ikke bare var kvinner som bodde i disse gårdene vi finner på listen over fattige kvinners tiendepengeskatt, men at det sannsynligvis også har bodd menn sammen med dem.

Tabell 4.8 – Funn av gården Tofftenn i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Diplomatarium Norvegicum bind 12 brev 161	Ragnhild og Gudrid Anundsdötre, Gudrid Hallsdatter og Gudrun 1416	Kunngjøring av at Søstrene Ragnhild og Gudrid Anundsdötre erkjenner, at de for 18 år siden har gitt Ragnhilds Datter Gudrid Hallsdatter en bodtomt i gården Tuft i Korskirke Sogn i Bergen, som de hadde arvet etter deres Søster Gudrun.
Diplomatarium Norvegicum bind 12 brev 174	Heine Henrikssön og Gudrun Anundsdatter 1422	Heine Henrikssön erkjente å ha solgt til Gudrun Anundsdatter en Tomt i Korskirken Sogn i Bergen ved Navn Tuft.
Diplomatarium Norvegicum bind 12 brev 175	Thorkel Halgrimssön, Hall Arnessön og Söstrene Gudrid og Ragnhild Anundsdötre 1423	Sak mellom Thorkel Halgrimssön og hans hustrues og Hall Arnessön angående en tomt, som Söstrene Gudrid og Ragnhild Anundsdötre hadde gitt Thorkel og hans hustru og som nå tilkjennes disse ektefolk.

⁸³ DN XII brev nr. 161

⁸⁴ DN XII brev nr. 187

⁸⁵ NRJ I s. 141

Diplomatarium Norvegicum bind 12 brev 187	Thorkel Halgrimssön hans hustru Gudrid Hallsdatter, og deres datter Ragnhild. 1427	Thorkel Halgrimssön gir med Samtykke fra sin hustru Gudrid Hallsdatter til Birgittinerordenen i Munkeliv en tomt ved Navn Tuft i Korskirkesogn i Bergen nordenfor Kirken, idet deres datter Ragnhild innvies i Klosteret.
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s 141	Moghens 1518	”Jtem ij ß Moghens i Tofft ffor en dagh han arbetet her paa gaardenn.”
Norske Magasin 1 s. 98	Jens Nielssøn, Esther Carneliusdotter, Christofer Olufssøn, Anna og Henrik Piaske – 1584	Overdragelse av gården Toft, liggende i Bergen, nedenfor St. Hallvards kirke paa Skrederstredet mot Bryggesporen, Jens Nielssøn til Esther Carneliusdotter.

4.3.2 Abbedens gård av Lyse

Abbedens gård finner vi på 1521-listen i Korskirkens område som gård nummer 13 her, med seks kvinner listet opp som beboere. Denne gården er også med stor sannsynlighet den samme som i en del kildemateriale omtales som Lyse klostres gård.

Også Abbedens gård av Lyse ved Korskirken finner vi igjen i annet kildemateriale enn i tiendepengeskattelisten fra 1521 (tabell 4.9). I 1522-23, med andre ord året etter denne listen er ført, finner vi her en Sigrít Kalkeskude som betaler seks skilling i skatt.⁸⁶ Altså har hun året etter tiendepengeskattelisten fra 1521 over fattige kvinner betalt sin skatt, men hun er her ikke betegnet som fattig på noe vis. Denne Sigrít finner vi heller ikke på 1521-listen. Men som jeg har vært inne på tidligere, finner vi på 1521-listen at hele fem av seks kvinner som er listet opp i denne gården har et av de omtalte tilnavnene. Også denne Sigrít som vi finner i kildematerialet som beboer her året etter listen er ført ned, har et tilnavn. Denne Sigrít kan altså ha vært beboer her året etter 1521-listen er skrevet ned. Hun kan også ha bodd her året før, men at hun da ikke har passet inn i innkreverens benevnelse på disse kvinnene som fattige, og derfor blir hun ikke ført på hans liste da.

Tabell 4.9 – Funn av gården Abbedens gård av Lyse i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 3 s. 631	Sigrít Kalkeskude 1522-23	”Jtem vj ß Sigrít Kalkeskude wtj abudens gard aff Livse i skatenn sz”

⁸⁶ NRJ III s. 631

4.3.3 Hundremarks gården

Hundremarks gården finner vi på 1521-listen i Korskirkenes område, som gård nummer 14 her med én kvinne listet opp som beboer.

Hundremarks gården ved Korskirken finner vi også igjen i kildematerialet (tabell 4.10).

I 1522-23 finner vi at Ragnill Hemmingsdotter betaler seks skilling i skatt.⁸⁷ Vi finner ingen Ragnill i tiendepengeskatt listen fra 1521 listet opp i denne gården. Som jeg har vært inn på tidligere trenger ikke dette bety at hun ikke har bodd her. Men det spesielle for Ragnills vedkommende er at når hun betaler sin skatt i 1522-23, står det også at Ragnill er *affslet i fattige konne registeret*. Dette skaper mange nye spørsmål. Det kan her være tiendepengeskatt listen det refereres til, for heller ikke denne Ragnill kan betegnes som fattig siden hun kan betale disse seks skillingene i skatt. Et spørsmål kan da være om hun har bodd i en annen gård året før? Og at vi finner henne på 1521-listen, bare i en annen gård? Det finnes ingen kvinne på 1521-listen med navnet Ragnill Hemmingsdotter. Og om en ser på de nærliggende gårdene rundt Hundremarks gården på 1521-listen finner vi bare én Ragnill som ikke har et annet etternavn enn Hemmingsdotter, og som vi da kan utelukke som samme kvinne. Dette er Store Ragnill i Abbedens gård av Lyse, denne Ragnill betaler 1 mark og fire skilling i tiendepengeskatt, altså en del mer enn Ragnill Hemmingsdotter som vi finner året etter. Likevel, kan dette være den samme Ragnill som vi året etter finner i Hundremarks gården? Dette blir det selvfølgelig ikke mulig å gi et helt klart svar på, men det er heller ingenting som helt forkaster denne teorien. En annen teori kan være at hun ikke finnes på 1521-listen, altså at hun ikke har vært blant de fattige kvinnene dette året. Men hvilket register er da dette *fattige kone registeret* som blir omtalt i forbindelse med hennes betaling da? Fantet det et register over fattige kvinner i Bergen? Men nok en gang kommer da spørsmålet opp om hvor fattig Ragnill Hemmingsdotter kan ha vært siden hun kan betale sin skatt? Kan det ha funnet en slik liste som fra 1521 også for andre år. Lister som er gått tapt opp gjennom tidens løp? Disse spørsmålene blir det ikke mulig å gi noen klare svar på her. Men at en her i annet kildemateriale, og i forbindelse med en av de samme gårdene som en finner på 1521-listen, finner en annen kvinne året etter listen er ført ned som også omtales som fattig er svært interessant.

Tabell 4.10 – Funn av gården Hundremarks gården i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 3 s. 631	Ragnill Hemmingsdotter 1522-23	”Jtem vj ß Ragnill Hemmingsdotter vtj hundrede marcks gardenn i skattenn oc er affslet i fattige konne registerit”

⁸⁷ NRJ III s. 631

4.3.4 Jonn Elings gardt

Jonn Ellings gård er listet opp som nummer 17 av gårdene i Korskirkenes område på 1521-listen, og huser da ni fattige kvinner.

Gården Jonn Elings gardt finner vi også igjen i annet kildemateriale (tabell 4.11). I 1567, 46 år etter denne huser ni fattige kvinner, finner vi her at en mann ved navn Henndrich Schröder har slått en annen mann i denne gården. Og om dette ikke forteller oss noe videre som kan være nyttig for mine problemstillinger, ser vi i det minste igjen at det er fullt mulig å finne igjen gårder fra 1521-listen i annet kildemateriale. Om ikke annet ser vi at gården fremdeles går under samme navnet 46 år etter tiendepengeskattelisten fra 1521, noe som kan fortelle oss at selv i 1521 trenger ikke Jonn Elings vært eier av denne gården. Navnet på denne gården kan ha holdt seg i mange år, og trenger ikke vise til den nåværende eieren av gården.

Tabell 4.11 – Funn av gården Jonn Elings gardt i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske lensrekneskapsbøker bind 4 s. 19	Henndrich Schröder og Magnus Schott - 1567	”Henndrich Schröder for hannd sloe Magnus Schott j Jonn Ellings gordt – j daler”

4.3.5 Jens Stolpes gardt – Kallewegenn

Gården Jens Stolpes gardt finner vi som nummer 15 av gårdene i Korskirkenes område på 1521-listen, og det er 11 fattige kvinner listet som beboere i denne gården. Denne er også gitt navnet Kallewegenn, og det er under dette navnet en finner den igjen i annet kildemateriale (tabell 4.12).

En finner den blant annet nevnt to ganger i Absalon Pederssøn Beyers dagbok, begge gangene i 1565. Gården blir da nevnt i sammenheng med en Tosten som bodde her, og som nå er nylig er død. Første gang vi finner den nevnt her, omtales nettopp hans dødsleie. Den andre gangen den blir nevnt er det i forbindelse med at han skal gravlegges (tabell 4.12). Disse oppføringene er altså fra over 40 år etter vi finner 11 kvinner som betalere av tiendepengeskatten i 1521. At denne gården skal ha vært et bordell for 11 kvinner 40 år før vi finner den omtalt her, finner vi ingen form for indikasjoner på i denne kilden. Men det trenger selvfølgelig ikke bety at den ikke har vært det.

Gården finner vi også igjen i 1601, i forbindelse med at det blir betalt grunnleie for den. I denne sammenhengen finner vi også en ganske nøyaktig plassering av hvor en finner denne gården i byen (tabell 4.12).

Tabell 4.12 – Funn av gården Jens Stolpes gardt (Kallewegenn) i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Magasin II s. 276	Ombudsmanden for Hospitalet og Peder Gudbek – 1601	Grunnleie betalt for gården til ombudsmannen av Peder Gudbek. Videre følger en beskrivelse av denne gårdens størrelse og plassering på Skrædderstrædet.
Absalon Pederssøn Dagbok og Oration om Mester Geble s. 101	Tosten, Her Thomas og Tostens hustru Kristin Brocks – 29 okt. 1565	”Døde Tosten paa Kaldewegen, da her Thomas var hoss hannom oc gaff ham Sacramentit badt hand sin hustrw Kristin Brocks forlade sig, hues hand henne fortørnit hafde, hwn vilde icke, dog berettedis handt. (...)”
Absalon Pederssøn Dagbok og Oration om Mester Geble s. 101 - 102	Tosten 30. okt. 1565	”(…). Til Korskirke vore begraffne Tosten paa Kaldeweyen, oc en liden dreng Zacharias (...).

4.3.6 Harbag

På 1521-listen finner vi i Korskirkens område en gård ved navn Harbag, denne er nummer tre av gårdene her, og vi finner listet opp tre kvinner i denne gården.

I kildematerialet finner vi en gård som kalles Harbache, denne kan meget godt være samme gården som den vi finner på 1521-listen som her bare har fått en annen skrivemåte (tabell 4.13).

I 1567, 46 år etter denne huser tre kvinner som betaler sin tiendepengeskatt, finner vi en mann i denne gården som blir bøtelagt for å ha løpt fra byen i forbud.

Tabell 4.13 – Funn av gården Harbag i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske lensrekneskapsbøker bind 4 s. 22	Jonn Skotte 1567	”Jonn skotte i Harbache for hannd løp thou gannger aff byenn j forbuud och forsømede koningenns vegt tree gannger som hannd opeborit penninge fore”

4.4 Funn av gårder og kvinner på Stranden

Også noen av eiendommene som vi i 1521-listen finner listet opp på Stranden finner jeg igjen i kartoteket. Her finner jeg at tre av gårdene som også finnes på tiendepengeskattelisten fra 1521 skal være å finne omtalt i annet kildemateriale. Dette er gårdene Niels Henricksens gård, Jens Hallendsffards gardt og hustru Swnniffue gardt.

For Strandens vedkommende finner en også flere ganger i årene like rundt 1521-listen er ført ned, omtalt en hustru Sunniva på Stranden i lov materialet. Dette trenger selvfølgelig ikke være den hustru Sunniva som en vil anta er eier av gården hustru Sunnivas gård, som vi finner som

den siste av gårdene på 1521-listen. Men det er heller ingenting som taler i mot at det skal kunne være samme kvinne.

4.4.1 Her Niels Henricksens gård

På 1521-listen finner vi denne gården som nummer 3 av gårdene som nevnes på Stranden.

I 1519 finner vi at en Alff er listet opp med bosted i Her Niels Henricksens gård (tabell 4.14). Han må her betale ti mark i sakefall for å ha sloss i byen.⁸⁸ På tiendpengeskattelisten fra 1521 er det i denne gården listet opp to kvinner, der den ene er listet opp som pauperima, altså fattig og som da ikke betaler noen sum. Nok en gang sier ikke dette oss noe om kvinnene som bodde i denne gården, men det er også her en sterk indikasjon på at kvinnene i det minste har delt sitt bosted med menn.

Tabell 4.14 – Funn av gården Niels Henricksens gård i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 340	Alff 1519	”Jtem x marc vdj sagefald aff Alff her Niels Hennrickszens fogett paa hans gaard i Bergæn foor hand sloes i byend”

4.4.2 Jens Hallendsffards gardt

Jens Hallendsffards gardt finner vi på 1521-listen som gård nummer 13 på Stranden, med én kvinne listet opp som beboer.

Også gården Jens Hallendffards gardt kan vi finne igjen i annet kildemateriale. Denne gården finner vi igjen i Absalon Pederssøns oppramsing av gårdene som gikk med i brannen i 1561. Her listes den opp som en av gårdene som en fant på nedsiden av gaten mot sjøen.

Mannen Jens Hallendsffard finner en også igjen i annet kildemateriale, i Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1, finner vi at han har betalt skatt i Sunnfjord. Og selv om en her ikke finner han nevnt verken i forbindelse med Bergen eller gården med hans navn på Stranden, kan vi med stor sannsynlighet si at dette er samme mannen som har gitt navn til gården i 1521-listen (tabell 4.15).

Lorentzen er også inne på denne gården i sitt arbeide med Gård og Grunn i Bergen. Her mener han at denne gården er den samme som også går under navnet Ytre Destingen. Denne finner vi

⁸⁸ NRJ I s. 340

også i kildematerialet, blant annet i Diplomatarium Norvegicum, der en Aslak Baardssøn har avstått fra denne gården på sin hustrus vegne. (Tabell 4.15).

Tabell 4.15 – Funn av gården Jens Hallendffards gardt i annet kildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1, s. 551	Jens Hallendffards 1520	Jtem iiijc xl marc antvorde megh Iens Hallendffarar som tog skatthenn i Syndfiord tempore sancti marci på regnskab aff samme lenn
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1, s. 563	Jens Hallendffards 1520	Jtem xl marc i skath aff Syndfiord som Iens Hallenzfader antvorde hiid sondagen nest effther sancti mathej dag.
Absalon Pederssøn Dagbok og Oration om Mester Geble s. 9-10	19. des. 1561	Oppramsing av gårder som gikk med i brannen i 1561
Diplomatarium Norvegicum bind 2, brev 513, s. 384 (Som Ytre Destingen)	Aslak Baardssøn, Sigurd Josteinssøm og Gunnar Bjørnssøn 1389	Aslak avstod 6 hus i gården Destingen i Korskirke sogn på Stranden i Bergen, som Sigurd Josteinssøn Desting hadde pantsatt til Gunnar Bjørnssøn.

4.4.3 Hustru Sunnivas gård

På Stranden finner vi gården hustru Swnniffue gardt, dette er den siste gården som er listet opp på Stranden i 1521-listen. Både Sunniva på Stranden og gården hennes finner vi igjen flere ganger i kildematerialet (tabell 4.16). Blant annet finner vi i Norske Regnskaber og Jordebøger i 1519-20 at Swnniffue på Stranden er blitt betalt tilbake for lån av smør.⁸⁹ Og i 1520 har hun betalt en mark i skatt.⁹⁰ Dette trenger, som nevnt, selvfølgelig ikke være den hustru Sunniva som har gitt navn til gården vi finner på 1521-listen, men det kan også godt være det. Som vi har sett var det svært vanlig at gårdene ble gitt navn etter huseieren, og det er derfor veldig sannsynlig at vi finner en Sunniva som husfrue i gården hustru Sunnivas gård i 1521.

Tittelen hustru, var på denne tiden som regel forbeholdt aristokratiske kvinner. Vi får heller ikke ut fra kildematerialet vi finner om denne hustru Sunniva inntrykk av at dette er en kvinne som ble sett ned på av samfunnet, hun kan heller virke som en velansett kvinne, noe som hustrutittelen også antyder. En indikasjon på dette kan en blant annet søke i at prostens i Bergen i 1520 gav et lod sølv på hennes vegne for en hjelp hun hadde mottatt.⁹¹ Et år senere, i 1521, er det én kvinne listet opp på listen over fattige kvinners tiendepengeskatt i hustru Sunnivas gård på Stranden. På

⁸⁹ NRJ I s. 491

⁹⁰ NRJ I s. 563

⁹¹ NRJ I s. 551

grunnlag av dette andre kildemateriale kan vi gå ut fra at denne Sunniva har vært husfrue i denne gården.

I 1567, nesten 50 år etter 1521-listen finner vi også gården hustru Sunnivas gård i kildematerialet, vi finner her en mann ved navn Lauris som må betale fordi han dro en kniv mot byfogden. Det står ingenting i denne kilden om at det bodde en kvinne ved navn Sunniva her nå, og vi kan muligens anta at gården bare har beholdt sitt navn opp gjennom tiden.

Også denne gården finner vi i Absalon Pederssøns dagbok på listen over gårdene som gikk med i 1561 brannen. Denne er også plassert på nedsiden av gaten mot sjøen (tabell 4.16).

Tabell 4.16 – Funn av gården Hustru Sunnivas gård i annetkildemateriale		
Kilde	Person nevnt og årstall	Hva kilden sier
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 491	Hustrv Swunniffwe 1519-20	”Jtem j pund wax hustrv Swunniffwe for hwn unsatthe lorien nagh salt fiisk”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 491	hustrv Swunniffwe på Strand - 1519-20	”Jtem j løb smør hustrv Swunniffwe på Strand bleff henne betalet for them løb smør hun lenthe Swenn pa flodhen”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 563	hustrv Swunnuffue 1520	”Jtem j marc hustrv Swunnuffue antwordet megh på then hver xx penninge som vdgik vti then skat”
Norske Regnskaber og Jordebøger bind 1 s. 551	Proffstenn og hustrw Swunniuee 1520	”Jtem j lod sølf antvorde meg proffstenn i Bergenn pa hustrw Swunniuee wegne som hun gaff heris nade til en hjelp”
Norske lensrekneskapsbøger bind 4 s. 18	Lauris og byfogden 1567	”Lauris vdi høstrue Syffnuis gord for hannd drogh einn kniff till byffogedenn och ville stinng hannom for hannd tilsagde hanom at hannd skulle vdpo koningens schiff bleiff hanom affdømt po roidstuenn”
Absalon Pederssøn Dagbok og Oration om Mester Geble s. 9-10	19. des. 1561	Oppramsing av gårder som gikk med i brannen i 1561

4.5 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg sett at det er fullt mulig å finne enkelte av gårdene fra 1521-listen igjen i annet kildemateriale. Jeg har også sett at en til og med kan finne noen av kvinnene som nevnes her. Andre kvinner finner en også i kildematerialet som kan være de samme kvinnene, men på grunn av at de her ikke listes opp med nøyaktig bosted, altså hvilken gård de har holdt til i, blir det ikke mulig å si helt klart om det er samme kvinnen.

Totalt har jeg nå funnet igjen hele 21 av gårdene som er listet opp på 1521-listen, som bosted for disse fattige kvinnene, i annet kildemateriale fra middelalder og tidlig nytid. Enkelte av disse funnene viser også til kvinner, kvinner som kan være de samme som vi også finner i 1521-listen. Totalt finner jeg igjen én kvinne som med svært stor sannsynlighet er den samme kvinnen som vi finner på 1521-listen. I tillegg finner jeg en kvinne som også sannsynligvis er kvinnen som har gitt navn til en av eiendommene som nevnes på 1521-listen.

Jeg har sett at det i mange tilfeller tyder på at også menn har bodd i gårdene som nevnes på 1521-listen sammen med kvinnene som på denne listen blir ramset opp som betalere av sin tiendepengeskatt.

Funnene av disse gårdene i annet kildemateriale har ikke gitt noen klare svar verken i retning av at vi har å gjøre med bordeller eller ikke. Men ut fra at det ofte er menn som blir betalt for utført arbeid, eller andre som har betalt for ulike varer vi finner igjen når vi finner disse gårdene i annet kildemateriale, tyder det heller på at i det minste enkelte av gårdene ikke har vært bordeller.

Kapittel 5

Seinmiddelalderens bysamfunn i Bergen

5.1 Innledning

I arbeidet med mine problemstillinger kan det også være fornuftig å ta et raskt blikk på hvordan forholdene var i seinmiddelalderens Bergen. Dette kan være med på å gi oss noen svar på spørsmålene som dukker opp rundt arbeidet med 1521-listen. Jeg vil derfor i dette kapitlet se på hvordan livet i byen var i denne perioden. Da spesielt på hvordan livet var for den kvinnelige delen av befolkningen. Jeg vil forsøke å si noe om hvilke valg en ung kvinne i seinmiddelalderens Bergen hadde utover det å gifte seg å stifte familie. Jeg vil her også komme lett inn på prostitusjonen i Bergens middelalder, og se på hva som kunne være årsaken til at enkelte kvinner måtte ty til prostitusjon for å livnære seg. I denne sammenheng vil jeg også se på æresbegrepet og hvordan æren var ulik for kvinner og menn. Dette kan kanskje kunne gi oss noen svar rundt statusen til kvinnene på 1521-listen, og kan hjelpe oss med å komme til en konklusjon rundt hvem disse kvinnene var.

5.2 Folketall

Noe nøyaktig folketal for Bergen i seinmiddelalder kan vi vanskelig gi med det kildematerialet som i dag er tilgjengelig, men et tall som kan vise befolkningen sånn noenlunde er det ikke umulig å komme frem til.

Bebyggelsesutviklingen i Bergen tyder på at folketallet i byen tok seg godt opp igjen etter pesten hadde rast fra seg i andre halvdel av 1300-tallet. I følge Knut Helles beregninger var det ved utgangen av 1500-tallet sannsynlig at det bodde ca 8500 mennesker her i byen, kanskje til og med en del mer. Da hadde trolig folketallet gått opp under den sterke økonomiske ekspansjonen i de to, tre foregående årtiene. Mulighetene er tilstedet for at allerede på midten av 1500-tallet hadde innbyggertallet kommet opp igjen til rundt 7000 som var tallet før svartedauden. Helle sier imidlertid at dette da forutsetter en betydelig vekst på 1400-tallet.⁹²

⁹² Helle, Knut 1982: 692

5.3 Bebyggelse

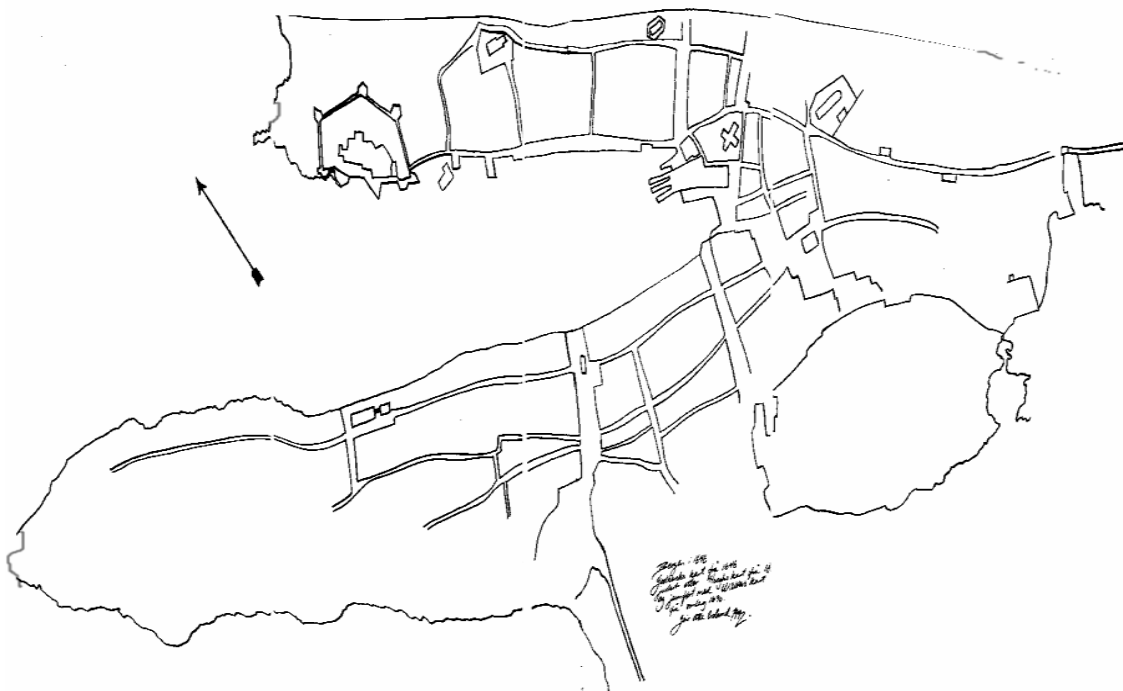
Et nøyaktig bilde på hvordan Bergen så ut i seinmiddelalder er også svært vanskelig å gi, men her er vi likevel kommet ganske langt i beregningene. Arkeologiske utgravinger og historiske dokumenter har vært med på å kartlegge Bergen i de tidligere tider. Her er blant annet arbeidene til Christian Koren Wiberg og Bernt Lorentzen svært aktuelle. Begge har utført flere undersøkelser i områdene på og rundt Bryggen som har gitt oss mange svar på hvordan Bergen må ha sett ut i tidligere tider. Blant annet vet vi at selve strukturen i bebyggelsen i områdene rundt Vågen, beholdt sin form langt opp i tid. Noe som også gjør arbeidet med å plassere bygninger og annet i middelalderens Bergen mye lettere.

I seinmiddelalder strakte bebyggelsen seg langs hele dagens bryggeområde, opp mot Øvregaten og rundt mot Strandsiden. Bebyggelsen var klart konsentrert rundt Vågen. Men nå vokste det frem bebygde områder også utenfor Vågen. Strandsiden begynte nå etter hvert å bli mer og mer utbygd (kart 1). Her holdt også den norske handelsstanden til utover i perioden. Mens bryggesiden var forbeholdt de hanseatiske kjøpmenn.

Også Vågsbotn var nå godt utbygd, langs Sutarestretet regner vi med at det i seinmiddelalderen stod gårder på begge sider av gaten bort mot Domkirken.

Kart 1 – Oversikts kart over Bergen – Justert av Geir Atle Ersland etter Geelkercks kart frå 1646

Kart 1 - Oversiktskart Bergen

5.4 Livet i byen

Bergen var på denne tiden Norges største by, og et viktig handelssentrum i europeisk sammenheng. Særlig i seilingssesongen kom det svært mange reisende til byen, både fra inn- og utland, og folketallet i byen økte nok betraktelig denne delen av året. Dette, i tillegg til de fastboende hanseatene ved Bryggen, satte nok helt klart sitt preg på livet i Bergen. Også mange av byens innbyggere hadde nok sitt virke innen en eller annen form for handel. Dette gjaldt nok også for en del kvinner, flere kvinner hadde nå virke i handelen i byen, gjerne i tillegg til en familie. Dette kunne være koner som var del av mannens virksomhet, eller enker som drev mannens virksomhet videre etter hans død.

Hanseatene var også helt klart en sentral del av bybildet i Bergen i seinmiddelalderen. Selv om de skulle leve i sine isolerte samfunn på Bryggen og ikke ha kontakt med lokalbefolkningen i byen, er det helt klart at de har blitt lagt merke til. I mange tilfeller ble de også svært upopulære i byen, delvis på grunn av stadige sammenstøtt med bergenserne. En finner i kildematerialet både spor etter ulike slåsskamper mellom hanseat og lokal bergenser, som i en del tilfeller til og med har resultert i døden, og andre former for kontakt, som diverse uenigheter som har endt for retten. En annen tydelig kontakt er den kontakten de hadde med lokale kvinner. Denne finner en også, om enn få, spor etter i kildematerialet. Både i form av besøk hos prostituerte i byen, men også i form av spor etter fastere forhold til byens kvinner.

5.5 Tilreisende

På grunn av Bergens rolle som handelsby var det til en hver tid mange tilreisende i byen. Dette var ikke bare tyskere, også mange andre grupper var representert i byen. Det var tilreisende både fra andre deler av Norge og fra ulike deler av Europa ellers.

Allerede så tidlig som fra 1100-tallet kom det mange tilreisende til Bergen for å selge sine varer her. Det er også mye som tyder på at allerede da dominerte engelskmenn og tyskere.⁹³ Etter hvert ble det også disse handelsreisende fra østersjøstedene med Lübeck i spissen som kom til å dominere handelen i Byen.⁹⁴

⁹³ Helle, Knut 1995: 141

⁹⁴ Helle, Knut 1982: 378

5.5.1 Hanseater i Bergen

Noe av årsaken til det er hanseatene en hører mest om er selvfølgelig betydningen de spilte i handelen i landet generelt. Samtidig som at de nok klart var den største gruppen, spesielt da utover i middelalderen. Også det faktum at de etablerte sitt kontor i Bergen som gjorde at mange av dem ble i byen over lengre tidsrom er en klar årsak til at det er denne gruppen tilreisende en hører mest om. Det er også denne gruppen innvandrere i byen som har gjort mest utav seg i historisk sammenheng, og som har preget byens historie generelt sett. På det meste oppholdt det seg rundt 2000 enslige menn ved kontoret på Bryggen.

Allerede fra 1100-tallet finner en at de kom til Bergen i sommermånedene og handlet med sine varer her. Og fra 1250, da forbudet om å bli vinteren over ble opphevet, finner en at en del av dem satt som vintersittere i byen. Men det var først etter at de etablerte sitt kontor her rundt 1360 at de begynte å bli de klart dominerende kjøpmenn i byen.⁹⁵ Noe av årsaken til at Kontoret ble etablert nettopp nå kan søkes i det faktum at byen, som Norge generelt, var sterkt svekket etter svartedauden.⁹⁶ Noe som igjen åpnet for at de som gruppe sterkere kunne knytte grepet rundt handelen i byen. For selv om også de ble rammet av pesten som herjet byen, kom det her stadig nye tilreisende til, og derfor ble ikke de svekket på samme måte som den øvrige delen av byens befolkning, og da også den øvrige delen av byens handelsstand. Dette er nok også årsaken til at de klarte å få tilnærmet monopol på handelen fra Bergen.

Selv om Bergen egentlig aldri var noen hansaby lå likevel et av hansaens store handelsstasjoner, såkalte kontorer, her. De andre tre handelsstasjonene lå forøvrig i Stalhof i London, Brügge og Novgorod. Kontorene var utstyrt med privilegier av de lokale makthaverne, og de hadde sin egen ledelse og domstol.⁹⁷

Kontoret, eller *den alminnelige kjøpmann i Bergen* som var det offisielle navnet, var direkte underlagt byrådet i Lübeck. De kontorske ble aldri integrert i bysamfunnet i Bergen, men levde og fungerte som en egen handelskoloni.⁹⁸ Gjennom intern jurisdiksjon ordnet de sine mellomværender uavhengig av byens myndigheter. Og strenge reaksjoner truet den som brøt ut og bosatte seg annensteds i byen for å leve og arbeide der.⁹⁹ Denne distanseringen fra den øvrige befolkningen i Bergen var nok også klart med på å gjøre forholdet mellom disse gruppene anstrengt.

⁹⁵ Helle, Knut 1995: 142

⁹⁶ Bryggens museum 1990: 8

⁹⁷ Bryggens museum 1990: 7

⁹⁸ Bjørkvik, Halvard 1996: 92

⁹⁹ Helle, Knut 1982: 761

Kildematerialet forteller i mange tilfeller om en gruppe som bedrev mye vold og usømmelig oppførsel, men dette kan like gjerne brukes som et bevis på deres upopulære rolle i byen, enn som et bevis for at de faktisk var en gruppe som levde et syndig og umoralsk liv. Mye av kritikken mot dem er nok nettopp på grunn av deres upopularitet i byen svært overdrevet.

5.5.2 Hanseater og kvinner i Bergen

Hver nyankomne hanseat måtte love at han skulle bli boende på Bryggen så lenge han var i Norge. Han kunne heller ikke stifte familie, fordi han skulle for all del ikke bli en del av det bergenske samfunnet. Derfor hadde hanseatene heller ikke lov til å gifte seg med en lokal kvinne den tiden de oppholdt seg i byen. Ekteskapsforbudet var svært viktig å opprettholde for Kontoret. Om en kjøpmann fikk gifte seg med en norsk kvinne mens han oppholdt seg her i byen, ville det nok uten tvil etter hvert komme barn, og dermed også arvinger, arvinger som ville arve kjøpmannen når han gikk bort. På den måten kunne da utenforstående få del i verdiene som var knyttet til Kontorets hansastuer.¹⁰⁰ Dette ekteskapsforbudet kommer frem i en hansaordinans fra 1498 som forbyr hanseatene å gifte seg den tiden de var en del av Kontoret. Dette gjorde både kontoret og amtene til reine mannssamfunn. Strengt reaksjoner truet den som brøt deres lover, og blant annet bosatte seg utenfor kontorets område for å leve og arbeide i samband med den lokale bergenseren.¹⁰¹ Likevel finner en allerede så tidlig som siste halvdel av 1300-tallet at hanseatiske kjøpmenn blir klaget inn for å ha giftet seg med lokale kvinner.¹⁰² At dette har hendt hører nok likevel til sjeldenheten. De fleste hanseatene i Bergen i denne perioden holdt seg nok til regelen om at de ikke hadde lov til å gifte seg mens de oppholdt seg i byen. En kan imidlertid ikke anta at de av den grunn holdt seg borte fra kvinnene i byen.

De prostituerte kan ha vært løsningen for mange. Men det er også mye som tyder på at en del av hanseatene heller innledet mer faste forhold, til byens kvinner. Kvinner som de levde sammen med den tiden de oppholdt seg i byen, og gjerne også fikk barn med. Men siden de ikke var gift med disse kvinnene, ble heller ikke barna de fikk med dem automatisk legitime arvinger. Dette finner vi blant annet spor etter i testamentene etter hanseater som var vendt tilbake til Lübeck, der enkelte også betenker sine kvinner og barn i Bergen.¹⁰³ Disse testamentene kan altså være en sterk indikasjon på at en ikke utelukkende kan si at hanseatens forhold til lokale kvinner var besøk hos byens prostituerte. I disse testamentene kan en blant annet finne så tidlig som i 1369,

¹⁰⁰ Haugland, Håkon 2006: 107-108

¹⁰¹ Helle, Knut 1982: 761

¹⁰² Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 15-16

¹⁰³ Bruns, Friedrich 1900, nr. 14, 16

at en Johannes Steding betenker sin konkubine Gudride og barna han hadde med henne i sitt testamente.¹⁰⁴

Et av ankepunktene mot tyskerne i Bergen i samtiden var også nettopp dette, deres forhold til byens kvinner. Sølibattvungen gjorde at denne kontakten fant sted utenfor ekteskapet, noe som ikke gjorde misnøyen mindre. Knut Helle er blant dem som kommer innpå nettopp disse sidene av kontakten mellom hanseatene og lokalbefolkning. Han sier i sitt bind i Bergen Bys historie at det tidlig ble vanlig at de mer etablerte tyskerne ved Kontoret og i amtene holdt friller eller konkubiner.¹⁰⁵ Og mye kan tyde på at dette har vært tilfellet. For en hanseat som oppholdt seg lengre tid i Bergen må det ha vært mye mer naturlig å ha en fast frille enn å ha stadige besøk hos byens portkoner.

Misnøyen mot frillelivet kommer også frem i et hyrdebrev til innbyggerne i Bergen skrevet av Biskop Jacob i 1390. Selv om han her ikke bare går ut mot de kontorske, tyder mye på at han i dette brevet særlig har hanseatene i tankene når han går så hardt ut mot denne samlivsformen mellom kvinne og mann. Han gir disse synderne 3 uker på å forbedre seg, og om de ikke gjør det vil han forby dem sakramentet, nattverden.¹⁰⁶

Også et klageskriv mot hanseatene fra byens rådmenn i 1440, viser klart en misnøye mot deres kontakt med byens kvinner. Her klages det på at de lokker til seg andre menns koner og de til og med navngir enkelte av disse kvinnene som er blitt ”lokket” fra sine menn: ”*at samme tyske kjøbmænd haver holdt og endnu daglig holde egtemænds hustruer hos sig fra deres mænd med overvold, og bedrive deres skjendelige levnet med dem, som er: Agnete Herborg, som løb fra Sven Wale; Gertrud Ottes kone; Margrete, Christophers kone, Sigrid Berkmands kone; Daniel Skredders hustru.*”¹⁰⁷ Videre klages det også over at det ikke bare er andre menns hustruer hanseatene lokker til seg, men også gode menns døtre, både enker og ugifte: ”*at de tyske lokke til seg gode mænds børn, baade enker og piger, til et løst levnet, og leve siden udi et lasteligt levnet alle deres dage*”¹⁰⁸ Dette siste avsnittet kan da være en indikasjon på hanseatens fastere forhold, det sies at disse døtrene ”lokkes” til et *løst levnet* som kan vise til at de levde i et samboerforhold uten å være gift, altså frilleliv.

¹⁰⁴ Bruns, Friedrich 1900: 16-17, Helle, Knut 1982: 764

¹⁰⁵ Helle, Knut 1982: 762-63

¹⁰⁶ DN III nr. 487

¹⁰⁷ Mats Störsson 1560-1569: 51-54

¹⁰⁸ *ibid*

Knut Helle er også inne på at disse frilleforholdene mellom hanseat og lokal kvinne kunne ha økonomiske fordeler for hanseaten. Han forteller at kong Håkon VI i sin skipan om hanseatenes rettigheter i Norge i 1377 satte et forbud mot at friller solgte annet gods enn sitt eget i stort eller smått. Det tyder på at tyskerne gjennom sine kvinner søkte å omgå forbudene mot utlendingers mellom- og detaljhandel i byen. Dette hjalp selvfølgelig heller ikke på lokalbefolkningens sinne over deres frilleliv.¹⁰⁹

I Bergen Fundas fortelles det også om misnøyen ved lokale kvinner som gav seg hen til hanseatene. Det sies her at Christoffer Valkendorf i 1550-årene grep inn mot at piker og kvinner tok seg en garp (tysker) ”*Item paa det at ingen piger eller kvinnfolk skulde med vilje give seg eller have lyst til saadan lösaktighed, at tage sig en Garp, som skulde klæde oc føde henne, som tiidt oc ofte skiedt er.*”¹¹⁰ Nok en gang tyder dette heller på fastere forhold mellom hanseat og lokal kvinne, enn prostitusjon. Da dette utsagnet fra Valkendorf sier at kvinnen ikke skal la en garp klede eller føde seg.

Edvard Edwardsen forteller i sin Bergens beskrivelse fra 1630-1695, om hanseatenes forhold til de lokale kvinner. Han skriver her at ”*De bedreffue U-endelig Horeri med Æctekoner og Piger uden Blusel*” og forteller at hver hadde de sin hore.¹¹¹

Edwardsen nevner her også at hanseatene drev hele syv offentlige horehus på Øvregaten. Han navngir videre også disse som blant annet Stenkjelleren, Kragen og Schmieden.¹¹² En del av disse navngitte horehusene var nok også skjenkesteder. Selv om en ikke finner kildemateriale som direkte forteller noe om dette. Derimot i to av gårdene på tiendepengeskattelisten fra 1521, finner en indikasjoner i kildematerialet på at det har vært drevet en eller annen virksomhet fra, dette er gårdene Nygarden og Paltegården. I 1491 gir Kong Hans beboerne her lov til å drive sin virksomhet uten innblanding fra noen, verken kongens egne menn eller byens embetsmenn eller fogder. Og de har her lov til å tappe både øl og annen drikke.¹¹³

En annen indikasjon på forholdet mellom hanseater og lokale kvinner finner vi også i bøtene de kunne ilegges. Blant de største bøtene en hanseat kunne dømmes til å betale, var en tønne øl, som blant annet var boten for å bli barnefar i Bergen, eller for å ha en løs kvinne hos seg på helligaftener eller når man drakk fritt øl.¹¹⁴ At det fantes en egen bot for å bli barnefar mens man

¹⁰⁹ Helle, Knut 1982: 763

¹¹⁰ Bergen Fundas i Det norske magasin I: 556

¹¹¹ Edwardsen, Edvard 1630-95: 400

¹¹² *ibid.* s. 400

¹¹³ Bergensfarerarkivet 704 - Lübeck

¹¹⁴ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 15 - 16

oppholdt seg i Bergen tyder på at dette var noe som skjedde, selv om det ikke sier noe direkte om hvor ofte dette har hendt.

Men selv om mange av kjøpmennene ved kontor hadde sine faste friller som de holdt seg til, kan det ikke levnes tvil om at mange av dem også oppsøkte de prostituerte på Øvregaten. Spor i kildene som taler for dette er blant annet prostituerte med tilnavn som ”den tyske engel” og ”tyske Trine” som en finner på begynnelsen av 1600-tallet. Videre finner en også en del fastboende på Bryggen som er blitt bøtelagt for hor.¹¹⁵ Men som jeg var inne på i innledningskapittelet, er benevnelsen hor ikke lett å forholde seg til. Selv om en finner i kildematerialet at en hanseat er blitt tatt for hor, trenger ikke dette å bety at han faktisk har vært hos en prostituert.

5.6 Kvinners liv i Bergens seinmiddelalder

Om den vanlige kvinnes liv vet vi i utgangspunktet lite. Hennes plass var i hjemmet og hun synes derfor lite i de arenaer det skrives om. For det er helt klart at kildematerialet helst forteller oss om de offentlige arenaer, arenaene hvor mennene dominerte. Men en kan likevel finne små drypp etter også kvinners liv og virke i kildematerialet.

Med kristendommen kom et komplisert syn på kvinnen, de kristne priste skaperverket som kvinnen unektelig var en del av, men kvinnen ble likevel assosiert med mye av det som betydde fristelser og fare.¹¹⁶ Kvinnen var sett på som årsaken til arvesynden, og var direkte ansvarlig for at mennesket ble drevet fra Edens hage. Kvinnen var syndig og i mange sammenhenger sett på som noe farlig og fristende som kunne føre mannen vekk fra Gud og ut i fortapelsen.

Ekteskapet ble i middelalder sett på som hellig, da særlig etter reformasjonen, da Luther statuerte at ekteskapet ble innstiftet av Gud før syndefallet, og var derfor den rette måten å leve i samhold for mann og kvinne, ekteskapet var til Guds ære.¹¹⁷ Før reformasjonen var sølibatet sett på som det mest hellige, den reneste måten å leve på og den beste måten å være nær og ære Gud på. Jomfru Maria var et ideal, den rene hellige kvinnen.¹¹⁸ For kvinner var det derfor et alternativ til

¹¹⁵ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 16

¹¹⁶ Gunnes, Erik og Vogt, Kari 1979: 184

¹¹⁷ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 4

¹¹⁸ Damsholt, Nanna 1992: 415

ekteskapet å vie sitt liv til bønn og sølibatet i klosteret. Seksuell kontakt utenfor ekteskapet hadde verken plass i tiden før eller etter reformasjonen.

For en del ble det såkalte frillelivet et alternativ for ekteskap. Det var dyrt å gifte seg, og det var ikke alle som kunne ha råd til dette. Derfor var det relativt vanlig å leve sammen i slike frilleforhold. Disse fungerte på mange måter som dagens samboerforhold. En frille ble ikke sett på som en prostituert eller en som bedrev hor. Hun ble på mange måter akseptert av samtidens samfunn, selv om hun ikke var like aktet som en dannekvinn, en hederlig og godt gift kvinne. Dette vises blant annet i lovmateriale som tar for seg at friller ikke hadde lov å bære like kostlige og fine klær som en dannekvinn. En skulle kunne skille dannekvinnen fra de med mindre sosial status, som disse frillene klart hadde. Barna frillen fikk med sin ”mann” ble heller ikke automatisk bli hans legitime arvinger. Likevel, om et frilleforhold hadde bestått åpenlyst i mer enn 20 år, og kvinnens rolle hadde tilsvart en ektehustrus, da var hun å anse som en sådan, og barna var å anse som ektefødte med full arverett etter sin far.¹¹⁹

5.6.1 Kvinners rettigheter i bysamfunnet

På mange områder kunne nok livet i byene by på flere og bedre muligheter for en kvinne enn de hun hadde hatt på landsbygda. Her ble det større mulighet for å ta seg arbeid utenfor ekteskapet, og en mulighet for å klare seg også uten mannen. Byloven gav også kvinner i Bergen større rettigheter enn den samtidige Landsloven gav kvinnene i bygdene. I Byloven fra 1276 heter det ”I vår by skal alle frie og fullmyndige rå for sine egne kjøp, kvinner såvel som menn; unntatt at kvinner ikke skal kjøpe hus eller jord, uten deres husbond eller rette arving gir dem lov”.¹²⁰ I byen fikk med andre ord fullmyndige kvinner, altså kvinner over 20 år, rett til å kunne rå over egne kjøp og inngå økonomiske avtaler uten størrelsesbegrensing, men det var likevel slik at hun i praksis ikke kunne kjøpe eller selge hus og jord uten samtykke fra ektemann eller for ugifte og enkers vedkommende uten samtykke fra deres rette arving. Etter Landsloven var kvinners rettigheter til å kjøpe og handle sterkt knyttet opp mot mannens sosiale rang.¹²¹

5.6.2 Kvinners yrkesmuligheter

Da handel og håndverk ble egne yrker kom det også andre muligheter for kvinnene. Dette var i hovedsak aktuelt i byene hvor denne virksomhet for det meste var konsentrert.

¹¹⁹ Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bd. 20: 197 - 199

¹²⁰ Gunnes, Erik og Vogt, Kari 1979: 204

¹²¹ Helle, Knut 1982: 462

Blant yrkene en ofte fant kvinner i var krokoner på de mange vertshusene, men også innen produksjon og salg av diverse matvarer fant en mange kvinner. Mye av produksjonen av dette skjedde i hjemmet, og var gjerne en tilleggsinntekt for familien.

Badekoner var også et kvinneyrke. En finner dette yrket nevnt allerede i byvedtekter fra 1282, vi kan også anta at det ble servert øl i badestuene og det er derfor også trolig at badekonene fungerte som Ølkoner.¹²² Ølkoner noen av de kvinnene en hører mest om i det norske lov materialet. Det var i utgangspunktet strenge lover for hvem som hadde lov å tappe og brygge øl, dette var et monopol forbeholdt huseierne, men disse kunne leie ut denne retten til ølkoner eller andre. Men ingen friller eller løsekoner hadde lov til å tappe øl.¹²³

Gifte kvinner og enker etter menn med egen virksomhet hadde nok større mulighet for å drive egen forretningsvirksomhet enn andre kvinner. Av de enslige kvinnene utgjorde imidlertid tjenestejentene den største gruppen yrkeskvinner. De hørte naturlig med i husholdet, og levde og bodde sammen med husbondfolket. Lønna som tjenestepike var lav, slik at mange hadde råd til å ansette hjelp i hjemmet. Oftest var hovedlønna kost og losji, men ofte fikk de også en liten sum utenom.

De fleste kvinnene i bysamfunnet var likevel ikke næringsdrivende kvinner, men kvinner som hadde sitt liv og virke i husholdningene rundt om i byen, enten som gifte kvinner, døtre, tjenestepiker eller lignende.¹²⁴ Deres liv var innenfor hjemmets sfære og deres arbeid var å være en god datter, kone og mor.

5.7 Prostitusjon

Det har gjennom hele historien eksistert et behov for prostitusjonen. Og etter som byer vokste frem i hele Europa har også dette behovet økt. I en del byer finner en også offentlige horehus som var en del av middelalderens bybilde. Forsvarerne av prostitusjonen argumenterte ofte med at den forhindret enda større onder i samfunnet.¹²⁵ Prostitusjonen har likevel aldri vært akseptert og har for det meste av historien vært sett på som et onde som en helst ville få bukt med.

¹²² Helle, Knut 1982: 437

¹²³ Aschehougs Norges kulturhistorie bind 2, s 205

¹²⁴ Helle, Knut 1982: 464

¹²⁵ Sogner, Sølvi 1992: 55

Det som var spesielt for begrepet prostitusjon var at dette bare gjaldt kvinner, det var bare kvinner som kunne være prostituerte. Dessuten var prostitusjon for det meste et byfenomen. Det var ikke rom for prostitusjon på landsbygda på samme måte som i byene. Det som også skiller denne formen for hor fra andre er at her får kvinnen betalt for sine seksuelle forhold til menn.

Seksualmoralen var helt klart strengere for kvinner enn for menn i middelalder. Menn ble ikke dømt for hor i samme grad som kvinner, og om en mann hadde et seksuelt forhold før ekteskap ble ikke det slått like hardt ned på som om en kvinne hadde det. Noe av årsaken til dette kan nok søkes i det faktum at en kvinne kunne bli med barn.

I mange av Europas byer var det store grupper av unglarere. Både lærlinger og svenner var i de fleste tilfeller ugifte menn, de hadde enda ikke råd til å stifte familie siden de bare var lærlinger, disse gruppene fant man i de fleste storbyer. Storbyene hadde også ofte store grupper av geistlige som levde i sølibat, og soldater som i mange tilfeller var ugifte menn. Alle disse var nok klare brukergrupper hos de prostituerte.¹²⁶ I Bergen hadde vi også, i tillegg til de gruppene av menn som blir nevnt her, den store gruppen tilreisende kjøpmenn til byen. Og da spesielt de hanseatiske kjøpmennene som i perioder var fastboende i byen.

Det er også blitt et etablert faktum at mange geistlige nok også var brukere av de prostituertes tjenester. Et eksempel på kildemateriale som kommer inn på nettopp denne påstanden er et avsnitt i Absalon Pederssøn Beyers dagbok her skriver han 26. august 1563 ”*Døde Kastibrog den gamle skoge som hafde i fordum tid tient munkes, kannicker, prester, hoffmænd oc andre, mett aff alder oc hafde hun tho horunger effter sig, fore huilke hun vilde icke aabenbare sine penninge, mend forsende dem oc gaff dem bort til andre.*”¹²⁷ Dette utdraget sier altså noe om hvem som var kunder hos byens prostituerte, her nevner Absalon opp en hel rekke geistlige som kunder hos denne prostituerte. Et annet bevis for at geistlige også var kunder hos byens prostituerte, finner vi i Biskop Olaf Thorkelssön brev i 1527, altså bare seks år etter den omtalte 1521-listen. I dette brevet klager blant annet biskop Olaf over at Svartebrødrene tilstedighet er å finne hos *dem* på Øvregaten.¹²⁸

En antar også at det var vanlig for prostituerte kvinner å også ha tilleggssysler som gav dem inntekter utover det de tjente på å gi menn seksuelle tjenester. Enslige kvinner kunne drive

¹²⁶ Damshold, Nanna 1992: 410-11

¹²⁷ Absalon 1552-1572: 37

¹²⁸ DN IX brev 597, s. 580

vertshus eller skjenkesteder, men alle viste likevel hva det var som egentlig gikk for seg der.¹²⁹ Slike kombinerte skjenkesteder og bordeller finner vi blant annet i gården Stenkjelleren på Øvregaten. Som en blant annet finner omtalt i Den norske So som et bordell.¹³⁰

5.7.1 Lover rundt prostitusjon i norsk middelalder

Det fantes også en rekke lover rundt både hor og prostitusjon i middelalder. Dette kan også være med på å fortelle oss noe om hvor vanlig det var med denne typen forhold.

I Bjarkøyretten, som er den eldste byloven, blir en puta definert som en kvinne som legger seg bort mer enn tre ganger.¹³¹ Men selv om en kvinne hadde utenomekteskapelige forhold tre ganger, vil ikke det si at hun nødvendigvis var en prostituert av den grunn.

I kong Haakon Magnussöns rettebod om handel og forhold i Bergen står det også å lese om de prostituerte at, som skikken var i andre land, skulle det også være i Norge mulig å skille en dannet kvinne fra andre friller og løse koner. Dannede kvinner kunne bære fine og kostbare klær hver etter sin stand. Mens friller og løse kvinner ikke får bære klær som er kostligere enn *en allen till iij ss engelske ij gagns pendinge*. De hadde heller ikke lov til å bære søljer, gullringer, sølvknapper eller klær med gulltråder. Heller ikke stråhatter hadde de lov til å bære. Av denne teksten kommer det også frem at det var ulike typer løse kvinner. Friller hadde blant annet lov å bære kostligere klær enn for eksempel løse puter og menige skjøger.¹³²

Samme året som reformasjonen kom til Danmark – Norge i 1536 ble straffene for hor innskjerpet. Mannen skulle miste hodet og kvinnen puttes i en sekk og druknes. Denne loven ble imidlertid etter hvert modifisert til å hete at første gang hor ble begått skulle de involverte miste alt de eide, ved andre gangs hor skulle de i tillegg landsforvises og ved tredje gangs hor gjaldt den gamle regelen om at mannen skulle miste hodet og kvinnen druknes.¹³³

I 1556 kom enda en lovbestemmelse mot hor, skjørlevnet og boleri, denne statuerte at de som drev med slikt skulle forvises til de skammet seg eller bedret seg.¹³⁴

¹²⁹ Holtan, Inger 1996 145-46

¹³⁰ Den norske So 1584: 38

¹³¹ Holtan, Inger 1996: 144

¹³² NgL IV s. 361-62

¹³³ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 19

¹³⁴ *ibid.* s. 18

En forordning fra 1617 sidestilte kvinner med menn i straffedommene når det gjaldt sedelighetsaker. Kvinner og menn som hadde begått leiermål, og som ikke ville gifte seg, skulle nå først straffes med skriftemål og høye bøter, boten for kvinner var på 6 riksdaler en sum som på denne tiden tilsvarte verdien for to kyr, mens mannen skulle betale 12. Om de ikke kunne betale disse bøkene skulle de straffes på kroppen med fengselsstraff. Om mannen igjen hadde et utenomekteskapelig forhold skulle han igjen straffes på kroppen med fengsel, mens kvinnen skulle straffes med å bindes til kaken og piskes. Om derimot paret gikk med på å gifte seg etter sin syndens handling, fikk de betydelig lavere bøter og slapp skriftemålet.¹³⁵

Som i andre byer hadde også Bergen egne byvedtekter som gjaldt særlig for byen. Også på området hor og prostitusjon hadde fantes det byvedtekter. Blant annet var det forbudt å gi horer og løse kvinner losji på samme måte som med tyver og menedere. Det var også forbudt å holde piker på Øvregaten, i kildene omtales dette som rufferi, og dette ble straffet med strenge bøter.¹³⁶ De hadde heller ikke lov å sitte ved barselseng eller blant de dannede kvinner i kirken.¹³⁷

De prostituerte skulle også holdes fra den ærbødige delen av befolkningen. En bestemmelse fra 1569 som sier at løse kvinner som ikke ville forlate byen skulle bøklegges og forvises til Øvregaten tyder på at det var her de prostituerte var plassert i seinmiddelalder.¹³⁸

I denne bestemmelsen fra 1569 sies det at alle løse kvinner som ikke rømmer byen etter fogdens befaling skulle bøklegges og forvises – ”drage af Byen eller til Øvregaden, eller at miste Huden og drage Sten af Byen efter Loven.”¹³⁹

I Bergenhus len ble det bestemt at løse kvinner som ble funnet skyldig i hor og ikke kunne betale sine bøter skulle stå naken i kirkedøra og skrifte og siden forvises fra lenet.¹⁴⁰

Å bære stein var også en straff som var forbeholdt kvinner. Denne straffen gikk ut på at to steiner ble hengt over kvinnens skuldre og hun ble tvunget til å gå gjennom byens gater og torv mens hun trakk forføringen etter seg med et rep som var bundet til hans mannlige lem.¹⁴¹

I 1600 gjør myndighetene et forsøk på å bedre forholdene på Øvregaten ved å innskjerpe eldre bestemmelser fra 1554 om bøkleggelse av ruffersker som holdt piker på stretet.¹⁴²

¹³⁵ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 19

¹³⁶ *ibid.* s. 20

¹³⁷ *ibid.* s. 20

¹³⁸ APB, NM 1, tillegg nr 64 s. 496

¹³⁹ Fossen, Anders Bjarne 1995: 335

¹⁴⁰ Sandvik, Hilde 2005: 228

¹⁴¹ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 20 - 21

5.8 Ære og sosial status i seinmiddeladlerens bysamfunn

Æren var en viktig del av det middelalderske samfunnet. Ære var noe en hadde eller ikke hadde, og den var sterkt knyttet til seksualitet, spesielt for kvinners vedkommende. Æren var heller ikke en privatsak, men noe hele samfunnet ble innlemmet i. En kvinne ble ut fra ære enten sett på som ærlig eller løsaktig, og dette var blant de viktigste faktorene for å avgjøre om hun var et bra gifte eller ikke. Hadde en kvinne først plettet sin ære, var det lite hun kunne gjøre for å bedre sitt rykte igjen, hun hadde da brakt skam over både seg selv og sin familie.

5.8.1 Ære og seksualitet

Æresbegrepet var svært ofte knyttet tett opp mot seksualitet. For en kvinnes del betydde det i teorien at hun ikke skulle ligge med noen før hun ble gift, og etterpå bare med sin mann. En manns ære kunne imidlertid bero på om han kunne kontrollere sin kvinnes seksualitet. Om en gift kvinne begikk utroskap var det derfor ikke bare sin egen ære hun ødela, hun brakte også skam over sin mann. Ved æres begrepet fulgte begrepet skam og begrepet dyd svært tett. Kirkens syn på seksualitet var at dette bare skulle skje innenfor ekteskapets rammer, og da helst for reproduksjon, særlig var dette gjeldene for tiden før reformasjonen da sølibatet stod svært sterkt. I kildematerialet finner en mange eksempler på kvinner som enten omtales som løse eller dydige, dette var en del av det å kategorisere kvinnene i disse kildene. Blant annet finner en i Abslon Pederssøn Beyers dagbok kvinner som omtales både som dydige og som skjøger. 3. desember 1565 finner en blant annet en notis om jordmoren Elsebe som gikk bort om natten, Absalon omtaler videre denne kvinnen som både from og dydig.¹⁴³ Mens en notis 26. august 1563 forteller om skjøgen Kastiborg.¹⁴⁴

Kvinnenes sosiale status ble som regel definert ut fra hvilken stilling mannen eller faren hennes hadde. En kvinnes rolle i samfunnet var enten som datter, søster, kone eller mor, og disse rollene var det som skapte hennes plass i samfunnet, og gav henne sosial status. Men kvinner kunne også deles inn etter om de var gift, ugift, jomfru eller ikke jomfru, altså etter hva vi kan kalle en *seksuell status*.¹⁴⁵ Ofte er det også den seksuelle statusen en finner i kildematerialet, der en kvinne ofte er omtalt som gift med eller datter av, eller hun kan få en betegnelse som viser at hun er eller ikke er dydig.

¹⁴² Hofnagel, NM II, tillegg nr. 15 s. 274

¹⁴³ APB 1552-1572: 82

¹⁴⁴ APB 1552-1572: 37

¹⁴⁵ Bastiansen, Gro 1995 kap. 4 - nettside

En kilde til kvinnen i middelaldersamfunnet er ulike rettsprotokoller. Her kan kvinner nevnes i ulike saker hun har vært en del av, enten det gjaldt arvestridigheter, hor eller andre saker. Når en kvinne ble nevnt i en sak, var det som oftest enten med navnet sitt, eller hun fikk en benevnelse av byfogden som viste til hennes seksuelle status. Disse benevnelserne kunne blant annet være *hore, quindfolk, quinde, quindisperson, lettferdig og løsaktig quinde*. Alle disse uttrykkene forteller om kvinner som ikke lenger hadde sin ære og dyd i behold.

Men løsaktige og lettferdige kvinner solgte nødvendigvis ikke sine tjenester, de var ikke nødvendigvis prostituerte. Bruken av ulike benevnelser kunne nemlig variere fra byfogd til byfogd. Noen av de *prostituerte* hos en byfogd ville trolig ha vært å finne blant de løsaktige og lettferdige hos en annen, uten at vi kan si med sikkerhet hvem dette gjelder. Det er også opplagt at en del byfogder oftere enn andre benyttet seg av ordet *hore*.¹⁴⁶ En kan derfor ikke automatisk gå ut fra at vi har å gjøre med en prostituert om en finner kvinner omtalt som horer eller lettferdige hos en byfogd. Disse begrepene ble brukt om hverandre og sier egentlig ikke mye mer enn at kvinnen i det minste er blitt tatt i hor eller ble sett på av samfunnet som løs. Det forteller ikke at hun var prostituert. En kvinne som omtales som løs kunne også bare ha vært en som hadde begått et utenomekteskapelig forhold, kanskje det til og med var et engangs tilfelle.¹⁴⁷

Det var svært alvorlig å spre falske rykter om at en hadde ligget med en kvinne. Dette kunne ødelegge kvinnens rykte, og ryktet var svært viktig å ta vare på for en ung kvinne. Derfor gikk de også rettens vei for å dømme menn som spredde falskt rykte om at han hadde ligget med henne. For en ung kvinne avhang alt om hun hadde et godt rykte eller ikke. Om en hadde ligget med en kvinne skulle en gifte seg med henne etterpå. En kvinne som hadde begått leiermål, kunne få sin ære gjenopprettet ved at mannen giftet seg med henne. Gjorde han ikke det var kvinnens ære og sosiale status i samfunnet ødelagt, hun var ikke lenger et godt gifte og kunne ha problemer med å bli gift seinere. Hun kunne bli en byrde for familien, både økonomisk og når det gjaldt familiens gode rykte i samfunnet.

Et eksempel på hvor viktig æren var for en ung kvinne og at hun ville gå langt for å bevare den, finner vi i Bergen rådstueprotokoll: Her finner vi en ung pike ved navn Margrette Hannsdaatter som klager inn sin sak, en mann ved navn Morthenn Lauritzen hadde spredd falske rykter om at han hadde ligget med henne, ”*oc falskelig berømmet sig att haffue beliggett forne Margrette*”, dette ville ikke den unge kvinnen finne seg i, hennes ære stod på spill. Her må Morthenn tilslutt innrømme

¹⁴⁶ Bastiansen, Gro 1995 kap 4 - nettside

¹⁴⁷ *ibid.* kap 4 - nettside

at han ikke har hatt noen form for seksuell kontakt med henne ”*Och bekiennedd sig att haffue saadant Løgett oc digtel*”, og deretter gi henne en skriftlig bekjennelse på hennes uskyld, kvinnens rykte var reddet.¹⁴⁸ Også i Bergens domkapitels forhandlingsprotokoll finner vi kvinner som kjemper for sin ære. I januar 1607 finner vi her en kvinne ved navn Karine Mogensdotter som skal ha vært utsatt for løgn og ryktespredning, og prøver å redde sin ære.¹⁴⁹

En mann hadde altså mulighet til å frarøve en kvinne hennes ære, men han hadde også, gjennom ekteskapet, mulighet til å gjenopprette denne æren. Om en mann hadde hatt et seksuelt forhold til en kvinne og nektet å gifte seg med henne, kunne han bli idømt å betale henne og familien hennes hjemgift. Hjemgift var egentlig betegnelsen på kvinnens medgift, men ble også brukt som benevnelse på den erstatningen en kvinne hadde krav på ved et brutt ekteskapsløfte.¹⁵⁰ Men han ble likevel ikke nødvendigvis dømt til å gifte seg med kvinnen og kunne derfor nekte henne å få gjenopprettet sin ære.

5.8.2 Æren og samfunnet

At æren ble forsvart offentlig, er en pekepinn på at den ikke var privat. Krenket ære kunne ikke gjenopprettes bare gjennom at partene selv kom til enighet. Siden æren var så sterkt knyttet til sosial tilhørighet, var den ikke bare en sak for individet alene, men også for samfunnet i sin helhet. Når en kvinne eller mann mente seg ærekrenket, dreide det seg ikke først og fremst om en personlig krenket stolthet, men den fornærmedes sosiale tilhørighet.¹⁵¹

Ektekvinnene skulle spesielt være seksuelt trofaste, og da var det svært vanærende å bli kalt for "hore".¹⁵²

5.8.3 Kvinner i forbindelse med hanseaters ære

På grunnlag av det en vet om hanseatenes status i denne perioden, kan en nok med relativ stor sikkerhet si at kvinner som var kjent for å være i forbindelse med, eller for å ha forhold til noen av kjøpmennene ved Kontoret ikke hadde særlig høy sosial status i byen. Disse kvinnene som hadde forhold til hanseatene på Bryggen, ble heller ikke gift med disse mennene på grunn av ekteskapsforbudet for denne gruppen med menn i byen, med andre ord var de i beste fall faste friller av en hanseat. De valgte å leve utenfor ekteskapets rammer, og dette ble nok ikke akseptert av samfunnet. Friller ellers kunne nok til en viss grad aksepteres, de holdt seg tross alt i det

¹⁴⁸ fol. 111b – 112a

¹⁴⁹ Bergen domkapitels forhandlingsprotokoll 1 1605-1624: 20

¹⁵⁰ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 6

¹⁵¹ Bastiansen, Gro 1995 kap. 4 - nettside

¹⁵² ibid. kap 4 - nettside

minste til en mann, men en frille av en hanseat var nok enda lavere på den sosiale rangstigen enn en frille av en norsk mann på grunn av hanseatenes rolle i byen. Mye kan derfor tyde på at de ble sett ned på av samfunnet ellers. En indikasjon på dette er blant annet lovmaterialet som tar for seg at friller ikke hadde lov å selge annet gods enn sitt eget.¹⁵³ Denne skipan fra kong Håkon VI var nok spesielt myntet på friller av hanseater. Også Christoffer Valkendorfs forsøk på å få satt en stopper for at kvinner med vilje tok seg en garp, tyder på at denne gruppen kvinner i samfunnet ikke hadde en særlig høy status.¹⁵⁴

I mange tilfeller var nok også kvinnene som hadde kontakt med hanseatene prostituerte. Prostituerte ble nok generelt sett ned på av samfunnet og var ikke en akseptert gruppe, og det er lite som tyder på at situasjonen ble verre for dem om de hadde hanseater i sin kundegruppe eller ikke. En kan nok uansett anta at de var så langt ned på den sosiale rangstigen som en kunne komme i seinmiddelalderens samfunn.

Kildematerialet forteller imidlertid lite om hvordan disse kvinnene som hadde kontakt med den kontorske befolkning ble behandlet av samfunnet ellers. Men gjennom den stadige misnøyen med hanseatenes frilleleven og kontakt med byens prostituerte, som en blant annet finner i klagebrevet byens rådmenn skrev i 1440,¹⁵⁵ kan en nok med relativt stor sikkerhet anta at kvinner med nær forbindelse til mannsamfunnet på Bryggen ikke har vært høyt ansett av byens øvrige innbyggere.

5.8.4 De prostitueres ære

De prostituerte i samfunnet var også helt klart blant de gruppene i samfunnet med absolutt lavest sosial status. Deres ære var for lengst ødelagt, og ikke kunne de gjøre stort for å bedre den heller. De hadde nok ikke mange andre muligheter til å livnære seg på enn å drive prostitusjon. En kan nok anta at de kvinnene som ble prostituerte, ikke hadde mange andre måter å livnære seg på. Det var nok eneste utvei for de fleste av dem.

Lover på området som forteller at løsaktige kvinner kunne nektes å være vitne i en sak eller at de ikke skulle besøke dannekvinner i barsel var klare tegn på at disse kvinnene ble sett ned på av samfunnet. At det var svært viktig for dannekvinner å ikke bli forvekslet med en løs kvinne er også tegn på deres sosiale status, friller og prostituerte hadde ikke lov å bære like kostlige klær og

¹⁵³ Helle, Knut 1982: 763

¹⁵⁴ Bergen Fundas i Det norske magassin I: 556

¹⁵⁵ Mats Störssons Beretning 1560-1568, i NM I s 51-54

smykker som dannekvinner. En skulle altså lett kunne skille løsaktige kvinner fra dannekvinner i samfunnet.

5.8.5 Lov og rett

Christian den 4s Norske lov fra 1604 gir uttrykk for at det var ulovlig å beligge en jomfru eller en annen manns hustru.¹⁵⁶ En dom for leiermål fikk likevel ikke de helt store konsekvensene for en mann, det var først og fremst kvinnen det gikk utover om hun hadde forhold utenfor ekteskapet. Det var hun som ble sittende med skammen, og forholdet kunne også føre til barn som hun da ble sittende med.¹⁵⁷

Kvinner stod ofte tiltalt for seksuelle forbrytelser. Både i form av å være tiltalt for prostitusjon, eller for å ha begått leiermål. Mye tyder på at denne formen for ulovligheter ble strengere straffet utover på 1500-tallet. Menn ble ofte straffet i form av bøter, mens kvinnens straff oftest var en korporlig straff, altså hun ble straffet på kroppen, som pisking eller kakstryking.¹⁵⁸

Utover på 1500-tallet var også det å få barn utenfor ekteskapet en forbrytelse mot loven. Det var ille å få barn om en ikke var gift, men enda verre om en fikk barn med en annen enn den en var gift med.¹⁵⁹

En kvinne som fikk barn uten å være gift hadde ikke mange mulighetene, og gikk i de fleste tilfeller en mørk fremtid i møte. Hun ble sett ned på av samfunnet, hennes ære var ødelagt, og hun var ikke lenger et akseptabelt gifte. Mange kvinner med en slik skjebne endte nok opp som fattige kvinner, en del av dem sikkert også som prostituerte for å ha mulighet til å livnære seg. På grunn av høyt antall kvinner som ble gravide utenfor ekteskapet, kom det etter hvert også strenge straffer for det å begå drap på nyfødte. En del kvinner som ble gravide utenfor ekteskap så nok i enkelte tilfeller ingen annen utvei enn å forsøke å skjule graviditeten for så å føde i dølgsmål, det ville si å føde uten vitner til stede, og ta livet av barnet når det ble født. Slike barnedrap ble straffet med døden. Det var nesten utelukkende kvinner som ble straffet for å begå slike spedbarnsdrap. Årsaken til dette kan selvfølgelig være at det i mange tilfeller kunne være vanskeligere å si hvem som var far til barnet enn hvem som var mor til det.

¹⁵⁶ Nordby, H, Bækken, I, Humblen, T. M, Bastiansen, G. E, Alver, B. G 2000: 6

¹⁵⁷ *ibid.* s. 6

¹⁵⁸ Sogner, Sølvi 1992: 69-70

¹⁵⁹ *ibid.* s. 70

Det er likevel lite som tyder på at det vanlige var å kvitte seg med barnet om en ble gravid uten å være gift, i de fleste tilfeller fullførte en nok svangerskapet, og bar frem barnet, selv om det betydde et vanskelig liv.¹⁶⁰

Alle lovene som er laget rundt emnet seksualitet utenfor ekteskap kan være en indikator på at dette har vært et vanlig fenomen i middelalderens samfunn. Lover ble ikke skapt ut fra ingenting. Det at det også kommer flere og strengere lover omkring seksuelle forbrytelser utover i seinmiddelalder kan også fortelle noe om at det ble vanligere med denne type forbrytelser, men det kan også bare fortelle at samfunnet begynte å se strengere på denne type ulovligheter av ulike årsaker, og at det ikke var noe generelle økning i disse sakene.

5.9 Oppsummering

Livet i middelalderens Bergen var nok ikke svært ulikt livet i de fleste andre av Europas byer av samme størrelse. Selv om det i forhold til mange andre byer var et svært høyt antall tilreisende og fast beboende utlendinger, som selvfølgelig nok satte sine spor på bybildet. Nettopp det at det var så mange tilreisende menn til Bergen, har nok også ført til at det her ikke, som i mange andre byer rundt om i Europa, var et stort overskudd av kvinner.

For middelalderens kvinner kunne nok også bylivet by på mer friheter enn det livet på bygda hadde hatt å tilby henne. Her kunne hun ta arbeid utover ekteskapet og kunne tjene til livets opphold. Byloven gav også kvinnene i byene flere rettigheter enn de hadde hatt på landsbygda. Men med fremveksten av byene, vokste nok også prostitusjonen. Og for en del kvinner ble nok dette eneste mulighet til å livnære seg. For en kvinne som hadde fått sin ære ødelagt, for eksempel gjennom å ha begått et leiermål, ble nok prostitusjonen i enkelte tilfeller, eneste løsningen for å overleve.

¹⁶⁰ Sogner, Sølvi 1992: 70-72

Kapittel 6

Konklusjon

Denne analysen hadde som hovedsiktemål å forsøke og finne ut hva tiendepengeskattelisten over fattige kvinner i Bergen fra 1521 egentlig forteller oss. Denne har tidligere vært nyttet som et bevis på prostitusjon på Øvregaten, og jeg ville se på om tidligere forskning som har tatt den i bruk har lagt for stor vekt på prostitusjonen, og da særlig på prostitusjonen på Øvregaten. I arbeidet med denne listen ble det derfor først nødvendig å gå gjennom historiografien på området. For å se hvem som tidligere har nyttet 1521-listen, og hvordan denne er blitt nyttet. I dette arbeidet kommer jeg frem til at listen nesten utelukkende er blitt nyttet som bevis på prostitusjonen på Øvregaten, og en finner i svært få tilfeller at tidligere forskning som har tatt i bruk denne listen, også nevner de andre stedene hvor kvinner er listet opp, Korskirkens område og Stranden, i det hele tatt. Listen er i de fleste tilfeller blitt brukt nøyaktig som den er, en har på ingen måte forsøkt å se i dybden på denne, og derfor blir opplysningene tidligere forskere har nyttet fra denne svært unyanserte.

Det første jeg nå måtte gå i gang med i arbeidet med denne listen, var å ta grundig for meg hele listen, og finne ut om en har oversett noe i tidligere arbeid med den. Og se om en slik grundig analyse også vil fortelle oss at en i arbeidet med denne listen, ikke har sett grundig nok på de andre områdene denne listen nevner som tilholdssted for slike fattige kvinner. Derfor delte jeg alle aspektene ved 1521-listen inn i egne kategorier, for å se grundigere på hvert enkelt av disse. Her fant jeg ut mye, som også stille spørsmålstegn ved tidligere forskeres bruk av denne listen. For det første, det står ingen steder i listen at vi her har å gjøre med prostituerte kvinner. Mine undersøkelser kommer heller frem til at det er større sannsynlighet for at bare enkelte av kvinnene på denne listen var det. Om vi da legger de omtalte tilnavnene til grunn for at kvinnene på listen var prostituerte, finner vi at det bare er en liten del av disse kvinnene som bærer slike tilnavn. Jeg kom her frem til at det faktisk bare er 50 kvinner av de totalt 277 kvinnene på denne listen som bærer et slikt tilnavn, med andre ord 18 % av kvinnene. Om vi da legger disse tilnavnene frem som et bevis på at kvinnene var prostituerte, kan vi si at det bare var 18 % av kvinnene som var prostituerte.

I tillegg til kvinnene med tilnavn fant jeg at vi finner 39 kvinner som ikke er listet opp med noe annet enn sitt fornavn og summen de har betalt. Om vi ser det som at disse også kan ha vært prostituerte, utgjør disse 14 % av alle kvinnene på 1521-listen. Til sammen utgjør kvinner med

tilnavn og kvinner med bare fornavn altså 32 % av alle kvinnene på 1521-listen. Vi kan da muligens si at det er disse 32 % som er de prostituerte på denne listen. Og om det er disse som er de prostituerte blant kvinnene på 1521-listen, så finner vi de i alle tre områdene som er nevnt på listen. Øvregaten har noen flere, men vi finner dem i alle områdene. Og dette underbygger igjen påstanden om at en i arbeidet med denne listen har glemt de andre områdene som nevner slike fattige kvinner.

Videre har en del forskere kommet frem til, når de har nyttet denne listen i sine arbeider, at kvinnene som er listet opp aleine i en gård ikke har vært prostituerte, men heller friller av blant annet geistlige. En som kommer inn på denne teorien er Inger Holtan i sin hovedoppgave fra 1995. Hun sier her at undersøkelser tyder på at disse gårdene er gårder som eies av geistlige, og at en derfor kan se det som sannsynlig at kvinnene her kan tenkes å være friller av prester.¹⁶¹ Holtan mener da at disse kvinnene nok har hatt en høyere status enn en vanlig prostituert fordi hun holdt seg til én mann. Det er imidlertid ikke mye kildemateriell som underbygger denne påstanden til Holtan. For det første listes også disse kvinnene opp på en liste over fattige kvinner. Det er lite trolig at denne benevnelsen skal ha betydd en ting for noen av kvinnene, mens den har betydd noe annet for andre igjen. At disse gårdene hvor en finner kvinner listet opp aleine skulle ha tilhørt geistlige finner en også få spor etter i kildematerialet. Holtans teori om at de har vært friller av blant annet geistlige bærer derfor ikke særlig tyngde, og sannsynligvis er det en annen forklaring på at noen av kvinnene i denne listen er listet opp aleine i en gård. Holtan kommer videre inn på at ingen av kvinnene som er listet opp aleine i en gård bærer noen av de omtalte tilnavnene. Dette er heller ikke riktig. I min grundige analyse av denne listen finner jeg to kvinner som er listet opp som eneste skattebetalende kvinne i en gård som bærer slike tilnavn. Vi finner Anne Fereske, som vi må anta har betydd Anne Færøyske, i Hundremarks gården ved Korskirken område og vi finner kvinnen Meritte Gomffenn fur i Niels Guldsmids gården på Stranden. Om enn Merittes tilnavn er vanskelig å få en klar forståelse av hva har betydd for oss i dag, kan en likevel helt klart si at hun har hatt et av de omtalte tilnavnene.

Det er heller ingenting som tyder på at disse kvinnene har vært i særlig kontakt med hanseatene. Blant andre Bernt Lorentzen er inne på denne teorien, og sier at kvinnene på denne listen nesten utelukkende har vært friller eller konkubiner av den kontorske befolkningen.¹⁶² Mine grundige analyser av denne listen, viser imidlertid at for de fleste av kvinnene på listen, så har trolig ikke dette vært tilfellet.

¹⁶¹ Holtan, Inger 1996: 151

¹⁶² Lorentzen, Bernt 1952: 168-69

Knut Helle nevner i Bergen bys historie bind 1 at mest sannsynlig var ikke kvinnene på Stranden annet enn småhandlere. Han underbygger sitt utsagn med at bare et fåtall av kvinnene her bærer tilnavn, og at det her er svært høyt antall gårder med bare en kvinne listet opp.¹⁶³ Når det gjelder antall kvinner samlet i samme gård her, stemmer Helles observasjon. Etter et grundig blikk på 1521-listen finner vi at ingen av gårdene på Stranden har høyere antall enn fire kvinner samlet i samme gård. Derimot når det gjelder de omtalte tilnavnene, finner vi på Stranden fire kvinner med tilnavn av en eller annen sort. Med andre ord utgjør kvinner med tilnavn 12,1 % av de 33 kvinnene som blir listet opp på Stranden. Når vi nå sammenlignet dette tallet med både Øvregaten og Korskirkenes område så vi at forskjellen her ikke var så stor. Kvinner på Øvregaten med tilnavn utgjorde totalt 20,8 % av de 158 kvinnene her, og ved Korskirkenes område utgjorde disse kvinnene 15,4 % av dette områdets 84 kvinner. Når en skal bruke tilnavnene på denne måten, som et bevis for prostitusjon, mener jeg vi også må se de ut fra de totale antall kvinner vi finner i et område. Som vi har sett er det flere kvinner listet opp på Øvregaten, og at vi derfor finner flere kvinner med tilnavn her er ikke unaturlig. Vi ser også at kvinner med tilnavn ikke utgjør en prosentvis særlig større del av det totale antall kvinner i noen av områdene. Stranden er noe lavere enn de andre områdene her, men dette tallet er ikke særlig stort.

Her kommer vi også inn på et annet spørsmål som var sentralt i arbeidet med denne listen. Hvorfor finner vi totalt flere kvinner på Øvregaten enn i de to andre områdene? Et svar på dette kan ligge i det faktum at utover i middelalderen mistet Øvregaten sin gode posisjon, den norske handelsstanden flyttet over på Stranden, og på grunn av Øvregatens umiddelbare nærhet til de kontorske, var nok ikke dette området lenger særlig ettertraktet blant nordmenn. Derfor kan det ha vært billig å leie bolig i dette området. Dette kan derfor være et svar på hvorfor vi finner flere slike fattige kvinner i dette området enn andre steder i byen. Det var her billigere å bo, og derfor kunne flere ha råd til å leie seg inn i en eiendom her. Blant annet på Strandsiden som nå var tilholdssted for den norske handelsstand, var nok leieprisene en god del høyere, og dette kan være forklaringen på at det i dette området ikke er så mange av disse fattige kvinnene. Vi må her også se fordelingen av antall kvinner relativt etter hvor stor del av den totale befolkningen i byen, som bodde i de ulike områdene vi finner disse kvinnene i. Dette kan da være en forklaring på hvorfor vi finner flere slike fattige kvinner på Øvregaten. Enkelte forskere har tidligere sett det som at noe av årsaken til at vi finner flest kvinner her, var dette områdets nærhet til de kontorske, som de har sett på som en av de største brukergruppene til tidens prostituerte. Men som vi har sett trenger ikke årsaken til at vi finner flere kvinner her, være at dette området lå nært Kontoret på

¹⁶³ Helle, Knut 1982: 766

Bryggen. Her kommer vi også inn på at denne skattelisten fra 1521, ikke noen steder verken sier eller indikerer på noen måte at hanseater var en stor brukergruppe hos byens prostituerte.

I min analyse av 1521-listen finner jeg også en del kvinner som ikke betaler noen sum i tiendepengeskatt. I en del tilfeller blir de også betegnet som fattige, av en latinsk frase som er ført opp etter navnet deres. Dette underbygger teorien om at betegnelsen som blir oppgitt helt i begynnelsen av listen, hvor det sies at dette er en oppregning av tiendepengeskatten betalt av fattige kvinner i Bergen anno 1521, ikke viser til at de er fattige på økonomiske midler. Siden innkreveren av denne tiendepengeskatten har sett det som nødvendig å statuere at disse ikkebetalende kvinnene er fattige, viser det desto sterkere til at benevnelse han har gitt dem alle som fattige ikke har noe med deres økonomi å gjøre.

Her kommer vi også inn på et annet viktig moment med denne listen, benevnelsen innkreveren av denne listen har gitt disse kvinnene som *fattige*. Fattige på økonomi kan vi som nevnt se bort i fra at de har vært siden de i det hele tatt kan betale sin tiende. Tidligere forskere har derfor sett det som at de har vært fattige på ære, ergo de er prostituerte. Enkelte forskere har imidlertid sett det som at ikke alle kvinnene på denne listen var prostituerte. Her kommer vi da igjen inn på både Knut Helles teori om at kvinnene på Stranden ikke var prostituerte, men småhandlere. Og Holtans teori om at kvinnene som er listet opp aleine i en gård var friller og ikke prostituerte. At benevnelsen fattig skal ha visst til faktisk fattigdom for noen, fattig på ære for andre, og kanskje helt andre betydninger for andre igjen, finner jeg svært lite sannsynlig. Benevnelsen de har fått som fattige har nok helt klart betydd det samme for alle.

Jeg mener at deres ære trenger heller ikke benevnelsen som fattig vise til. Funn av blant annet kvinnen Kristine i Knippenborg i annet kildemateriale tyder på at ikke alle kvinnene på denne listen er blitt sett ned på av samfunnet. Og det er heller ingen indikasjoner i 1521-listen, i form av at kvinnene kalles løse eller lignende, på at disse kvinnene har blitt sett ned på av samfunnet. Når en da ser på disse tilnavnene, som en har ment at er et bevis på at kvinnene ikke har hatt en særlig høy status i samfunnet siden innkreveren her bruker disse tilnavnene offentlig, er det ikke alle disse tilnavnene som har en negativ klang. Selvfølgelig finner en her at enkelte av dem har det, som blant andre *fem fingre i raven* og *hviteku*, men andre av tilnavnene trenger ikke ha hatt en seksuell betydning i det hele tatt, her kan blant andre nevnes *lange*, *papegøye* og *danske*. Tilnavn på denne tiden var nok også mer vanlig å bruke om personer enn de er i dag, og at noen av disse kvinnene er blitt gitt et slikt tilnavn trenger derfor ikke være et bevis på at hun har hatt en lav

status i samfunnet. Jeg mener derfor at det ikke trenger være ære innkreveren har hatt i tankene da han gav disse kvinnene benevnelse fattige.

En teori til betydningen av denne benevnelsen kan derfor være at innkreveren har sett dem som fattige fordi de ikke hadde noe familie. Dette var kanskje kvinner som levde utenfor samtidens normer om hvordan en voksen kvinne skulle leve, altså som gift kvinne. Forklaringen på innkreverens stempel på disse kvinnene som fattige kan derfor være så enkel at alle disse kvinnene ikke levde i det tradisjonelle mønsteret for kvinner. Men her kommer det da opp et nytt problem. Det finnes også kvinner på denne listen som er listet opp som kone, altså de har vært gifte. Så hvordan kan da disse kvinnene passe inn i denne teorien? En forklaring kan være at de har vært enker, enker som valgte å ikke gifte seg igjen, men da valgte å leve utenfor samfunnets normer for hvordan voksne kvinner skulle leve livet sitt. Men siden kvinne ikke er blitt gitt benevnelsen enke, blir dette svært vanskelig å komme frem til et entydig svar på.

Når jeg så nærmere på summene disse kvinnene har betalt, så jeg at enkelte av kvinnene har betalt svært høye summer. En kan nok ikke si at de prostituerte på denne tiden som en regel tjente mye penger. Dette er derfor ikke en indikasjon i retning av at kvinnene på denne 1521-listen har vært prostituerte, snarere tvert i mot. Når en også ser på tilnavnene, som av mange forskere er blitt nyttet som et bevis nettopp på deres status som prostituerte, så jeg også i min analyse av denne listen at bare unntaksvis har kvinner med tilnavn betalt høye summer. Og om jeg da ser på kvinnene som er listet opp bare med fornavn, ser jeg at det også her bare er unntaksvis at disse betaler høye summer i tiende. Dette kan da tale i retning av at det er disse kvinnene på 1521-listen som er de prostituerte her, om noen av dem i det hele tatt er det. Men i så fall er det med andre ord bare en liten andel av kvinnene her som er prostituerte.

I arbeidet med å analysere summene kvinnene på 1521-listen har betalt, så jeg også at kvinnene på Øvregaten har totalt betalt mest. Nok en gang er det likevel viktig å poengtere at det ikke var slik at prostituerte i seinmiddelalder tjente mange penger, så det at kvinnene på Øvregaten betaler mest i tiendepengeskatt, er ikke et bevis på at disse er prostituerte.

På grunnlag av at en finner flere kvinner på Øvregaten enn i de andre områdene, er det ikke en uventet observasjon at en finner at kvinnene her har betalt mer. Om en også her tar for seg den prosentvise forskjellen i det kvinnene betaler, ser vi at kvinnene på Øvregatens betaling utgjør 77 % av den totale summen kvinnene på 1521-listen har betalt. Vi ser også at kvinnene på Øvregaten utgjør til sammen 57 % av alle kvinnene på listen, og at de derfor betaler en såpass

stor del av summen disse kvinnene betaler, er ikke urimelig. Det eneste vi her kan si er at kvinnene på Stranden betaler lite, men som jeg har vært inne på kan en ikke si at prostituerte i seinmiddelalder som en regel tjente mange penger, og vi kan derfor ikke utelukke kvinnene på Stranden som prostituerte på grunnlag av summen de har betalt.

Etter nå å ha tatt for meg de ulike aspektene ved 1521-listen og sett grundigere på disse, ble nå en del av oppgaven å forsøke å plassere gårdene fra 1521-listen topografisk i byen. Ved å gjøre dette ser jeg at gårdene sannsynligvis er blitt skrevet ned etter hvor en finner dem i bymiljøet.

Innkreveren av denne tiendepengeskatten i 1521 har startet på Kanebergett på Holmen og jobbet seg innover her fra, før han har avsluttet på Stranden. For Strandsidens vedkommende, kommer jeg imidlertid frem til at det ikke er sikkert at han har tatt gårdene i dette området for seg etter hvor en finner dem plassert. Her finner jeg at den gården som nevnes sist på tiendepengeskattelisten av gårdene på Stranden, etter stor sannsynlighet har ligget i begynnelsen av gatens trasé. Men dette kan da også bety at innkreveren har først tatt for seg gårdene på oppsiden av gaten for så å ta for seg gårdene på nedsiden av gaten på returen. Jeg finner ingen indikasjoner i kildematerialet som taler verken for eller i mot denne teorien.

I arbeidet med å plassere gårdene topografisk i byen, ser en nå at det finnes steder hvor konsentrasjonen av slike fattige kvinner er høyere enn andre steder. En finner særlig områder på Øvregaten, men også områder rundt Korskrirken hvor konsentrasjonen av disse kvinnene er spesielt høy. Det kommer derfor her frem at en i arbeidet med denne listen tidligere har oversett områder utenfor Øvregaten, særlig da områder ved Korskirken hvor en også finner høy konsentrasjon av disse fattige kvinnene. En kan derfor igjen stille spørsmålstegn ved om denne listen er blitt gitt en for stor rolle som bevis for prostitusjon på Øvregaten. Og om den da ikke må nyttes som bevis også for prostitusjon andre steder i byen, om en skal bruke den som et bevis nettopp for prostitusjon.

For å kunne komme frem til noen sannsynlige konklusjoner rundt arbeidet med denne listen, ble også en del av arbeidet med denne listen å se på om det var mulig å kunne finne gårdene eller kvinnene som nevnes på denne igjen i annet kildemateriale. Dette har av flere tidligere forskere vært sett på som at ikke er mulig. Etter en kikk i min veileder Geir Alte Erslands kartotek over eiendommer i Bergen frem til år 1599, kom jeg frem til at det var fullt mulig å finne igjen enkelte av gårdene på denne listen i annet kildemateriale. Ved å nå gå grundig inn på dette andre kildematerialet som også omtaler disse gårdene, fant jeg også igjen enkelte av kvinnene som en

finner på denne listen. I dette arbeidet finner jeg at det med svært stor sannsynlighet også har bodd menn i disse gårdene samtidig som kvinnene fra 1521-listen har bodd her. I flere tilfeller finner jeg at kildematerialet forteller om menn som har bodd i disse gårdene enten i årene rundt listen er nedskrevet, men også samme året som en finner kvinner listet opp som fattige kvinner i samme gårdene. Videre finner jeg i det øvrige kildematerialet svært få spor som kan underbygge teorien om at disse gårdene har vært bordeller. Og jeg finner også svært få indikasjoner som kan underbygge påstanden om at disse kvinnene har vært prostituerte. Kildematerialet peker da heller i motsatt retning, altså at de ikke har vært prostituerte bosatt i bordeller, da annet kildemateriale verken omtaler gårdene som beryktede av noe slag eller kvinnene her som løse på noen måte.

Tabell 1

”Fattige” kvinner i Bergen 1521 – fra Norske regnskaber og jordebøger fra det 16 aarhundrede.

”Her effter stander tinde hwer penninge som fattige qvinder vdgaffve her vdi Bergenn anno md:xxj”

Kvinner på Øvregaten (Øfferstrædet)

Nr.	Navn på kvinne:	Betalt sum:	Tilnavn:	Annet:
1. Peder Bertilsens gardt – 1 kvinne				
1.	Thore Marckus skomagere kone	½ mark, 4 β sz ^t	Nei	Kone
2. Vor fruæ gard vdi Dreggenn – 1 kvinne				
2.	Meritte Anffinds Kone	½ mark, 4 β sz ^t	Nei	Kone
3. Anne Danskes hus – 3 kvinner (husfruen + 2)				
3	Anne ipsa domestica	12 mark sz ^t	Nei	Husfruen Bare fornavn
4.	Anna	1 ½ mark Danske sz ^t	Nei	Bare fornavn
5.	Ingebor Styggis	6 β sz ^t	Styggis	
Betaler til sammen: 13 ½ mark, 6 skilling				
4. Kristine Daffinds hus – 2 kvinner				
6.	Ragnill Haldors dotter	12 β sz ^t	Nei	
7.	Groff Tollaffs dotter	½ mark, 4 β sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 1 ½ mark, 16 skilling				
5. Siffwors gardt – 4 kvinner				
8.	Kristine Hvide ko	6 β sz ^t	Hvite ku	
9.	Meritte Stenffads konæ	2 ½ mark 2 β sz ^t	Nei	Kone
10.	Karine Ionsze dotter	3 ½ mark 4 β sz ^t	Nei	
11.	Inger Brwnøffue	4 β sz ^t	Brwnøffue	
Betaler til sammen: 6 mark, 16 skilling				
6. John draggers gardt – 1 kvinne				
12.	Beritte	4 β	Nei	Bare fornavn
7. Marine Vigerffads hws – 3 kvinner				
13.	Marinn ipsa domestica	7 ½ mark sz ^t	Nei	Husfruen Bare fornavn
14.	Maggæ Ericks dotter	½ mark, 4 β sz ^t	Nei	
15.	Maggæ Peders dotter	6 β sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 8 mark, 6 skilling				
8. Anders smids gardt – 5 kvinner				
16.	Marine kappellaffnn	2 ½ mark sz ^t	kappellaffnn	
17.	Gwrenn Swinerugh	9 β sz ^t	Svinerygg	
18.	Magge Hielt	5 β sz ^(t)	Helt	
19.	Swunniffua Rordspindt	8 β sz ^t	Rordspindt	
20.	Elsebe Ionsedotter – Liffue	3 ½ mark 4 β sz ^t	Nei	Konkubina til

	Concubina vnus presbiterj			presten
Betaler til sammen: 6 mark, 26 skilling				
9. Pedersszenn – 4 kvinder				
21.	Cristine swinerug	8 mark 4 ß sz ^t	Svinerygg	
22.	Inger Peders dotter	4 ß sz ^t	Nei	
23.	Ingeloff Torckils dotter	8 ß sz ^t	Nei	
24.	Inger Bends dotter	4 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 8 mark, 20 skilling				
10. Aarisborgh – 8 kvinder				
25.	Maggæ Stompe	6 mark sz ^t	Stompe	
26.	Karine Melsticke	8 ß sz ^t	Melstikke	
27.	Dorothea kyber kone	1 mark 2 ß sz ^t	Nei (Kyber kone)	Kone
28.	Torbø Brønils dotter	½ mark, 4 ß sz ^t	Nei	
29.	Barbara	3 ½ mark, 4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
30.	Eline Jonsze dotter	1 ½ mark 6 ß sz ^t	Nei	
31.	Anne Feriske	0	Færøyske	non diues nil dedit – betaler ikke
32.	Aggata Brønillfs dotter	3 mark, 6 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 15 ½ mark, 30 skilling				
11. Gamble Baghus – 5 kvinder				
33.	Meritte Ionssedotter	1 mark 6 ß sz ^t	Nei	
34.	Meritte Dabnalffs dotter	13 ß sz ^t	Nei	
35.	Karine Mogense dotter	3 ½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
36.	Eline Villums dotter	6 ß sz ^t	Nei	
37.	Beritte Pers dotter	8 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 4 ½ mark, 37 skilling				
12. Harals hws – 6 kvinder				
38.	Iehanne Ionsedotter	22 ½ mark	Nei	
39.	Gwnnill	½ mark 4 ß	Nei	Bare fornavn
40.	Ingeborg Børges dotter	½ mark 4 ß	Nei	
41.	Ragnill Mogense dotter	1 mark	Nei	
42.	Citzele Nielse dotter	1 ½ mark 6 ß	Nei	
43.	Anne Guttorms dotter	3 mark	Nei	
Betaler til sammen: 29 mark, 14 skilling				
13. Kohws – 4 kvinder				
43.	Dorothe Henricks dotter	8 mark 4 ß sz ^t	Nei	
44.	Karine Skomager kone	3 mark 6 ß sz ^t	Nei (skomager kone)	Kone
45.	Sigrit Sallb	½ mark 4 ß	Sallb?	
46.	Iehanne Fincke	1 ½ mark	Finke	
Betaler til sammen: 13 mark, 14 skilling				
14. Anne Jslenskes gardenn – 7 kvinder				
47.	Ingebor Thore dotter	2 mark 4 ß	Nei	
48.	Meritte Siwrds dotter	6 ß sz ^t	Nei	
49.	Sigrit Siwrds dotter	14 mark 4 ß	Nei	
50.	Marine Hielt	8 ß	Helt	
51.	Karine Nielse dotter	1 mark	Nei	
52.	Karine Hielt	4 ß	Helt	
53.	Randue	½ mark 6 ß	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 17 ½ mark, 32 skilling				

15. Palte gardenn – 10 kvinner				
54.	Anne Eloffsdotter	1 mark 2 ß	Nei	
55.	Karinn Aslacks dotter	6 ß	Nei	
56.	Inger Oluffs dotter	3 mark	Nei	
57.	Anne Aruedotter	3 ½ mark 4 ß	Nei	
58.	Marine Andersse dotter	3 mark	Nei	
59.	Karine Mogense dotter	8 ß	Nei	
60.	Anne Anderse dotter	4 ß	Nei	
61.	Marine Gritke	½ mark 4 ß	Gritke	
62.	Kristine Snitker konæ	1 ½ mark sz ^t	Nei (snekker kone)	Kone
63.	Meritte Asguds dotter	1 ½ mark sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 14 mark, 28 skilling				
16. Pouels gardenn – 11 kvinner				
64.	Barbara Brønils dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
65.	Inger Ioense dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
66.	Marinæ Mogense dotter	6 ½ mark sz ^t	Nei	
67.	Karine Laffrisse dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
68.	Sigrit Guttorms dotter	6 mark sz ^t	Nei	
69.	Inger Ionse dotter	1 ½ mark 6 ß sz ^t	Nei	
70.	Dorothe Pouels dotter	1 ½ mark sz ^t	Nei	
71.	Meritte Ionse dotter	3 mark sz ^t	Nei	
72.	Beritte Erlantz's dotter	3 ½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
73.	Marinn Krvchønenn	5 mark sz ^t	Krokhøna	
74.	Swnniffua Ionse dotter	7 ½ mark 6 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 36 mark, 28 skilling				
17. Thore gardenn – 8 kvinner				
75.	Gwronn Gasenn	6 ½ mark 4 ß sz ^t	Gasen	
76.	Agatha Gennsz dotter	3 mark 6 ß sz ^t	Nei	
77.	Kristine Henricks dotter	3 ½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
78.	Citzele Seffrenn dotter	3 mark 6 ß sz ^t	Nei	
79.	Ingrit Mogense dotter	2 mark 4 ß sz ^t	Nei	
80.	Ingebor Henrichs dotter	2 mark 4 ß sz ^t	Nei	
81.	Elsebe Arne :d:	4 ß sz ^t	Nei	
82.	Cizele Siwrds dotter	1 mark 2 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 21 mark, 34 skilling				
18. Blanckeborgh – 11 kvinner				
83.	Barbara Oluffs dotter	25 mark 4 ß sz ^t	Nei	
84.	Kristine Ionse dotter	5 mark 1 ß	Nei	
85.	Elinn Haldors dotter	1 mark sz ^t	Nei	
86.	Annæ Botuls dotter	0	Nei	nil dedit quia diues non erat – betaler ikke
87.	Anne Jørgens dotter	4 ß sz ^t	Nei	
88.	Anne Oluffs dotter	0		non diues nil dedit – betaler ikke
89.	Kristine Oluffs dotter	3 ½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
90.	Maggæ Nielse dotter	6 ß sz ^t	Nei	
91.	Magdalenn	1 ½ mark 2 ß	Nei	Bare fornavn
92.	Anne Elingsdotter	4 ß sz ^t	Nei	
93.	Elinn Stutffill	1 ½ mark sz ^t	Stutffill	

Betaler til sammen: 37 ½ mark, 25 skilling				
19. Arne garden – 9 kvinner				
94.	Meritte Bentzs dotter	4 β	Nei	
95.	Meritte Ionse dotter	5 mark sz ^t	Nei	
96.	Gertrudt Ericksd.	6 mark	Nei	
97.	Elinn	2 ½ mark 2 β sz ^t	Nei	Bare fornavn
98.	Luce Rolloffs dotter	6 β sz ^t	Nei	
99.	Anne Troils dotter	½ mark 4 β sz ^t	Nei	
100.	Maggæ Jonfrids dotter	5 mark sz ^t	Nei	
101.	Gertrud Mattise dotter	3 mark 6 β sz ^t	Nei	
102.	Gwronn	6 β	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 22 mark, 28 skilling				
20. Skurstenshus – 2 kvinner				
103.	Barbara Nielse dotter	6 mark sz ^t	Nei	
104.	Anne Ionse dotter	9 mark 2 β	Nei	
Betaler til sammen: 15 mark, 2 skilling				
21. Testhus – 5 kvinner				
105.	Citzele Jonfrids dotter	3 ½ mark 4 β sz ^t	Nei	
106.	Ingrit Mogense Dotter	6 mark	Nei	
107.	Elinn	2 mark 4 β sz ^t	Nei	Bare fornavn
108.	Magga Kragæ	0	Kråke	Betaler ikke
109.	Gertrudt	0	Nei	Bare fornavn – Betale ikke
Betaler til sammen: 11 ½ mark, 8 skilling				
22. Skurstenenn – 3 kvinner				
110.	Salue	7 mark 4 β	Nei	Bare fornavn
111.	Elinn Paffuegoiæ	3 mark	Papegøye	
112.	Elinn Sictebull	1 mark 2 β	Sictebull	
Betaler til sammen: 11 mark, 6 skilling				
23. Elszebeds hus – 11 kvinner				
113.	Elsze Gertz dotter	50 mark 4 β	Nei	Betaler mest av alle kvinnene på hele listen!
114.	Kristine Siwrds dotter	3 mark	Nei	
115.	Anne Oluffs dotter	5 mark 4 β	Nei	
116.	Randue Jacobs dotter	12 mark	Nei	
117.	Anne Elings dotter	3 mark 6 β	Nei	
118.	Maggæ Thomesze dotter	6 β	Nei	
119.	Beritte Simons dotter	4 mark 2 β	Nei	
120.	Kristina Villums dotter	2 ½ mark 5 β	Nei	
121.	Ingeborgh Gunders dotter	6 ½ mark 4 β	Nei	
122.	Cizele Gregorij dotter	1 ½ mark sz ^t	Nei	
123.	Effii Jacobs dotter	8 β	Nei	
Betaler til sammen: 87 ½ mark, 39 skilling				
24. Ny gardenn – 14 kvinner				
124.	Berite Jwde konæ	5 mark 4 β	Nei (Jødekone)	Kone
125.	Hedsken enn Tysk konæ	17 ½ mark 4 β	Nei (En hedensk tysk kone)	Kone
126.	Gwndell Torckils dotter	9 mark 1 β sz ^t	Nei	
127.	Karine Slangenn	12 ½ mark 4 β	Slangen	

128.	Genitte Getle kone	½ mark 4 β	Nei (Getle kone)	Kone
129.	Kristine Fiseklincke	4 β sz ^t	Fiseklinke	
130.	Marine Ferskhvide	4 β	Ferskhvite	
131.	Karinn Haldor(s) dotter	6 β	Nei	
132.	Beritte Lange	½ mark 4 β	Lange	
133.	Herborgh	1 ½ mark 6 β	Nei	Bare fornavn
134.	Ingeborg	½ mark 2 β	Nei	Bare fornavn
135.	Gyde Gotzke	6 β	Gotske	
136.	Marine	½ mark 2 β	Nei	Bare fornavn
137.	Kristine	4 β sz ^t	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 47 ½ mark, 51 skilling				
25. Sancte Mortenshus – 3 kvinner				
138.	Arne Ionse dotter	5 ½ mark 2 β	Nei	
139.	Helge Ionse dotter	6 mark 6 β	Nei	
140.	Elime (!) bardtsker konæ	10 mark	Nei (Bardtsker kone)	Kone
Betaler til sammen: 21 ½ mark, 8 skilling				
26. Klockerhus – 6 kvinner				
141.	Gertrudt	8 mark 4 β	Nei	Bare fornavn
142.	Maggæ femfingre I Røffuen	5 mark 4 β	Fem finger i ræven	
143.	Ingeborg	1 mark 4 β	Nei	Bare fornavn
144.	Karinn Ericks dotter	5 ½ mark 2 β	Nei	
145.	Ragnill	5 ½ mark 2 β	Nei	Bare fornavn
146.	Gwndwor	4 mark 2 β	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 29 mark, 18 skilling				
27. Mwrenn gardenn – 3 kvinner				
147.	Cizele Meckils dotter	11 mark 4 β	Nei	
148.	Cigrit Mogense dotter	½ mark 4 β	Nei	
149.	Maggæ Ionsedotter	3 mark 6 β	Nei	
Betaler til sammen: 14 ½ mark, 14 skilling				
28. Knippenborg – 8 kvinner (7 kvinner + 1 mann)				
150.	Kristine vdj samme steds	21 mark	Nei	Bare fornavn
151.	Karine Groffenbradt	15 mark	Groffenbradt	
152.	Magge driffaal	2 ½ mark 2 β	Drivål	
153.	Genitte Leppelkude	7 ½ mark	Leppelkude	
154.	Oluff Bagge	8 β	Nei	Mann
155.	Gwronn Ionsze dotter	6 β	Nei	
156.	Merite Asbiørds.	4 β	Nei	
157.	Ingeborg ibidem	4 β		Bare fornavn
Betaler til sammen: 45 mark, 22 skilling				

Sum betalt tiendpengeskatt på Øvregaten: 536 mark og 90 skilling

Korskirkens område (Her begindis Korskirkis quartir)

Nr.	Navn på kvinne:	Betalt sum:	Tilnavn:	Annet:
1. Groffthus – 4 kvinner				
1.	Gwronn quintenn	1 mark 4 ß sz ^t	Kvinnen	
2.	Anne fersk offret	1 mark 2 ß sz ^t	Fersk ofret	
3.	Anne Prals	3 mark sz ^t	Prals	
4.	Sigrit bardsker konæ	14 mark 4 ß sz ^t	Nei (Bardsker kone)	Kone
Betaler til sammen: 19 mark, 4 skilling				
2. Ffane skoff – 2 kvinner				
5.	Elinn Alffsd.	2 ½ mark 2 ß	Nei	
6.	Marine	3 ½ mark 4 ß	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 6 mark, 6 skilling				
3. Harbag – 3 kvinner				
7.	Elinn botrvmers konæ	1 ½ mark 6 ß	Nei (Botrumers kone)	Kone
8.	Marinn Alsanders dotter	1 mark 2 ß	Nei	
9.	Kristine Mogense dotter	1 ½ mark 4 ß	Nei	
Betaler til sammen: 4 mark, 12 skilling				
4. Kristinæ Lemens hws – 1 kvinne				
10.	Gertrudt Peders dotter	1 ½ mark sz ^t	Nei	
5. Vlff Raadmands gardt – 2 kvinner				
11.	Johane Ionse dotter	1 mark sz ^t	Nei	
12.	Gertrudt Helge dotter	2 mark	Nei	
Betaler til sammen: 3 mark				
6. Vigffardt gardenn – 3 kvinner				
13.	Karine Laffrisse dotter	½ mark 4 ß	Nei	
14.	Karinn Siwors dotter	½ mark 2 ß	Nei	
15.	Inger Hackeblokk	1 mark 4 ß	Hakkeblokk	
Betaler til sammen: 2 mark, 10 skilling				
7. Sancte Haldors hws – 4 kvinner				
16.	Anne Otte dotter	26 mark 4 ß sz ^t	Nei	
17.	Ragnil bager kone	6 ß sz ^t	Nei (Baker kone)	Kone
18.	Anne bager konæ	4 ß sz ^t	Nei (Baker kone)	Kone
19.	Barbara Mogense dotter	6 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 26 mark, 20 skilling				
8. Johann Kobs gardenn – 3 kvinner				
20.	Beritte Guttorms dotter	0	pauper nihil dedit quia nihil diuitiarum possidebat – Betaler ikke	
21.	Kristinn	8 mark 4 ß	Nei	Bare fornavn
22.	Karin skreders konæ	1 ½ mark 6 ß sz ^t	Nei (skredders kone)	Kone
Betaler til sammen: 9 ½ mark, 10 skilling				
9. Tofftenn – 1 kvinne				
23.	Ragnill Ionse dotter	0	Nei	Betaler ikke
10. Bends gardt – 7 kvinner				
24.	Meritte Nielse dotter	1 mark 4 ß sz ^t	Nei	
25.	Geloff	4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
26.	Sigrit Helgedotter	4 ß	Nei	

27.	Agatha Ionse dottir	1 ½ mark	Nei	
28.	Barbara Ionse dotter	2 mark 4 ß	Nei	
29.	Anne Jonse dotter	3 mark	Nei	
30.	Ingebor Bends dotter	1 ½ mark sz ^t	Nei	Samme etternavn som navn på garden
Betaler til sammen: 9 mark, 16 skilling				
11. Kors gardenn – 1 kvinne				
31.	Swunniffwa	0	Nei	Bare fornavn – Betaler ikke
12. Henricks smids gardenn – 2 kvinner				
32.	Ingebor Ionse dotter	1 ½ mark 4 ß	Nei	
33.	Karinn Pouelsdotter	6 ß	Nei	
Betaler til sammen: 1 ½ mark, 10 skilling				
13. Abudens gardt aff Liwsze – 6 kvinner				
34.	Store Ragnil	1 mark 4 ß sz ^t	Store Ragnil	
35.	Danske Karinn	½ mark 4 ß sz ^t	Danske	
36.	Elinn Kockis	14 ß sz ^t	Kockis	
37.	Karinn Kockis	1 ½ mark 2 ß	Kockis	
38.	Citzele Buldre	6 ß sz ^t	Buldre	
39.	Aase skomager konæ	½ mark 6 ß sz ^t	Nei (skomaker kone)	
Betaler til sammen: 3 ½ mark, 36 skilling				
14. Hwndrede marcks gardenn – 1 kvinne				
40.	Anne Fereske	0	Færøyske	
15. Jens Stolpes gardt – 11 kvinner				
41.	Meritte Biørs dotter	2 ½ mark 2 ß sz ^t	Nei	
42.	Randue Ionse dotter	1 mark 4 ß sz ^t	Nei	
43.	Elinn Oluffs dotter	6 mark sz ^t	Nei	
44.	Guronn Siwrds dotter	1 mark 2 ß sz ^t	Nei	
45.	Karinn Peders dotter	4 ß sz ^t	Nei	
46.	Genitte Villums dotter	1 ½ mark sz ^t	Nei	
47.	Genitte Ionse dotter	3 mark 6 ß sz ^t	Nei	
48.	Gyde Ericks dotter	1 mark 2 ß sz ^t	Nei	
49.	Brønill Simons Konæ	½ mark 2 ß sz ^t	Nei	Kone
50.	Sigrit Tolleffs dotter	5 mark 4 ß sz ^t	Nei	
51.	Elin Iffuersdotter	4 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 21 mark, 28 skilling				
16. Oluff Tørilsz gardt – 11 kvinner				
52.	Ragnill Oluffs dotter	4 ß sz ^t	Nei	
53.	Anne Arnesdotter	6 ß sz ^t	Nei	
54.	Anne Jacobs dotter	1 mark 2 ß sz ^t	Nei	
55.	Marinn Nielse dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
56.	Meritte Andresze dotter	1 ½ mark	Nei	
57.	Guronn Brønild.	3 mark	Nei	
58.	Anne Anderse dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
59.	Gunnill Torgørs dotter	1 mark	Nei	
60.	Sigrit Gunders dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
61.	Magga Clause dotter	6 ß sz ^t	Nei	
62.	Beritte Siwrs dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	

Betaler til sammen: 8 ½ mark, 34 skilling				
17. Jonn Elings gardt – 9 kvinner				
63.	Ragnill Arnes dotter	2 mark 4 ß sz ^t	Nei	
64.	Anne Tolleffsd.	4 ß sz ^t	Nei	
65.	Meritte Oelsedotter	1 ½ mark 6 ß sz ^t	Nei	
66.	Anne Poge dotter	1 mark	Nei	
67.	Kirstinn Siwrdsdotter	3 mark 6 ß sz ^t	Nei	
68.	Helge Birges dotter	2 ½ mark 2 ß sz ^t	Nei	
69.	Botell Bords dotter	3 mark 6 ß sz ^t	Nei	
70.	Elisabet Nielse dotter	4 mark 2 ß sz ^t	Nei	
71.	Beritte Oluffs dotter	1 mark 4 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: 18 mark, 34 skilling				
18. Mortenn skreders gardenn – 2 kvinner				
72.	Inger Vinterkatten	5 mark	Vinterkatten	
73.	Meritte litle qwintenn	1 mark 2 ß sz ^t	Lille kvinnen	
Betaler til sammen: 6 mark, 2 skilling				
19. Erick Eloffsens gardt – 1 kvinne				
74.	Meritte Tordsd.	6 ß sz ^t	Nei	
20. Peder Tordsens gardenn – 2 kvinner				
75.	Meritte Anne dotter	½ mark	Nei	
76.	Beritte Øste dotter	7 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: ½ mark, 7 skilling				
21. Peder Belteris gardenn – 3 kvinner				
77.	Meritte Iffuers dotter	4 ß sz ^t	Nei	
78.	Helge	5 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
79.	Citzele	6 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 15 skilling				
22. Gwnder Ionsens gardt – 5 kvinner				
80.	Karinn Peders dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
81.	Karinn Skotte konæ	4 ß sz ^t	Nei (skotte kone)	Kone
82.	Karinn Ducklus	½ mark 4 ß sz ^t	Ducklus	
83.	Kirstinn Ingebritz dotter	4 ß sz ^t	Nei	
84.	Elinn	6 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 1 mark, 22 skilling				

Sum betalt tiendpengeskatt Kors Kirkens område: 142 mark, 72 skilling

Stranden (Offwer Strandt)

Nr.	Navn på kvinne:	Sum betalt:	Tilnavn:	Annet:
1. Rige Tostens gardt – 4 kvinner				
1.	Ingebor Oelse dotter	0	Nei	nihil dabit – ingen gjeld
2.	Dorothea fire hvide sticket	0	Fire hvite stikker	Betaler ikke
3.	Gwronn Oluffs dotter	0	Nei	Pauperrima nihil dedeunt – betaler ikke
4.	Margritte Villums dotter	1 mark	Nei	
Betaler til sammen: 1 mark				
2. Erick Helsings gardt – 1 kvinne				
5.	Magdalena Ingebritz dotter	1 mark	Nei	
3. Her Niels Henricksens gardt – 2 kvinner				
6.	Ingerbor Gyllen sticke	6 ß sz ^t	Gyllen stikke	
7.	Anne	0	Bare fornavn Pauperrima nihil dedit quia pepercit Georgius propter deum – Betaler ikke	
Betaler til sammen: 6 skilling				
4. Her Jons gardt i Selødenn – 2 kvinner				
8.	Karinn Oelsedotter	½ mark 2 ß sz ^t	Nei	
9.	Karinn Moense dotter	4 ß sz ^t	Nei	
Betaler til sammen: ½ mark, 6 skilling				
5. Anders Hansens gardt – 1 kvinne				
10.	Karinn	1 ½ mark	Nei	Bare fornavn
6. Amwnt Hansens gardt – 1 kvinne				
11.	Karinn Oelse dotter	6 ß sz ^t	Nei	
7. Bispens gardt aff Staffwanger – 3 kvinner				
12.	Kirstinn Oelse dotter	6 ß sz ^t	Nei	
13.	Brønill	4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
14.	Anne	6 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 16 skilling				
8. Erick Iøriensens gardt – 3 kvinner				
15.	Inger Hielt	9 ß sz ^t	Helt	
16.	Meritte	9 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
17.	Ragnell Oluffs dotter	2 ½ mark	Nei	
Betaler til sammen: 20 skilling				
9. Peder Hemingsens gardt – 1 kvinne				
18.	Meritte	4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
10. Gregers Harnisskwiskers gardenn – 2 kvinner				
19.	Anne Peders dotter	1 ½ mark	Nei	
20.	Kirstinne Ingels dotter	0	Nei	Pauperrima mulier nihil dedit
Betaler til sammen: 1 ½ mark				
11. Laffris Bentsens gardt – 1 kvinne				
21.	Borni Jacobs dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	
12. Hustru Meritte gardt – 1 kvinne				
22.	Marinn Laffrisse dotter	1 ½ mark	Nei	

13. Niels Guldsmids gardenn – 1 kvinne				
23.	Meritte gomffenn fur	1 ½ mark 6 ß sz ^t	Gomffenn fur	
14. Jens Hallendsffards gardt – 1 kvinne				
24.	Karinn	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
15. Anders Gudmwndssens gardt – 1 kvinne				
25.	Swnniua	4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
16. Endritz smids gardt – 1 kvinne				
26.	Randwe Matisdotter	2 mark	Nei	
17. Peder Oelsens gardt – 2 kvinner				
27.	Swnniua skomager konaē	1 ½ mark 6 ß sz ^t	Nei (skomaker kone)	Kone
28.	Elsebe	4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: 1 ½ mark, 10 skilling				
18. Peder Clauesens gardt – 4 kvinner				
29.	Ragnill Ericks dotter	½ mark 2 ß sz ^t	Nei	
30.	Meritte Peders dotter	4 ß sz ^t	Nei	
31.	Anffridt	6 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
32.	Barbara	4 ß sz ^t	Nei	Bare fornavn
Betaler til sammen: ½ mark, 16 skilling				
19. Hustru Swnniffue gardt				
33.	Thore Anderse dotter	½ mark 4 ß sz ^t	Nei	

Sum betalt tiendepengeskatt Stranden: 17 mark, 54 skilling

Totalt betalt tiendepengeskatt av alle kvinnene på 1521-listen: 700 mark og 70 skilling

KILDER OG LITTERATUR

FORKORTELSER

DN: Diplomatarium Norvegicum
RN: Regesta Norvegica
NRJ: Norske Regnskaber og Jordebøger
NRR: Norges riks-registranter
NLR: Norske Lensrekneskaps bøker
APB: Absalon Pederssøn Beyer
NgL: Norges gamle lover
NM: Norske Magasin

UTRYKTE KILDER

Archiv der Hansestadt Lübeck, Fündbücher 9, 704
Bergen Rådstuprotokoll 1592-1594. Nettside ved Gro E. Bastiansen, Statsarkivet i Bergen:
<http://digitalarkivet.uib.no/sab/info.htm>

TRYKTE KILDER

Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskp om Norges indre og ydre Forholde,
Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen, bind 1-22
Bergen Fundas 1580 – 1583, utgitt av Mikjel Sørli, Bergen 1957
Den Norske So 1584, i Norske Magasin bd. II, Christiania 1868
Hofnagel, Mikel. Optegnelser. Norske Magasin bd. II Christiania 1868
Absalon Pederssøn Beyer - Dagbok og oration om Mester Geble, ved Ragnvald Iversen
Universitetsforlaget 1963
Bergen Domkapitels forhandlingsprotokoll 1604-1624, ved Bjørn Zachariassen
Universitetsforlaget 1961
Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede / udgivne for Det Norske
historiske Kildeskriftfond ved H. J. Huitfeldt-Kaas
Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567 / utgjevne av Riksarkivet 1937 –
Regesta Norvegica bd. VIII 1391-1404, utgitt av Anne-Marit Hamre Oslo 2006

Mats Störssons Beretning Om de tydske kjöbmend i Bergen 1560 – 1569, i Norske Magasin
bd. I Christiania 1858

Edwardsen, Edvard Bergens Beskrivelse – Bergen første part 1630 – 1695, utgitt av Bergen
Historiske Forening ved Olav Brattegard, Bergen 1951

Norske Rigs-Registranter : tildeels i Uddrag / udgivne efter offentlig Foranstaltning 1861-
1891

Bruns, Friedrich 1900. Die Lübecker Bergenfahrer und ihre Chronistik. Berlin

LOVSAMLINGER:

Norges gamle Love indtil 1387 / udgivne ved R. Keyser, 1846-1895, Christiania

Kong Christian den fjerdes Norske Lovbog af 1604, Norsk historisk kjeldeskrift-institut,
Den retthistorisk kommisjon, Oslo 1981

Kong Christian den femtes Norske Lov 15de april 1687 med Kongeloven 1665,
Universitetsforlaget 1982

KART:

Isaac van Geelkerck kart fra 1646, redigert av Geir Atle Ersland, nyttet side 83

Kristianias opmaalingskontors kart over Bergen 1879/80, nyttet følgende sider: 50, 51, 52, 53.
54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63

Franciscus Hogenbergs kobberstikk over byen etter Hieronymus Scholeus' tegning fra ca.
1580, nyttet på forside

LITTERATUR:

Bastiansen, Gro Elisabeth 1995. "*Væ dig Bergen du fule Sodomæ oc Gomorrhæ søster*": en analyse av
utenomekteskapelige forhold i Bergen 1597-1669. Hovudoppgåve ved Universitetet i Bergen.

Bjørkvik, Halvard 1996. *Folketap og sammenbrudd 1350-1520*. I Aschehougs Norges historie
bd. 4.

Damsholt, Nanna 1992. *Europa 1200-1500*. I Cappelens kvinnehistorie bd. 1.

Ersland, Geir Atle. Sandvik, Hilde. 2005. *Norsk historie 1300-1625*. Det Norske Samlaget.

Ersland, Geir Atle 2005. *Hanseatene og Bryggen i Bergen*. Kapabel forlag Bergen

Ersland, Geir Atle 2003. *Was the Kontor in Bergen a topographically closed entity?* I Das Hansische
Kontor zu Bergen und die Lübecker Bergenfahrer – International Workshop Lübeck
2003

- Ersland, Geir Atle 1994. *Kven eigde byen? : ei granskning av opphavet og utviklinga av grunnleige i Bergen og eit utval nordeuropeiske byar*. Doktoravhandling ved Historisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Ersland, Geir Atle 1993. *Torget og Vågsbotn – Ei bytopografisk skisse*. I Bergens historiske forening skrifter Nr. 89 – 1993.
- Fossen, Anders Bjarne 1979. *Borgerskapets by 1536-1800*. Bergen Bys Historie bd. 2. Universitetsforlaget Bergen
- Haugland, Håkon 2006. *Gilde og edsfellesskap i senmiddelalderen: en sammenlikning av noen sammenslutninger i Bergen mellom 1250 og 1550*. Masteroppgave ved Universitetet i Bergen
- Helle, Knut 2006. *Fra opphavet til omkring 1500*. I Norsk byhistorie: Urbanisering gjennom 1300 år. Oslo
- Helle, Knut 1995. *Under kirke og kongemakt 1130-1350*. I Aschehougs Norges historie bd. 3. Oslo.
- Helle, Knut 1982. *Kongssete og Kjøpstad – Fra opphavet til 1536*, Bergen Bys Historie bd. 1. Universitetsforlaget Bergen
- Holtan, Inger 1995. *Ekteskap, frillelevnad og bor i norsk høgmellomalder*. Hovedoppgåve ved Universitetet i Bergen.
- Hovdhaugen, Einar 1976. *Ekteskap og Kjønnsmoral i norsk historie*. Det norske samlaget Oslo.
- Hødnebo, Finn 1956 -. *Kulturbeskrivelse for nordisk middelalder*. Gyldendal norsk forlag Oslo
- Johansen, Hanne Marie 1985. ”At blive den tyrann kvit” – En studie av skilsmissegangene ved kapittelretten i Bergen 1604 – 1708. I Bergen historiske forening skrifter Nr. 83/84
- Leinaas, Kjersti M 1979. *Hanseatenenes sosiale forhold til bergenserne. En historiografisk undersøkelse*. Hovedoppgave ved Universitetet i Bergen
- Lorentzen, Bernt 1952. *Gård og grunn i Bergen i middelalder*. John Griegs boktrykkeri Bergen.
- Matthiessen, Hugo 1919. *De Kagstrøgne – Et blad af prostitutionens historie i Danmark*. Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag – København
- Nielsen, Yngvar 1877. *Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden*. Christiania
- Nordby, Heidi. Bækken, Ingfrid. Humblen, Trine Marie. Bastiansen, Gro Elisabeth. Alver, Bente Gullveig. 2000. *Tatt og forlatt – Lettferdige kvinner i Bergen*. Det Hanseatiske Museum og Schøtstuene.
- Rian, Øystein 1995. *Den nye begynnelsen 1520 – 1660*. i Aschehougs Norges historie bd. 5.
- Sandvik, Hilde 1999. *Tidlig moderne tid i Norge. 1500-1800*. I Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Cappelen akademis forlag Oslo.

- Semningsen, Ingrid. Monsen, Nina Karin. Tschudi-Madsen, Stephan. Ustvedt, Yngvar. 1979. *Kaupang og Katedral*. I Norges kulturhistorie bd. 2. Aschehoug Oslo
- Sogner, Sølvi 1992. *Europa 1500-1750*. I Cappelens Kvinnehistorie bd. 2.
- Sæveraas Betty 1981. *Det tyske Kontor på Bryggen. Hanseatene i Bergen fram til 1560*. Hovedoppgåve ved Universitetet i Bergen.
- Wiberg, Christian Koren 1941. *Hanseaterne og Bergen – Forholdet mellem de kontorske og det bergenske bysamfund*. Det hanseatiske museums skrifter Nr. 6.
- Wiberg, Christian Koren 1921. *Bergensk kulturhistorie*. Det Hanseatiske museums skrifter Nr. 3.
- Øye, Ingvild 1999. *Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon*. I Med kjønnsperspektiv på norsk historie, Cappelens akademisk forlag Oslo.
- Øye, Ingvild 1990. *Hanseatenes by : Det tyske kontor i Bergen : Bryggens museum 30. juni - 18. september 1990*. Bryggen Museum Bergen

NETTSIDER:

- Bastiansen, Gro Elisabeth 1995. "*Væ dig Bergen du fule Sodomæ oc Gomorrhæ søster*": en analyse av utenomekteskapelige forhold i Bergen 1597-1669. Hovedoppgåve ved Universitetet i Bergen. <http://www.ub.uib.no/elpub/1995/h/506002/>
- Dokumentasjonsprosjektet *Diplomatarium Norvegicum I – XXI* http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html